

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARK-YL-2013-0001**

GEDİZ HAVZASI'NIN SON TUNÇ ÇAĞI TARİHİ COĞRAFYASI

HAZIRLAYAN

Miray MİMAROĞLU

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Engin AKDENİZ

AYDIN

2013

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARK-YL-2013-0001**

**GEDİZ HAVZASI'NIN SON TUNÇ ÇAĞI TARİHİ
COĞRAFYASI**

**HAZIRLAYAN
Miray MİMAROĞLU**

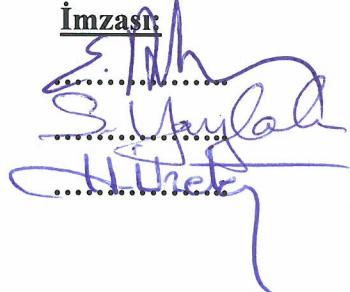
**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Engin AKDENİZ**

AYDIN

2013

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Programı öğrencisi Miray Mimaroğlu tarafından hazırlanan “Gediz Havzası’nın Son Tunç Çağı Tarihi Coğrafyası” başlıklı tez, 02.04.2013 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul / red edilmiştir.

<u>Unvanı, Adı ve Soyadı</u>	<u>Kurumu</u>	<u>İmzası:</u>
Prof. Dr. Engin AKDENİZ	ADÜ	
Prof. Dr. Serap YAYLALI	ADÜ	
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ÜRETEN	ADÜ	

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu yüksek lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulununsayılı kararıylatarihinde onaylanmıştır.

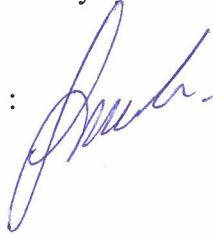
Enstitü Müdürü
Doç. Dr. Osman PEKER

EK 4: Beyan Sayfası Örneği

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

Adı Soyadı :Miray MİMAROĞLU

İmza :

Miray MİMAROĞLU

GEDİZ HAVZASI'NIN SON TUNÇ ÇAĞI TARİHİ COĞRAFYASI

ÖZET

Bir bölgenin coğrafi özellikleri bölge halkını sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda oldukça etkilemektedir. Günümüzde Arkeoloji bilimi içerisinde tartışmasız önemli bir konuma gelen tarihi coğrafya çalışmaları sunduğu verilerle bu çalışmaları daha önemli kılmaktadır. Gediz Havzası'nın Son Tunç Çağı Tarihi Coğrafyası'nın ele alındığı bu çalışmada günümüzde Gediz Havzası adıyla anılan arazinin çevresindeki toprakların Son Tunç Çağı'ndaki tarihi coğrafyasının saptanması amaçlanmıştır. Son yıllarda Gediz Havzası'nda gerçekleştirilen coğrafya, Arkeolojik kazı ve yüzey araştırması verileri bu çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Değerlendirilen bu çalışmalar neticesinde Gediz Havzası'nın Son Tunç Çağı tarihi coğrafya açısından önemi ve bizlere sunduğu yeni veriler önem taşımaktadır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Tarihi Coğrafya, Son Tunç Çağı, Gediz, Hermos, Hermus, Hitit, Minos, Miken, Manisa.

Miray MİMAROĞLU

The Historical Geography of Gediz Basin in the Late Bronze Age

Abstract

The geographical conditions effect population of a certain region socially, politically and economically. The studies on historical geography become even more important by the data that they provide in the science of archaeology. The aim of this study is to define the historical geography of the Gediz Basin in the Late Bronze Age. The outcomes of geographical researches and archaeological excavations as well as surveys in the region have been evaluated. As the result of the studies evaluated, the Gediz Basin is of importance in the Late Bronze Age from the historical geography point of view and also the data provided.

KEY WORDS

Historical Geography, Late Bronze Age, Gediz, Hermos, Hermus, Hittite, Minoian, Mycenaean, Manisa.

ÖNSÖZ

1960'lı yıllar Arkeoloji biliminin hem sosyal hem de fen bilimlerinden yararlanarak daha farklı konuları ele almaya başladığı dönüm noktası sayılabilecek bir süreçtir. Oysa Arkeoloji bilimiyle de bağlantılı olan tarihi coğrafya çalışmaları daha 17.yy'dan itibaren bir bilim dalı olarak özellikle seyyahlar tarafından çalışılmıştır. Bu sebeple geçmişi oldukça erken tarihlere dayanan tarihi coğrafya çalışmaları 1960'lardan sonra Arkeoloji bilimindeki özellikle teknik gelişmelerden de faydalanılarak çok daha ileri düzeye yükselmiştir.

Bu bağlamda, tarihi coğrafya konusuna beni yönlendiren, Arkeoloji bilimini farklı bir bakış açısıyla görmemi, verdiği bilgileriyle bu konuda giderek kendimi daha da fazla yetiştirmemi sağlayan sayın hocam Prof. Dr. Engin Akdeniz'e teşekkürü bir borç bilirim.

Lisans ve Yüksek Lisans eğitimim boyunca Arkeoloji konusunda beni yetiştiren ve destekleyen başta sayın hocam Prof. Dr. Serap Yaylalı'ya ve tüm bölüm hocalarıma, tez çalışmaları sırasında desteğini gördüğüm Tarih Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Üreten'e şükranlarımı sunarım.

Bu tezin hazırlanması sırasında manevi desteklerini yanımda hissettiğim tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim. Ve son olarak, tanıdığım ilk günden beri bana güvenen, hayatımda olmasından her zaman gurur duyduğum sevgili eşim Sinan Mimaroglu'na sonsuz teşekkürler.

Miray Mimaroglu,

İzmir, Mart 2013

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	i
ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
GİRİŞ.....	1

İ.BÖLÜM

GEDİZ HAVZASI'NIN FİZİKİ COĞRAFYASI

I.1. Gediz Havzası Fiziki Coğrafyası'nın Özellikleri.....	4
I.1.1. Yukarı Gediz Havzası.....	10
I.1.1.1. Kütahya İl Merkezi.....	10
I.1.1.2. Uşak İl Merkezi.....	12
I.1.1.3. Manisa İlçeleri.....	12
I.1.1.3.1. Selendi.....	12
I.1.1.3.2. Demirci.....	13
I.1.1.3.3. Kula.....	14
I.1.1.3.4. Gördes.....	15
I.1.2. Aşağı Gediz Havzası.....	15
I.1.2.1. Manisa İlçeleri.....	15
I.1.2.1.1. Köprübaşı.....	15
I.1.2.1.2. Sarıgöl.....	16
I.1.2.1.3. Alaşehir.....	17
I.1.2.1.4. Salihli.....	17
I.1.2.1.5. Gölarmara.....	19
I.1.2.1.6. Akhisar.....	20
I.1.2.1.7. Ahmetli.....	22

I.1.2.1.8. Turgutlu	22
I.1.2.1.9. Saruhanlı.....	24
I.1.2.2. Manisa İl Merkezi	24
I.1.2.3. İzmir İlçeleri	25
I.1.2.3.1. Kemalpaşa	25
I.1.2.3.2. Menemen	25
I.1.2.3.3. Eski Foça	26
I.2. Gediz Havzası Jeolojisi ve Jeomorfolojisi	27

II. BÖLÜM

GEDİZ HAVZASI HAKKINDA BİLGİ VEREN KAYNAKLAR

II.1. Antik Kaynaklarda Gediz Havzası	36
II.2. Seyyahların Çalışmalarında Gediz Havzası	44
II.3. Gediz Havzası Arkeolojisi Üzerine Yapılan Modern Çalışmalar	58

III. BÖLÜM

GEDİZ HAVZASI'NIN SON TUNÇ ÇAĞI TARİHİ COĞRAFYASI'NA BAKIŞ 64

IV. BÖLÜM

GEDİZ HAVZASI SON TUNÇ ÇAĞI BULUNTU MERKEZLERİ

IV.1. Yukarı Gediz Havzası Son Tunç Çağı Buluntu Merkezleri.....	81
IV.1.1. Kütahya	81
IV.1.2. Demirci	82
IV.1.2.1. Bozyer Höyüğü	82
IV.2. Aşağı Gediz Havzası Son Tunç Çağı Buluntu Merkezleri	83
IV.2.1. Alaşehir	83

IV.2.1.1. Gavurtepe Höyüğü.....	83
IV.2.1.2. Taşlıtepe (Tepe Üstü Yerleşim).....	84
IV.2.2. Akhisar.....	84
IV.2.2.1. Akhisar Höyüğü.....	84
IV.2.2.2. Bağçeşme Höyüğü.....	85
IV.2.2.3. Çamönü Höyüğü.....	85
IV.2.2.4. Dağdeviren Höyüğü.....	87
IV.2.2.5. Erdelli Höyük.....	88
IV.2.2.6. Kennez Höyüğü (Kennez I).....	89
IV.2.2.7. Mecidiye Höyüğü.....	90
IV.2.2.8. Rahmiye II Höyüğü.....	91
IV.2.2.9. Süleymanlı Höyüğü.....	91
IV.2.2.10. Hastane Höyüğü.....	92
IV.2.2.11. Su Deliği Tepe (Yamaç Yerleşimi).....	93
IV.2.2.12. Kulaksızlar (Atölye).....	93
IV.2.3. Saruhanlı.....	95
IV.2.3.1. Alibeyli Höyüğü.....	95
IV.2.3.2. Arpalı I Höyüğü (Lütfiye).....	96
IV.2.3.3. Baykuştepe Höyüğü.....	96
IV.2.3.4. Halitpaşa II Höyüğü.....	97
IV.2.3.5. Halitpaşa I (Tepe Üstü Yerleşimi).....	98
IV.2.4. Manisa İl Merkezi.....	98
IV.2.4.1. Avlutepe Höyüğü.....	98
IV.2.4.2. Veziroğlu Höyüğü.....	99
IV.2.4.3. Büyük Sümbüller (Mezarlık).....	99
IV.2.4.4. Akpınar Kaya Anıtı.....	101

IV.2.5. Turgutlu	103
IV.2.5.1. Asartepe (Urganlı) Höyüğü.....	103
IV.2.6. Salihli	105
IV.2.6.1. Sardeis (Sart).....	105
IV.2.7. Gölarmara	107
IV.2.7.1. Asartepe	108
IV.2.7.2. Kaymakçı	110
IV.2.7.3. Kızbacı Tepesi	112
IV.2.7.4. Gedevre Tepesi	112
IV.2.8. Kemalpaşa.....	113
IV.2.8.1. Nemrut Höyük	113
IV.2.8.2. Karabel Anıtı.....	114
IV.2.9. Menemen	116
IV.2.9.1. Panaztepe	117
IV.2.9.2. Larisa (Buruncuk)	123
IV.2.10. Eski Foça.....	124
IV.2.10.1. Phokaia (Eski Foça)	124
SONUÇ	128
KAYNAKÇA	132

GİRİŞ

Bu çalışmada, Gediz Havzası'nın Son Tunç Çağı tarihi coğrafyası üzerine yapılan araştırmalarda ortaya konulan verilerin bir araya getirilip, lokalizasyonlarla ilişkili saptamaların yapılması amaçlanmıştır. Son yıllarda Akdeniz başkanlığında Manisa ili ve ilçelerinde, Roosevelt başkanlığında ise Manisa ili Salihli ilçesinin kuzeyinde bulunan Marmara Gölü çevresinde yürütülen yüzey araştırmaları sonuçları, bölgenin Son Tunç Çağı tarihi coğrafyası için önemli bazı saptamaların yapılabileceğini göstermektedir.

Kültürleri oluşturan başlıca etmen “coğrafya” olduğu için tezin ilk bölümünde “*Gediz Havzası'nın Fiziki Coğrafyası*” ana başlığı altında, “*Gediz Havzası Fiziki Coğrafyası'nın Özellikleri*” alt başlığında, havzanın sınırları, havza içerisinde yer alan il ve ilçe merkezlerinin fiziki ve beşeri özellikleri hakkında bilgiler sunulması amaçlanmıştır. Gediz Havzası sınırları içerisinde yer alan il ve ilçe merkezleri Yukarı Gediz Havzası ve Aşağı Gediz Havzası olarak iki bölümde incelenmiştir. Yukarı Gediz Havzası'nda Kütahya ve Uşak il merkezleri, Manisa ilinin Selendi, Demirci, Kula, Gördes ilçeleri, Aşağı Gediz Havzası'nda Manisa ilinin Köprübaşı, Sarıgöl, Alaşehir, Salihli, Gölçayır, Akhisar, Ahmetli, Turgutlu, Saruhanlı ilçeleri, Manisa il merkezi, İzmir ilinin Kemalpaşa, Menemen, Eski Foça ilçeleri, fiziki ve beşeri coğrafya özellikleriyle anlatılmaya çalışılmıştır. İl ve ilçe merkezleri ile ilgili bu bilgiler için, Valilikler ve İl Çevre ve Orman Müdürlüğü tarafından hazırlanan İl Çevre Durum Raporları, Maden Tetkik Arama Enstitüsü verileri ile bunlara ek olarak bölge üzerine yapılan coğrafya yayınları taranmıştır. “*Gediz Havzası Jeolojisi ve Jeomorfolojisi*” alt başlığı altında ise bölgede bu konuda yapılan araştırmalardan yola çıkılarak, Gediz Havzası'nın jeolojisi ve jeomorfoloji hakkındaki bilgiler sunulmuştur. Havza'nın jeolojisi ve jeomorfolojisi ile bilgilerinin aktarımı sırasında değinilen jeolojik zamanların tarihleri konusunda “*Tübitak*” tarafından yayınlanan jeolojik devirler tablosundan yararlanılmıştır¹.

Tezin ikinci bölümünde “*Gediz Havzası Hakkında Bilgi Veren Kaynaklar*” başlığı altında öncelikle Gediz Havzası ile ilgili tarihi bilgileri içeren antik dönem yazarlarının kaynaklarına değinilmiştir. Sırasıyla Homeros, Herodotos ve Strabon'un aktarmış oldukları konular ele alınmıştır. Ayrıca bu bölümde, antik kaynaklardan aktardığımız bilgiler içerisinde, Son Tunç Çağı ile ilgili verilerin karşılaştırılabileceği bölümlerde, Son Tunç Çağı ile ilgili modern araştırmacıların kaynaklarındaki bilgiler de antik kaynaklarla birlikte ele alınmıştır. Elde edilen verilerle bölgenin antik dönemdeki beşeri ve coğrafi durumu hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

Antik kaynaklar dışında havzada araştırmalar gerçekleştirmiş olan seyyahların çalışmalarına ise “*Seyyahların Çalışmalarında Gediz Havzası*” alt başlığında değinilmiştir. Bu bölümde öncelikle 17. yy.'da, bölge hakkında çok ayrıntılı bilgiler verdiği için Evliya Çelebi'nin seyahatnamesindeki bilgiler ele alınmıştır. 19. yy.'da Batı Anadolu'yu gezmiş, asıl mesleği rahiplik olan J. Arundell'in 1833 yılında İzmir'den başladığı ve tüm Batı Anadolu antik dönem şehirleri ile ilgili gerçekleştirdiği çalışmaların notlarının yanısıra 1835 yılında hemen hemen tüm Anadolu'yu gezen ve gezdiği yerlerin tarih, coğrafya, toplumsal yaşam ve kültürel değerleri üzerine edindiği

¹ <http://www.biltek.tubitak.gov.tr/bilgipaket/jeolojik/index2.htm> (18.04.2013).

bilgileri ayrıntılı bir şekilde ele alan mimar, arkeolog ve gezgin olan C. Texier'in gezi notları da değerlendirilmiştir. Ayrıca 1838 yılında İzmir'i merkez alarak Küçük Asya kentlerini gezmiş olan İngiliz arkeolog-mineralist C.Fellows ile başka bir İngiliz araştırmacı mimar-ressam T.Allom'un gezi notları da yer almaktadır.

Tezin ikinci bölümünde ele aldığımız bir diğer konu ise Gediz Havzası'nda gerçekleştirilen arkeolojik kazı ve yüzey araştırması çalışmalarıdır. “*Gediz Havzası Arkeolojisi Üzerine Yapılan Modern Çalışmalar*” başlığı altında değerlendirilen bu bilgiler ile Gediz Havzası'nda gerçekleştirilen arkeolojik kazı ve yüzey araştırması çalışmalarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda konumuz ile ilgili yayınlanmış kazı çalışmaları ve yüzey araştırmalarının sonuçlarının ele alındığı kaynaklar taranmıştır. Öncelikle bölgede gerçekleştirilen kazı çalışmaları kronolojik olarak anlatılmıştır. Kazı çalışmaları sonrasında ise bölgede gerçekleştirilen yüzey araştırması çalışmaları yine kronolojik olarak ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, “*Gediz Havzası'nın Son Tunç Çağı Tarihi Coğrafyası'na Bakış*” başlığı altında, araştırmacılar tarafından bölgenin Son Tunç Çağı tarihi coğrafyası üzerine gerçekleştirilen lokalizasyon çalışmalarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu coğrafi yerleşimlerin başında Arzawa Konfederasyonu (Büyük Arzawa) başta olmak üzere bu konfederasyona dahil olan ya da sonrasında kimisi onun yerini alabilen Seha Nehri Ülkesi'nin, Mira-Kuwaliya'nın kuzeybatısının, Hapalla'nın güney kesimlerinin Gediz Havzası'nın kapladığı topraklarda yer alıp almadıkları bu bölüm içinde tartışılmıştır.

Dördüncü bölümde, Gediz Havzası'nda gerçekleştirilen kazı ve yüzey araştırması çalışmaları sonucunda saptanan Son Tunç Çağı buluntu merkezleri, “*Gediz Havzası Son Tunç Çağı Buluntu Merkezleri*” ana başlığı altında ele alınmıştır. Buluntu merkezleri “*Yukarı Gediz Havzası Son Tunç Çağı Buluntu Merkezleri*” ve “*Aşağı Gediz Havzası Son Tunç Çağı Buluntu Merkezleri*” alt başlıkları altında değerlendirilmiştir. Yukarı Gediz Havzası'nda, Kütahya ve Demirci'de yer alan Bozyer Höyüğü'nde gerçekleştirilen çalışmalara ve bu çalışmalar sonucunda konumuz olan Son Tunç Çağı ile ilgili elde edilen verilere değinilmiştir. Aşağı Gediz Havzası'nda ise Alaşehir'de yer alan Gavurtepe Höyüğü ve Taşlıtepe (Tepe üstü yerleşim), Akhisar'da yer alan Akhisar Höyüğü, Bağçeşme Höyüğü, Çamönü Höyüğü, Dağdeviren Höyüğü, Erdelli Höyük, Kennez Höyüğü (Kennez I), Mecidiye Höyüğü, Rahmiye II Höyüğü, Süleymanlı Höyüğü, Hastane Höyüğü, Su Deliği Tepe (Yamaç yerleşimi) ve Kulaksızlar (Atölye) ile ilgili veriler ele alınmıştır. Saruhanlı'da yer alan Alibeyli Höyüğü, Arpalı I Höyüğü (Lütfiye), Baykuştepe Höyüğü, Halitpaşa II Höyüğü, Halitpaşa I (Tepe üstü yerleşim), Manisa il merkezinde Avlutepe Höyüğü, Veziroğlu Höyüğü, Büyük Sümbüller, Akpınar Kaya Anıtı, Turgutlu'da Asartepe (Urganlı) Höyüğü, Salihli'de Sardeis (Sart) antik kentinin Son Tunç Çağı buluntuları, Gölmarmara'da yer alan Asartepe, Kaymakçı, Kızbacı Tepesi, Gedevre Tepesi yine Aşağı Gediz Havzası'nda değerlendirilen Son Tunç Çağı buluntu merkezleridir. Aşağı Gediz Havzası'nda değerlendirilen ve araştırmacılar tarafından Son Tunç Çağı buluntusu saptanan diğer merkezler ise Kemalpaşa'da yer alan Nemrut Höyük, Karabel Anıtı, Menemen de yer alan Panaztepe ve Larisa (Buruncuk) ve Eski Foça'da yer alan Phokaia antik kentidir.

Tezin “*Sonuç*” bölümünde, tüm bu elde edilen verilerin tartışılması ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. “*Kaynakça*” bölümünde tüm bu verilerin elde edildiği yayınların isimleri verilmiştir.

I. BÖLÜM

GEDİZ HAVZASI'NIN FİZİKİ COĞRAFYASI

I.1. Gediz Havzası Fiziki Coğrafyası'nın Özellikleri

Konumuzu oluşturan Gediz Havzası Son Tunç Çağı tarihi coğrafyası ile ilgili olarak öncelikle Gediz Havzası'nın günümüz fiziki coğrafyasına değineceğiz. Bilindiği üzere tarihsel süreç içerisinde doğal ya da insani sebeplerden kaynaklanan oluşumların yörenin coğrafyası üzerinde değişiklik yarattığı bilinmektedir. Örneğin; M.Ö. II. binyılda bir ada ya da yarımada yerleşimi olduğu düşünülen Panaztepe günümüzde denizden uzak bir yerleşimdir. Aynı şekilde antik dönemde önemli bir liman kenti olan Ephesos (Efes), Miletos (Milet) ve Troia, yine günümüzde denize kıyısı olmayan yerleşim yerleridir. Tüm bu değişiklikler jeomorfoloji ve jeoarkeoloji kapsamında ele alınmaktadır. Bunun yanı sıra coğrafya, içinde barındırdığı insanların sosyal ve siyasal ilişkilerini ayrıca ekonomik ve ticari ilişkilerini şekillendiren unsurların başında gelmektedir. Coğrafya'nın kolay ulaşılabilirliği ve ticarete uygun ortam yaratması o bölgedeki insanların gelişmesine etken olmuştur. Gelişen ticari ilişkiler beraberinde ekonomik zenginliği ve kültürel kaynaşmayı, kültürel kaynaşma da beraberinde kültürel zenginliği doğurmuştur. Bu nedenle, kolay ulaşılabilirlik özelliğine sahip Gediz Havzası'nın Son Tunç Çağı'nda içinde bulunduğu coğrafyayı daha iyi kavramak amacıyla öncelikle günümüz coğrafi özelliklerini aktarmaya çalışacağız.

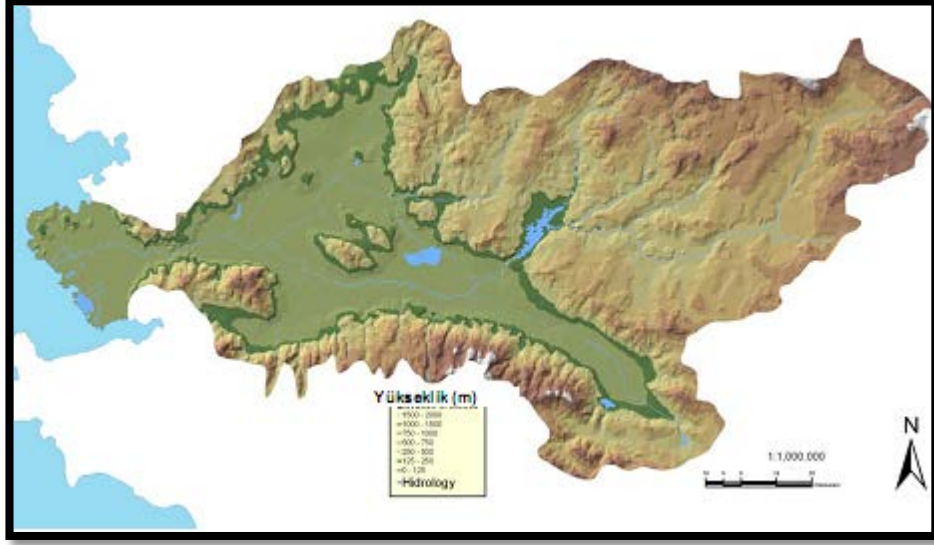
Gediz Havzası'nın dahil olduğu Ege Bölgesi adını, batıda kendisine komşu olan denizden ve havzadan alır. Bu deniz kıyılarından içeriye doğru derin bir şekilde sokulur. Ege Bölgesi, coğrafya uzmanları tarafından, 1) Ege Bölümü, 2) İç Batı Anadolu olmak üzere iki bölüme ayrılmaktadır. İzmir, Aydın, Muğla ve bir dereceye kadar Manisa ve Denizli illeri Ege Bölümü'nün toprakları arasında gösterilirken, Kütahya, Uşak ve kısmen Afyon illeri ise İç Batı Anadolu'nun toprakları arasında gösterilmektedir². Coğrafi açıdan Orta Anadolu Platosu'nun batı uzantılarını da içine alan Ege Bölgesi, Edremit, Bergama, Manisa, İzmir, Ödemiş, Aydın, Muğla, Kütahya, Simav, Uşak, Denizli, Emirdağ ve Afyon il ve ilçelerini kapsar, kuzeyde Ege Bölgesi'nin, Marmara Bölgesi'nden tepelik bir araziyle ayrıldığını görmekteyiz³.

Çalışma konumuz olan Gediz Havzası, Batı Anadolu'da 38° 41-39° 13' kuzey enlemleri ile 26° 41-29° 41 doğu boylamları arasında yer almaktadır. Batı Anadolu'da 17.500 km².lik alanı kaplayan Gediz Havzası; doğuda İç Batı Anadolu'daki Murat Dağı'ndan ve orta alanlarda beraberinde birçok yan koldan alarak batıda Eski Foça'nın

² Darkot-Tuncel 1978; 1,3.

³ Yakar 2007; 274.

güneyinde Ege Denizi'nde son bulur⁴ (Resim 1). Batı Anadolu'da, Küçük Menderes ve Bakırçay Havzaları'nın arasında bulunmaktadır⁵.

Resim 1)- Gediz Havzası'nın Fiziki Haritası (Çevre ve Orman Bakanlığı 2008; sayfa 3 Şekil 1.1'den alınmıştır)

Üçüncü Zaman sonunda yeni yer hareketlerinin sert temeli esnettiği, boydan boya kırarak, kırıklar boyunca oluk şeklindeki çukur alanlar meydana getirdiği bilinmektedir. Bu çukurlar arasında billursal kütle ile onun kenar kıvrımları fark gözetmeden yüksek kütleler halini almıştır. Ege Bölümü'nde relyefe bugünkü şeklini veren yer hareketleri, oluk şekilli çukurları meydana getiren son büyük hareketlerdir. Oluk şekilli çukurlardan bazıları Ege Bölümünü boydan boya yarıp İç Batı Anadolu kenarına kadar uzanmaktadır. Konumuz olan Gediz Havzası içerisinde yer alan Gediz Ovası da Üçüncü Jeoloji Zaman sonunda oluşan oluklardandır⁶. Gediz oluğu, Ege Denizi kıyısında Gediz Deltası'ndan başlayarak iç kısımlara doğru 120 km. uzunluğunda ve yer yer 10-12 km. ve Akhisar'a doğru 50 km. kadar genişlikte olan büyük bir oluktur. Manisa Ovası'ndan Menemen'e Gediz Boğazı ile açılan oluk, Menemen Ovası'nda genişlemekte ve Gediz Deltası'nda Ege Denizi ile birleşmektedir. Bu oluk, ülkemizin en verimli ovaları arasında yer almaktadır⁷.

Gediz Ovası'nın yukarı (doğu) kesimi Gediz Nehri tarafından değil, onun bir kolu olan Alaşehir Çayı tarafından izlenmektedir. Gediz Nehri ovaya Salihli'nin karşısında yer alan Adala'dan girmektedir. Doğuda Sarıgöl kesimi ile batıda Menemen Boğazı arasında 150 km. uzunluğu olan ovanın doğrultusu ve genişliği yer yer değişmektedir. Alaşehir Çayı kesiminde ovanın Doğu-Güneydoğu-Batı-Kuzeybatı

⁴ Ünlü 1996-97; 309-310.

⁵ Türkiye Çevre Atlası 2004; 79.

⁶ Darkot-Tuncel 1978; 119.

⁷ Atalay-Mortan 1997; 185.

doğrultusunda uzandığı, asıl Gediz'in geçtiği kesimde batıya doğru yöneldiği bilinmektedir. Ova kuzeyden, İç Batı Anadolu eşiğinin dik kenarı ile sınırlı olup, batıda ise Manisa Dağı'nın etrafında ikiye çatallanmaktadır. Bir kolu körfez gibi dağın güneyine girip Kemalpaşa (Nif) ovasını meydana getirmekte ve Belkahve eşiği (260 m.) ile İzmir Körfezi çukurundan ayrılmaktadır. Ovanın öteki kolu ise Manisa Dağı'nın kuzey kenarını boylar ve Menemen Boğazı'nda sona ermezden önce kuzeye doğru 50 km. uzayan Akhisar Ovası ile birleşir. Dumanlı ve Yamanlar Dağı arasında bir aşınım vadisi durumundaki Menemen Boğazı'ndan geçen Gediz daha ötede geniş bir kıyı ovasında (Menemen Ovası) açılır⁸.

Gediz Nehri, Anadolu'dan Ege Denizi'ne dökülen Büyük Menderes Nehri'nden sonra ikinci büyük akarsudur ve batıya doğru ilerleyerek, kuzeyden Kunduzlu, Selendi, Deliniş ve Demrek Çayları'nı, güneyden ise Kula volkanik yöresinden gelen küçük dereleri sularına katmaktadır (Resim 2-3). Nehir, Salihli ilçesinin kuzeydoğusundan Gediz Ovasına girer ve güneyden Kemalpaşa Ovası'ndan gelen Nif Çayı'nı sularına katar. Nehrin toplam uzunluğunun 401 km. olduğu aktarılmaktadır. Su toplama havzası ise 17.500 km².dir. Taşkın dönemlerinde Gediz Nehri'nin sık sık yatak değiştirdiği ve yaklaşık 40.000 ha'lık bir delta oluşturduğu, zaman içerisinde ise İzmir Körfezi'ndeki bazı adaların kara ile birleştiği ve delta ovası içerisinde kaldığı bilinmektedir⁹.

Resim 2)- Havzaya adımı veren Gediz Irmağı'nın 2011 yılı sonbaharındaki durumu (Prof. Dr. Engin Akdeniz'den alınmıştır.)

⁸ Darkot-Tuncel 1978; 12

⁹ Türkiye Çevre Atlası 2004; 38

Resim 3)-Havzaya adını veren Gediz Irmağı'nın kurak geçen 2012 yılı yaz mevsimindeki durumu (Prof.Dr. Engin Akdeniz'den alınmıştır.)

Murat Dağı'nın kuzeybatı yamaçlarından başlayan Gediz Vadisi, Uşak il alanı içinden batıya uzanarak Eşme ilçesinin kuzeybatısından Manisa il topraklarına girmektedir. Vadi'nin tabanı, il sınırları içinde kalan kısımlarda genişlemektedir. Gediz Vadisi'ne; kuzeyden Selendi ve Demirci Çayları açılmaktadır. Adala'dan sonra genişleyen bu vadiye Alaşehir Vadisi açılmaktadır. Vadi yönünde uzanan Gediz Vadisi'ne, kuzeyden başlayarak birden genişleyen Gördes-Kumçayı Vadisi, güneyden de Nif Çayı Vadisi'nin açıldığı aktarılmaktadır. Gediz Nehri ve kollarının, vadideki alüvyal topraklarla kaplı geniş düzlükler üzerinde derin olmayan yataklar açarak aktığı ifade edilmektedir. Gediz Vadisi'nin yükseltisi Kütahya'nın Gediz ilçesi yakınında 1200 m., Demirci Çayı ile birleştiği kesimde ise yükseltisi 150 m. kadar inmektedir¹⁰. Gediz Nehri'ne katılan diğer yan kolların en önemlileri arasında, Kurşunlu, Tabak, Sart, Gencer, Yeniköy, Karaçalı, Irlamaz ve Keçilili dereleri bulunmaktadır¹¹.

Alaşehir Çayı; Güre ilçesinin 13 km. kuzeybatısında, Çal Dağı ile Koparan ve Karagöz köylerinin kuzey yamaçlarında çeşitli kollar şeklinde doğmaktadır. Alaşehir Çayı kollarından biri olan Kocaçay kuzeybatı yönünde akarak Hacılar köyü yakınında Derbent Çayı ile birleşir. Alaşehir adını alan Akarsu, batı yönünde akarak Alaşehir ve Salihli Ovaları'nı geçer ve Gediz Nehri'ne ulaşır. Selendi Çayı; Kütahya'nın Simav ilçesi yakınlarındaki Salhane ve Derbent Dağları'nın güney yamaçlarından kaynağını

¹⁰ Akar-Avan 2007; 21

¹¹ Kayser 2011; 91

almaktadır. Selendi platosunu geçen çay, Tahtacı köyü yakınında Gediz Nehri'ne katılmaktadır. Deliniş (Kocaçay) Çayı; Simav'ın 3 km. kuzeybatısında, Simav Dağları'nın güney yamaçlarından doğmaktadır. Yağcı yöresinden sonra güneybatıya yönelir ve Borlu bucağı yakınında Gediz Nehri ile birleşir. Dermek (Demirci) Çayı; Demirci'nin 13 km. doğusundan, Demirci Dağları'nın güney yamaçlarından kaynağını almaktadır. Güney yönünde akarak Adala'nın doğusunda Gediz Nehri ile birleşir. Gördes Çayı; Demirci Dağları'nın güney yamaçlarından doğan Sarmaşık Deresi, Medar Çayı ile birleşerek Gördes Çayı adını alır. Daha sonra Kumçayı adını alarak Gediz Nehri ile birleşir. Nif Çayı; Yamanlar Dağı'nın doğu yamaçlarından kaynağını almaktadır. Kemalpaşa ve ovasında doğu yönünde akar ve sonra kuzeye dönmektedir¹².

Gediz Havzası dağları, Gediz Ovası'nın güneyinde yükselen dağlık kütlelerin, eksenini boyunca açılmış Küçük Menderes Ovası ile biri kuzeyde Bozdağlar, öteki güneyde Aydın Dağları olmak üzere ikiye ayrılrsa da, doğuya doğru adı geçen iki dağ kütlelerinin alçalarak birleştiği ve sonunda neojen örtü tabakaları altına girerek İç Batı Anadolu eşiği tabanına girip kaybolduğunu söyleyebiliriz. Küçük Menderes Ovası'nın yer aldığı alanda birbirinden ayrılan bu iki kütlelerin bütününe "Küçük Menderes Masifi" adının verilebileceği aktarılmaktadır. Saruhan-Menteşe kütlelerinin kalbini oluşturan bu masifin yapı birliğinin, kendisinin kuzeyindeki (Gediz) ve güneyindeki (Büyük Menderes) ovalara inen kenarında yer alan, fakat ortasındaki Küçük Menderes Ovası kenarında hiç görülmemeyen birikim elemanları ile de ortaya çıktığı belirtilmektedir. Bozdağlar, kuzeyde Alaşehir Çayı vadi oluşu ile başlayan Gediz Ovası, güneyde Küçük Menderes Ovası arasında uzanır¹³.

Bozdağlar Platosu, doğuda Kocaçay Boğazı ve Küçük Menderes ile Derbent Çayı yukarı havzasındaki su bölümü çizgileriyle, Aydın Dağları'ndan ayrılmaktadır. Bozdağlar Platosu, batıya doğru devam ederek dar bir eşik olan Karabel Neojen çukuruyla son bulur. Bozdağların plato görünümü alması orta ve üst miosen aşınım yüzeylerinin derin bir şekilde yarılması sonucu gerçekleşmiştir. Ortalama yükseltileri 1000 m. olanların yanında 2000 m.'yi aşan doruklara da rastlanılmaktadır. Bozdağ, 2159 m., batıya doğru Hacıali Karlığı Tepe, 2040 m., Çatalsivri Tepesi, 2133 m., Çaldağı Tepe, 1623 m., Keldağı, 1372 m., Çatma Dağı, 1337 m., Çaldağı, 1407 m., Mahmut Dağı, 1387 m. yükseklikindedir. Bozdağ'ın kuzeydeki Gediz Grabeni'ne bakan kısmında, eski aşınım düzlükleri üzerinde, 300-400 m. aşağıda bu düzeye paralel gömülmüş geniş alüvyal tabanlı vadiler açılmakta ve bunlar kuzeye az eğimli oluk görünümüne sahiptir¹⁴.

Gediz Havzası'nda yer alan başlıca yerleşim yerleri şu şekilde sıralanmıştır: Gediz, Şaphane, Demirci, Selendi, Kula, Sarıgöl, Alaşehir, Salihli, Ahmetli, Turgutlu, Köprübaşı, Gördes, Akhisar, Gölarmara, Saruhanlı, Manisa, Kemalpaşa, Menemen ve

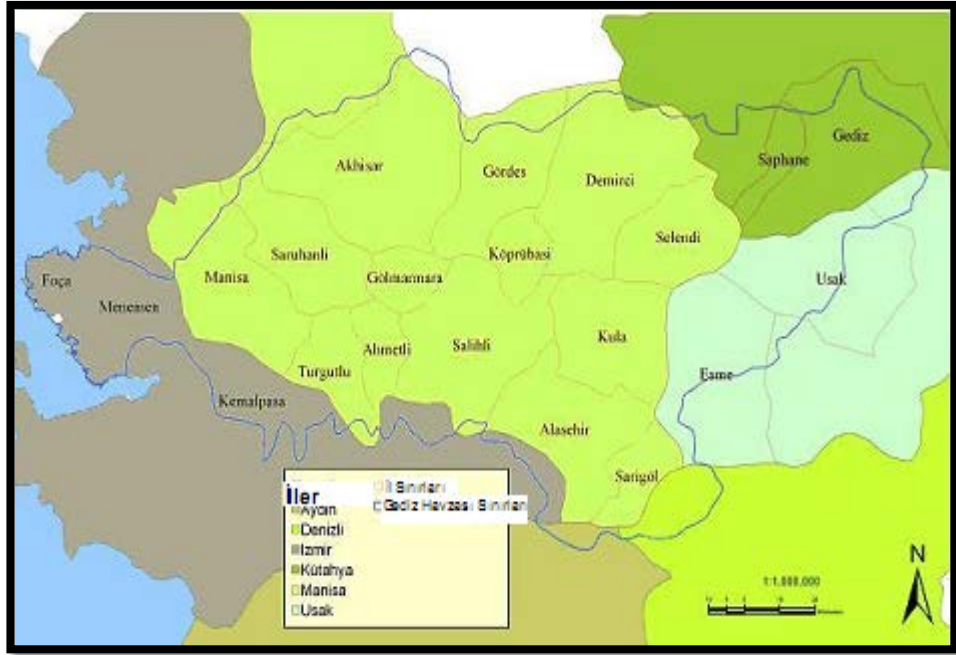
¹² Yıldırım 2008; 91-92.

¹³ Darkot-Tuncel 1978; 12-13.

¹⁴ Çukur 1992; 20,22.

Eski Foça¹⁵ (Resim 4). Gediz Havzası'nda belirtilen illerden İzmir, Manisa, Kütahya ve Uşak illerine ait 20 ilçe yer almaktadır. Ayrıca Manisa ve Uşak illerinin kent merkezleri de Gediz Havzası içerisinde¹⁶.

Gediz Havzası'nın coğrafyasını tanımlamada daha anlaşılır olacağını düşünmemiz nedeniyle Gediz Havzası'ndaki il ve ilçe merkezleri tek tek ele alınacaktır. Gediz Havzası araştırmacılar tarafından coğrafi şartlar nedeniyle Yukarı Gediz Havzası, Orta Gediz Havzası ve Aşağı Gediz Havzası olarak ayrılmıştır. Ancak havzayı iki kısımda inceleyen araştırmacılar da bulunmaktadır.

Resim 4)- Gediz Havzası'nın İdari Haritası (Çevre ve Orman Bakanlığı 2008; sayfa 5 şekil 1.2'den alınmıştır).

Günel 1995 yılında yayınlanan, Gediz Havzası'nın iklim özelliklerini ele aldığı makalesinde havzayı Aşağı Gediz Havzası ve Yukarı Gediz Havzası olarak iki kısımda incelemiştir. İklim özelliklerinden yola çıkarak böyle bir ayrıma giden Günel, Aşağı Gediz Havzası'nda Akdeniz ikliminin etkili olduğunu, yukarı kesimde ise iklimin değişikliğe uğradığını belirtmektedir¹⁷. Araştırmacı, Menemen, Manisa, Akhisar ve Alasehir'in yer aldığı coğrafyayı Aşağı Gediz Havzası olarak değerlendirirken, Havza'nın yukarı kesiminin ise İç Batı Anadolu Bölümü yörelerinden, Akhisar ve

¹⁵ Çevre ve Orman Bakanlığı 2008; 3, tablo 1.1.

¹⁶ Aygün 2007; 71.

¹⁷ Günel 1995; 67.

Alaşehir Ovaları üzerinden dik yamaçlarla başlayarak yavaş yavaş yükselen dalgalı bir plato özelliği taşıyan Gördes-Uşak yöresinin batı kesimini içine aldığını belirtmektedir¹⁸. Akdeniz, Manisa yöresinin bir bölümünün coğrafi şartlar nedeniyle Ege Bölümü'nde bir kısmının ise İç Batı Anadolu Bölümü kapsamında olduğunu vurgulamaktadır¹⁹. Ege Bölümü içerisinde Bakırçay Yöresi, Aşağı Gediz Yöresi, İç Batı Anadolu Bölümü'nde ise Gördes-Uşak yöresi bulunmaktadır. Aşağı Gediz Yöresi, antik dönemde Hermos (Hermus) adıyla anılan Gediz Nehri'nin suladığı Salihli-Manisa Ovası kesimini kapsamaktadır. Bu yöre kuzeyde Salihli, güneydoğuda Sarıgöl civarından itibaren batıya doğru devam etmektedir. Yörenin kuzey sınırını Gördes-Uşak Yaylası, güney sınırını ise Bozdağlar oluşturmakta olup, en geniş yeri Spil Dağı'nın doğu kesiminde 20 km.'den fazladır. İç Batı Anadolu bölümü ile ilgili olarak ise, Gördes-Uşak yöresinin batı kısmının bir bölümü Manisa ili kapsamına girmektedir. Manisa ilinin Akhisar-Salihli-Alaşehir hattının doğusunda kalan tüm topraklar Gördes-Uşak Yöresi'nin bir bölümünü oluşturmaktadır²⁰. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Gördes-Uşak yöresi Günel'a göre Gediz Havzası'nın yukarı kesimini oluşturmaktadır.

Darkot ve Tuncel de Aşağı Gediz Yöresi'nde Akdeniz ikliminin etkisinin sürdüğünü, Gördes-Uşak Yöresi'nde Akdeniz ikliminin karasal etkilere uğramış olduğunu aktarmaktadır²¹.

Coğrafi şartların, iklim özelliklerinin, yerleşimlerin oluşmasında ve insan yaşamı üzerindeki etkileri kaçınılmazdır. Bu nedenle, Gediz Havzası'nın fiziki coğrafyasını ele aldığımız bu bölümde coğrafi ve iklim şartlarının farklılığından yola çıkarak Gediz Havzası'nın içerisinde yer alan il ve ilçe merkezlerini Aşağı Gediz Havzası ve Yukarı Gediz Havzası ayrımında değerlendireceğiz.

I.1.1. Yukarı Gediz Havzası

Coğrafi ve iklim farklılıklarından yola çıkarak, Akdeniz ikliminin ılıman etkisinden ziyade karasal etkinin hakim olduğu ve Yukarı Gediz Havzası'nda yer alan yerleşimler, Kütahya, Uşak ve Manisa ilinin ilçeleri olan Selendi, Demirci, Kula, Gördes coğrafi özellikleri ile bu başlık altında değerlendirilmektedir.

I.1.1.1. Kütahya İl Merkezi

Kütahya Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu Bölümü'nde yer almaktadır. İç Anadolu Bölgesi ile denize kıyısı olan Ege Bölümü arasında geçiş alanıdır. Kuzeyinde Bursa, kuzeydoğusunda Bilecik, doğusunda Eskişehir ve Afyon, güneyinde Uşak, batısında Manisa ve Balıkesir illeri bulunmaktadır²².

¹⁸ Günel 1995; 69,71.

¹⁹ Akdeniz 2011a; 8.

²⁰ Darkot-Tuncel 1995; 37,78.

²¹ Darkot-Tuncel 1995;

²² Kuşçu vd. 2009; 3.

Kütahya ve çevresinin, gerek fiziki coğrafya şartları, gerek beşeri ve iktisadi coğrafya şartları bakımından Ege, Marmara ve İç Anadolu bölgeleri arasında bir geçiş teşkil etmektedir. Sıcaklık bakımından daha çok İç Anadolu Bölgesi'ne, karasallık derecesi bakımından asıl Ege Bölümü'ne, yağış rejimi, kuraklık devresinin süresi, iklim tipi bakımından daha çok Marmara Bölgesi'ne, nisbi nemin yıl içindeki seyri bakımından Marmara ve İç Anadolu bölgelerinin kendine civar kesimlerine yakınlık göstermektedir. Bitki örtüsü bakımından her üç bölgenin de özelliklerini taşıyan Kütahya ve çevresinde Jeomorfolojik karakter olarak ise İç Anadolu'nun karakteri hakimdir²³.

İç Batı Anadolu eşiği üzerinde yer alan Kütahya bölgesinin yüzey şekillerine baktığımızda, dağ ve tepe dizelerinin yanında yaylalar ile bunlar içinde gelişmiş ovalar yer almaktadır. Eşik üzerindeki başlıca dağ ve tepe dizilerini, Kütahya Ovası'nın hemen güneyinde yarı kristalize kalker ve metamorfik şistlerden oluşan Yellice Dağı, 1764 m. ve Gümüş Dağı, 1901 m.; kuzeyde serpantinlerden meydana gelen Yeşil Dağ, 1533 m., bölgenin batısında kısmen yarı kristalize kalker, mermer ve kısmen de volkanik elemanlardan oluşan Türkmen Dağı, 1829 m., güneyinde Murat Dağı, 2312 m., Şaphane Dağı, 2121 m. ve batısında Eğrigöz Dağı, 2312 m. ve bunların uzantıları olan tepeler oluşturmaktadır. Eşiğin alçak kısımlarını ise, alüvyonlarla kaplı bulunan Kütahya, Köprüören, Tavşanlı, Aslanapa, Gediz, Simav ve Örencik ovaları oluşturmaktadır²⁴.

Kütahya ve çevresi akarsu havzaları bakımından Marmara, Karadeniz ve Ege Denizi'ne bağlıdır. Sahanın suları Kirmasti, Kocasu (Adırmaz) ve Simav suları ile Marmara Denizi'ne, Porsuk Çayı ile Karadeniz'e ve konumuz kapsamında yer alan Gediz Nehri vasıtasıyla da Ege Denizi'ne dökülmektedir. Bölgenin Ege Denizi'ne dökülen suları ile Marmara ve Karadeniz'e dökülen suları arasındaki bölümün hattı ise Murat Dağı, Şaphane Dağı ve Simav Dağı zirvelerinden geçmektedir²⁵.

Gediz Havzası içerisinde yer alan Kütahya'nın Gediz ilçesi, Gediz Nehri'nin yukarı kesiminde Kütahya'yı Uşak'a bağlayan karayolu üzerinde bulunmaktadır. Gediz ilçesinin 1970 İlkbaharında (28 Mart) şiddetli bir deprem ile büyük ölçüde zarara uğradığı ve ilçenin depremden sonra daha sağlam bir yere taşınarak yerinin değiştirildiği belirtilmektedir. Yeni Gediz, Gediz-Uşak yolu üzerinde Eski Gediz'e 7 km. uzaklıkta "Karılar Pazarı" adı verilen mevkiide inşa edilmiştir²⁶.

Kütahya'nın ekonomik faaliyetleri tarım ve hayvancılıktır. Buğday ve şeker pancarı tarımı yapılan ürünler arasındadır. Hayvancılık daha çok küçükbaş hayvancılıktan oluşmaktadır²⁷.

²³ Dönmez 1981-82; 1.

²⁴ Tamer vd. 2005; 4.

²⁵ Dönmez 1981-82; 9-10.

²⁶ Tuncel 1981-82; 23.

²⁷ Tuncel 1981-82; 26-27.

I.1.1.2. Uşak İl Merkezi

Uşak ili, batıda Manisa, kuzeyde Kütahya, doğuda Afyon ve Denizli illeri ile komşudur. Uşak ili, komşuları olan Kütahya ve Afyon illeri gibi İç Anadolu ve Ege Bölgesi arasında bir geçiş bölümünü teşkil eden İç Batı Anadolu eşiği üzerinde yer almaktadır. Kuzeyde Şaphane Dağı, 212 m., kuzeydoğuda Murat Dağı, 2309 m., güneydoğuda Bulkaz Dağı, 1990 m. Uşak ilinin doğal sınırlarını çizmektedir. Kuzeybatıda Gediz, güneyde Büyük Menderes nehirleri ise ilin doğal sınırlarını teşkil etmektedir. Bu sınırlar içinde Uşak ili 5341 km².’lik alanı kaplamaktadır²⁸.

Genel olarak ilin kuzey, kuzeydoğu ve doğu kesimleri dağlarla, güney ve güneybatısı ise yüksekliği 1000 m.’nin altında olan ovalarla kaplıdır. Jeolojik yapısına bakıldığında, üç ana seri altında incelenebileceği aktarılmaktadır. Temel seri bunların ilkinin oluşturmaktadır. Temel seri, doğu-batı istikametinde Kula’ya kadar çekilen bir hattın güney kesimlerini işgal etmektedir. Güneyde Alaşehir ve Eşme’ye kadar seri, batıda Gediz Vadisi’ne kadar uzanmaktadır. İkinci seri Neojen serileridir. Bu seri Kula’nın kuzeyinde ve batısında, Ahmetli, Safalı, Hamidiye, doğuya doğru Şhitli, Davala, Dişkaya Delibaş köyleri civarından başlayarak Selendi’nin 5 km. kuzeyine kadar devam eder. Üçüncü seri ise Bazik Volkanik serilerdir. Bu seri, Kula’nın kuzeybatısında, Menye Köyü’nden başlayarak doğuya doğru Burgaz Köyü civarına kadar uzayan sahada, kuzeyde ise Gediz Vadisi’ne kadar yayılan arazide, yer yer Bazalt serileri mevcuttur²⁹.

Konumu gereğince, Ege ve İç Anadolu iklimi geçit yeri olan Uşak ilinde, Ege Bölgesi’nin yumuşak ve İç Anadolu Bölgesi’nin sert hava koşulları bir arada görülmektedir³⁰.

Uşak ili sınırları içindeki önemli akarsular arasında, Banaz Çayı, Hamam Çayı, Eşme Deresi, Yavu Çayı ve kolu olduğu Gediz Nehri ile çalışmamız içerisinde yer alan Gediz Çayı yer almaktadır³¹.

I.1.1.3. Manisa İlçeleri

I.1.1.3.1. Selendi

Selendi ilçesi, Ege Bölgesi’nin İç Batı Anadolu bölümünde, Manisa ili sınırları içerisinde yer almaktadır. İlçeyi, doğu ve güneydoğusunda Uşak ili, güney ve güneybatısında Manisa’nın Kula ilçesi, kuzey ve kuzeybatıda Manisa’nın Demirci ilçesi ve kuzey, kuzeydoğuda Kütahya ilinin Simav ilçesi çevrelemektedir. İlçenin çevresi dağ ve tepelerle çevrilidir. İlçe merkezi, Selendi Çayı Vadisi’nde kurulmuştur. İlçenin

²⁸ Toker vd. 2010; 1-2.

²⁹ Uşak 1973 İl Yıllığı; 25.

³⁰ Uşak 1973 İl Yıllığı; 27.

³¹ Toker vd. 2010; 44 tablo 19.

içinden Gediz Nehri'nin en büyük kolu olan Selendi Çayı geçmektedir. Arazinin genellikle dağlık, vadilik ve kısmen de ovalık olduğu belirtilmektedir³².

İlçenin kuzeyinde Demirci Dağları, batısında Divrik Dağı, güneyinde Kınık Tepeleri yer almaktadır. İlçenin denizden yüksekliğinin 525 m., yüzölçümü ise 751 km².’dir. İlçede Ege Bölgesi için karakteristik olan ılıman iklim hakimdir. İlçedeki ekonomik faaliyetlere baktığımızda, geçim kaynakları arasında hayvancılık ve dokumacılık dışında önemli gelir kaynağı olan tütüncülük de yer almaktadır³³.

İlçede dokumacılık faaliyetlerinden yola çıkılarak, merkezde ve daha çok köylerinde Yörük kültürünün egemen olduğunu ve yöresel olarak “Kertme Kilimleri” olarak adlandırılan ve özelliği kök boyalarla, sık ilmiklerle dokunması olan kilimlerde Yörük kültürüne ait izler bulunmaktadır.

I.1.1.3.2. Demirci

Demirci ilçesi, Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu Bölümü'nde yer almaktadır. İl merkezine 159 km. uzaklıkta bulunmaktadır. Bu nedenle en uzak ilçe konumunda olduğu belirtilmektedir. Doğu ve kuzeydoğusunda Kütahya, kuzeyinde Balıkesir, güneyinde Selendi, Kula, batısında Gördes ve kısmen Köprübaşı ilçeleriyle çevrilidir. Kapalı havza konumunda olduğu belirtilen ilçede, Simav Dağları ve 1475 m. yükseklikteki Akçakertik Sırtı, 1487 m. yükseklikteki Türkmen Dağı, 1535 m. yükseklikteki Asi Tepesi ile kuzeyden güneye akmakta olan Demirci Çayı bulunmaktadır. İlçenin yüzölçümü 1233 km².’dir³⁴.

Coğrafi olarak Demirci ilçesinin, tarım alanlarının sınırlı, topoğrafya şartlarının sertleştiği, önemli şehirlere uzak, ulaşım şartlarının yetersiz kaldığı, bu nedenle erişilebilirliğin azaldığı İç Batı Anadolu Bölümü'nde yer aldığı ve bundan dolayı ekonomik olarak gelişmişliğinin azlığı vurgulanmıştır³⁵.

İlçedeki, önemli geçim kaynağının halıcılık olduğunu, el halısı ve makine halıcılığı olan iki türünün de faal olduğunu söyleyebiliriz. Halıcılığın yanı sıra köy halkının geneli tütün, yayla bağcılığı ve tarıma dayalı ürünlerin pazarlanmasıyla geçimini sağlamaktadır³⁶.

³² Türkyılmaz 2007; II.

³³ Kayser 2011; 44.

³⁴ Yıldırım 2008; 37.

³⁵ Aydın 2003; 20.

³⁶ Kayser 2011; 37.

I.1.1.3.3. Kula

Kula ilçesi, Manisa'ya 118 km. uzaklıkta, yüzölçümü 960 km²., denizden yüksekliği ise 720 m. dir. Kuzeyde Demirci ve Selendi, batıda Salihli, güneyde Alaşehir, doğuda Uşak ili ile çevrilmiştir³⁷.

İlçenin yer aldığı toprak parçasının Üçüncü Jeolojik Zaman sonunda meydana gelen faylarla beliren volkanik tepelerle örtülü olduğu belirtilmektedir³⁸. Kula ilçesi ve çevresindeki volkanik yer şekilleri, 1.1 milyon yıl ile yaklaşık 25.000 yıl arasındaki üç farklı dönemde yeryüzüne çıkarak topografya oluşturmaktadır³⁹. Koçman, bu volkanizma etkinliğinin, jeolojik zaman olarak Neojen'de (G.Ö. 23.800.000-1.810.000) başladığını ve aşamalı olarak Holosen'e (G.Ö. 10.000-Günümüz) kadar sürdüğünü belirtmektedir. Ayrıca yerel olarak Divlit adı verilen, genç volkan konileriyle, eski volkan yapıları, lav akıntıları, lav platoları (mesa ve bütt'ler), kornişler, tuf ve göl tortul katmanları üzerindeki badlands topografyası ve peribacalarının bu yörede volkanik etkinliğin ortaya çıkardığı jeomorfolojik peyzajın ilgi çeken başlıca unsurları olduğunu vurgulamaktadır⁴⁰(Resim 5).

Resim 5) -Kula divliti (Prof. Dr. Engin Akdeniz arşivi).

Kula yöresindeki tüm volkanik şekiller 600-700 m. yüksekliğinde bir plato üzerinde yerleşmiştir. Bu platonun Kula doğusundan başlayarak, batıda Demirköprü baraj gölünün batı kıyısına ve daha güneydeki Karataş yerleşimine kadar uzandığı ve

³⁷ Kayser 2011; 41.

³⁸ Yıldırım 2008; 41.

³⁹ Ozaner 2007; 85.

⁴⁰ Koçman 2004; 6-7.

kuzeyde Gediz Nehri vadisi, güneyde Alaşehir Grabeni ile sınırlanmış olduğu belirtilmektedir⁴¹.

Kula ilçesinin iklim özelliklerine baktığımızda, İç Batı Anadolu'nun karasal ikliminin hakim olduğu gözlemlenmektedir. İlçe, İç Anadolu ile Ege arasında bir eşik konumundadır. İlçenin gelir kaynaklarını tarım ve hayvancılık oluşturmaktadır. Özellikle kırsal kesimlerinde, ancak bunun yanında ilçe merkezinde dokumacılık, dericilik, ayakkabıcılık, halı-kilim dokumacılığı yapılmaktadır. Tarım ürünleri arasında genel olarak tahıl, tütün, haşhaş, nohut, sebze ve meyve yer almaktadır. Ayrıca Gediz Nehri kıyısındaki "Acısu" mevkiinden çıkarılan maden suyunun ilçedeki şişeleme tesislerinden sonra ülke geneline dağıtıldığı bilinmektedir⁴².

I.1.1.3.4. Gördes

Gördes ilçesi, Manisa ilinin kuzeydoğusunda yer almaktadır. İlçe doğusunda Demirci ve Köprübaşı, güneyinde Salihli, batısında Akhisar, kuzeyinde ise Balıkesir, Sındırgı ile çevrilidir. İlçenin yüzölçümü 769 km². ve deniz seviyesinden yüksekliği 680 m. dir⁴³.

İlçe toprakları, küçük akarsu vadileri ile yarılmış bir yayla görünümü sergilemektedir. Akdeniz ikliminin hakimiyeti gözlemlenen ilçede, yazlar kurak ve sıcak, kışlar ise ılık ve yağışlı geçmektedir. İlçedeki en önemli akarsu Gördes Çayı'dır⁴⁴.

İlçedeki ekonomik faaliyetlere baktığımızda, halkın % 85'nin tarımla uğraştığı, son yıllarda halıcılığın ön plana çıktığı belirtilmektedir. Tümüyle elde dokunan halılar için ilçeye özgü desenler bulunmakta olup her bir desen kendi adıyla anılmaktadır⁴⁵.

I.1.2. Aşağı Gediz Havzası

Akdeniz ikliminin etkisinin görüldüğü Manisa ilinin ilçeleri olan Köprübaşı, Sarıgöl, Alaşehir, Salihli, Gölarmara, Akhisar, Ahmetli, Turgutlu, Saruhanlı, Manisa il merkezi ve İzmir ilinin Kemalpaşa, Menemen, Eski Foça ilçeleri, coğrafi özellikleri ile bu bölüm başlığı altında ele alınacaktır.

I.1.2.1. Manisa İlçeleri

I.1.2.1.1. Köprübaşı

Köprübaşı ilçesi, Manisa'nın kuzeydoğusunda, Salihli-Demirci karayolu üzerinde kurulmuş, Manisa il merkezine 123 km. uzaklıktadır. Yüzölçümü 283 km².,

⁴¹ Koçman 2004; 7.

⁴² Kayser 2011; 41-42.

⁴³ Yıldırım 2008; 39.

⁴⁴ Ertan 2006; 8.

⁴⁵ Kayser 2011; 39.

deniz seviyesinden yüksekliği 250 m. dir. İlçenin doğusunda Gördes, güneyinde Salihli, batısında Demirci yer almaktadır. Güneydoğusunda Demirköprü Barajı bulunan, Dibek ve Çomak Dağı'nın güney uzantılarının bulunduğu, doğuda Topak Tepe, batıda Tülüce, kuzeyde Kayran Dağları'nın eteklerinde bulunan Köprübaşı ilçesinin, baraj sahası içinde kalan Gediz ve Demirci Çayı vadileri en düz ve verimli arazilerini oluşturmaktadır⁴⁶.

Köprübaşı ilçesinde ağırlıklı olarak Akdeniz iklimi hakim olsa da kara ikliminin de kısmen etkisi görülmektedir. İlçenin ekonomisi tarıma dayanmaktadır ve en önemli tarım ürünü tütündür. Ayrıca köylerde el halıcılığı ve Demirköprü Barajı'nda kurulan kooperatif sayesinde balık üretimi yapılmakta, ilçe dışına pazarlanmaktadır⁴⁷.

İlçede sulama, taşkın kontrolü ve enerji üretimi amacıyla, Demirci, İlke (Eynes), Selendi ve Muratdağı Çayları'nın drene ettiği suların birleştiği Karataş'ın 5 km. kuzeydoğusunda, Köprübaşı, Demirci, Salihli ilçeleri sınırlarında, il merkezine 105 km., Salihli'ye 30 km. kadar uzaklıkta Gediz üzerinde 1960 yılında Demirköprü Barajı yapılmıştır (Resim 6). Barajın akarsu yatağından yüksekliği 74.00 m.dir⁴⁸.

Resim 6)-Demirköprü Barajı (Prof.Dr.Engin Akdeniz arşivi).

I.1.2.1.2. Sarıgöl

Manisa'ya bağlı Sarıgöl ilçesi, Gediz Ovası'nın başlangıç noktasının doğusunda bulunmaktadır. İlçenin doğusunda Denizli'ye bağlı Güney ve Uşak iline bağlı Eşme,

⁴⁶ Kayser 2011; 40-41.

⁴⁷ Yıldırım 2008; 41.

⁴⁸ Biricik 1995; 17; Okkan-Dalkılıç 2010; 34.

güneyinde Buldan ve Kuyucak, batısında ise Alaşehir ilçeleri yer almaktadır. İlçenin doğusunda Uysal Dağları, 1314 m., güneyinde Kocadağ, 1430 m., batısında Bozdağlar ve güneydoğu ucunda Güllü Baba Dağı, 1890 m. yer almaktadır⁴⁹.

İlçede Akdeniz iklim tipi hüküm sürmektedir. Fakat kışlar soğuktur. İlçenin yüzölçümü 423 km². ve denizden yüksekliği 320 m. dir. İlçedeki ekonomik faaliyetlere baktığımızda; nüfusun % 90'nın çiftçilik ile uğraştığı belirtilmektedir. İlçe ovasının verimli topraklarında çekirdeksiz sofralık Sultaniye üzüm üretimi önemlidir. Ayrıca ilçe merkezinde bulunan motorlu ve el dokuma tezgahlarında yöresel kilim, havlu, peştemal ve yorgan dokunmaktadır⁵⁰.

I.1.2.1.3. Alaşehir

Manisa iline bağlı olan Alaşehir ilçesinin yüzölçümü 977 km².dir. İlçenin morfolojik bakımdan, Alaşehir Çayı'nın da içinden aktığı bir grabenden ve bunu güneyden ve kuzeyden sınırlayan oldukça yüksek plato ve dağlardan ibaret olduğu ve Gediz Ovası'nın en büyük yerleşmelerinden biri olduğu aktarılmaktadır⁵¹.

Alaşehir ilçesi, Bozdağlar'ın kuzey eteklerinde, Manisa ilinin güneydoğusundadır. İlçe, batıdan Salihli, güneyden Nazilli, Kuyucak ve Kiraz, doğudan Sarıgöl, Eşme, kuzeyden Kula ilçeleri ile çevrilidir. Manisa il merkezine 110 km., Ege Denizi'ne 145 km. karayolu, 170 km. demiryolu uzaklıkta ve denizden yüksekliği 189 m.'dir. Alaşehir ilçesi doğu-batı yönünde geniş bir düzlük olan "Alaşehir Ovası" üzerinde yer almaktadır. Gediz Nehri'nin bir kolu olan Alaşehir Çayı, Avra-Kocaçay-Uludere Çayları ile beslenmekte, 100 km. aktıktan sonra Gediz Nehri ile birleşmektedir⁵².

İlçede hakim olan iklim tipi Akdeniz iklimidir. İlçedeki ekonomik faaliyetlere baktığımızda, Gediz Vadisi'nin verimli toprakları üzerinde yapılan tarımın ilçe ekonomisinde önemli yer tuttuğu belirtilmektedir. Üretilen ekonomik ürünler arasında üzüm, pamuk ve tütün bulunmaktadır⁵³. İlçenin özellikle "Sultani üzüm" yetiştiriciliği bakımından ülke içerisinde önemli bir yere sahip olduğu, ayrıca, Sultani üzüm ve kirazın ulusal ve uluslararası pazarda önemli bir yere sahip olduğu ifade edilmektedir⁵⁴.

I.1.2.1.4. Salihli

Salihli ilçesi, Ege Bölgesi'nde Manisa il sınırları içerisinde yer almaktadır. İlçenin kuzeyinde Gördes, Köprübaşı, doğusunda Kula ve Alaşehir ilçeleri, güneyinde İzmir'e bağlı Ödemiş ilçesi, batısında Manisa iline bağlı Ahmetli ilçesi bulunmaktadır.

⁴⁹ Sarıtaş 2007; 1.

⁵⁰ Kayser 2011; 43.

⁵¹ Karakuyu-Özçağlar 2005; 2.

⁵² Kayser 2011; 36.

⁵³ Yıldırım 2008;36.

⁵⁴ Karakuyu-Özçağlar 2005; 2.

Salihli ilçesi, Bozdağlar'ın kuzey yamaçları, Dibek Dağı'nın güney yamaçları arasında kurulmuştur. İlçe merkezi ve ilçeye bağlı yerleşmelerin bir kısmı Gediz Grabeni üzerinde yer almaktadır⁵⁵.

İlçe, İzmir-Uşak-Afyon demiryolu ile İzmir-Ankara karayolu üzerinde yer almaktadır. Denizden 125 m. yükseklikte ve 1302 km². yüzölçümündedir. İlçenin kuzeyi Gediz Ovası ile kaplı olup ovanın kuzeyinde 1120 m. Dibek, kuzeydoğusunda ise 1085 m. yükseklikte Üşümüş Dağları bulunmaktadır. İlçede, yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı geçen Akdeniz iklim tipi görülmektedir. İlçe ekonomisinin temeli tarıma dayanmaktadır. Pamuk, antepfıstığı, ceviz, elma, kayısı, şeftali ve zeytin yetiştiriciliği yanında, Gediz Nehri üzerine kurulu Demirköprü Barajı'nda balık yetiştiriciliği yapılmaktadır⁵⁶.

Salihli ilçesi ayrıca jeotermal sistemler açısından önem taşımaktadır. Batı Anadolu'daki jeotermal sistemler genelde yüksek sıcaklığa sahip olup, açılma tektoniğine bağlı olarak grabenler de bulunmaktadır. Doğu-batı ve kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu genç grabenler de yer alırlar. Jeotermal sistemlerin en önemlileri Menderes ve Gediz Grabeni içerisinde gelişmiştir. Bu grabenleri oluşturan diri faylar hem jeotermal yönden hem de deprensellik yönünden aktiftirler⁵⁷.

Miyosen öncesinde doğu-batı doğrultulu bir sıkışma basıncı etkisi altında kalan Batı Anadolu'da oluşmuş kuzey-güney doğrultulu birçok kırık ve çökeltme zonlarında jeolojik evreler boyunca jeotermal etkinliklerin ortaya çıktığı bilinmektedir. Batı Anadolu'da yaklaşık olarak doğu-batı uzanımlarıyla yaygın bulunan grabenler ve bunların çöküntü alanları özellikle jeotermal etkinlikleri ile dikkat çeker. Gediz ve Büyük Menderes gibi başlıca çöküntü alanları geniş bir alanı kaplar. Gediz Grabeni, güneybatıya doğru Salihli ve Alaşehir gibi jeotermal alanlarla karakterize edilmiştir⁵⁸.

Menderes masifine ait karbonatlı kayalar karstik ve çok çatlaklı olmalarından dolayı geçirimsizliği yüksek olup, sıcak ve soğuk su kaynakları için akifer oluşturmaktadır. Bölgede geniş bir yayılım sunan alüvyon soğuk sular için akifer özelliğinde olması açısından önemlidir. Sıcak akışkanın taşınımı yeraltındaki fay ve kırık hatları ile sağlanmaktadır⁵⁹.

Salihli jeotermal alanları Manisa iline yaklaşık 72 km. uzaklıkta, Gediz Grabeni'nin güneyinde bulunmaktadır. Salihli ilçesindeki jeotermal alanları Kurşunlu Kaplıcası, Sart Çamur, Üfürük ve Caferbeyli olmak üzere dört grupta incelenebilmektedir. Kurşunlu sahası jeotermal sistemler açısından grabenin en önemli bölgesidir. Bölgede kuyu ve kaynaklardan elde edilen termal sular konut ısıtmacılığı,

⁵⁵ Başkan 2006; 2.

⁵⁶ Kayser 2011; 42.

⁵⁷ Temimhan 2005; 16.

⁵⁸ Çağlar 2008; 82.

⁵⁹ http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/7bc77c261dc5671_ek.pdf 13.04.2012

sera ısıtmacılığı, banyo ve tedavi amaçlı kullanılmaktadır. Kurşun Jeotermal alanındaki sıcak suların kaynak çıkış sıcaklıkları 42°C ile 55°C arasında, Sart-Çamur Jeotermal alanında 44°C, Üfürük alanında ise 31°C'dir⁶⁰.

Salihli Ovası'nın güneyinde Bozdağ kristalin masifi yer almaktadır. Masifin kuzey yamaçlarında, kristalin şistler üzerine Neojen konglomera ve kumtaşları oturmuştur. Bunlar içerisinde altın kırıntıları ihtiva eden mercerler bulunmaktadır. Kısmen kristalin şistlerden, kısmen de konglomera ve kumtaşlarından türeyen altın, Sart yatağında altın plaserlerini meydana getirmektedir⁶¹. Tarihsel süreç içerisinde değerlendirilen bu altın yatağı Salihli açısından önemlidir⁶².

Baba ve Dinçer çalışmalarında, Türkiye'deki altın yataklarını altı grup içerisinde incelemiştir. Epitermal yataklar, Ultramafik kayalara bağlı yataklar, Altın içeren masif sülfid yatakları, Altın içeren skarnlar, Altın içeren porfiri bakır yatakları ve plaser yatakları. Konumuz içerisinde yer alan Salihli yatakları plaser yatakları içerisinde değerlendirilmektedir. Bu yataklar, akarsu havzalarında, kum ve çakıllar arasında bulunmaktadır. Bu gibi havzalarda altın dağılımı oldukça düzensizdir⁶³.

I.1.2.1.5. Gölarmara

Manisa'nın Gölarmara ilçesi, kuzeyinde Akhisar, güneyinde Turgutlu ve Gölarmara Gölü (Resim 7), doğusunda Salihli, batısında Saruhanlı, kuzeydoğusunda Gördes ilçeleri ile çevrilidir. İlçenin yüzölçümü 226 km². ve denizden yüksekliği 155 m. dir. İlçede Akdeniz iklimi hakim olup yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlı geçmektedir⁶⁴.

İlçedeki ekonomik faaliyetler tamamen tarıma dayalıdır. Yöre halkı tarafından hayvancılık da yapılmaktadır (Resim 8). Karpuz, kavun, pamuk, tütün, üzüm, zeytin yetiştirilen başlıca ürünler arasında yer alır. Ayrıca büyük bir kısmı ilçe sınırlarında kalan Marmara Gölü'nde sazan balığı da üretilmektedir⁶⁵.

⁶⁰ http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/7bc77c261dc5671_ek.pdf 13.04.2012.

⁶¹ http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/9e7655fc1dc8fa7_ek.pdf 19.04.1012.

⁶² Salihli İlçesinde yer alan altın yataklarının tarihsel olarak kullanımına Tarihsel kaynaklarda Gediz Havzası kısmında değinilecektir.

⁶³ http://www.cmo.org.tr/resimler/ekler/301e4f9bc3a7361_ek.pdf?dergi=684 20.04.2012.

⁶⁴ Kayser 2011; 38.

⁶⁵ Yıldırım 2008; 38.

Resim 7)-Marmara Gölü (Prof. Dr. Engin Akdeniz arşivi).

Resim 8)-Marmara Gölü kıyısında hayvancılık yapan yöre halkı (Prof. Dr. Engin Akdeniz arşivi).

I.1.2.1.6. Akhisar

Akhisar, Ege Bölgesi'nin kuzeyinde, ovada kurulmuştur. Manisa ilinin en büyük ilçesi konumundadır. Doğusunda Gördes, güneyinde Gölarmara, batısında Saruhanlı, kuzeyinde Kırkağaç, Soma, Balıkesir, Sındırgı ilçesi yer almaktadır. Denizden

yüksekliği 93 m., yüzölçümü ise 1754 km².’dir. Manisa iline 48 km., Ege Denizi’ne 100 km. uzaklıkta bulunmaktadır. Akhisar ilçesi İzmir-İstanbul Karayolu, İzmir-Bandırma Demiryolu üzerinde ticari bir merkez konumundadır⁶⁶.

Akhisar Ovası, Aşağı Gediz Havzası’nda yer almaktadır. Manisa Ovası’ndan Kumçayı Boğazı ile ayrılan ve kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan Akhisar Ovası’nın en geniş yeri 47 km., uzunluğu, 54 km. kadardır (Resim 9). Daha çok genç tektonik hareketler ile akarsu aşındırma ve biriktirme sonucu şekillendiği belirtilen bu ovaların doğusunda, yükseltisi yer yer 1000 m.yi aşan (Gökbel Tepe, 1027 m.) Gördes platolarının batı uzantıları ile Akhisar ve Manisa Ovalarını birbirinden ayıran, yükseltisi 1034 m.yi bulan Çaldağı kütlesi bulunmaktadır. Akhisar Ovası, Çaldağı kütlesinin doğusunda içinde Marmara Gölü’nün bulunduğu geniş bir olukla, batıda ise Kumçayı Boğazı yoluyla Gediz Ovası ile birleşmektedir. Akhisar Ovası’nın kuzey sınırını ise Neojen arazilerinin yüksek kesimleri ile Görenez Dağı’nın batıya doğru uzantılarının (Kapıdağ, 569 m.) oluşturduğu ve bu yükseltiler ile Akhisar Ovası’nın Selçikli ve Kırkağaç ovalarından ayrıldığı belirtilmektedir⁶⁷. Bu alan aynı zamanda Akdeniz iklimi ile Karasal iklim arasındaki sınırı oluşturmaktadır.

Akhisar ilçesinin verimli topraklara sahip olduğu ve en önemli ekonomik ürünlerinin zeytin, pamuk, çekirdeksiz üzüm olduğu, diğer önemli ekonomik ürünlerin ise buğday, arpa, mısır, tütün ve baklagillerden oluştuğu ifade edilmektedir⁶⁸.

Resim 9)-Akhisar Ovası (Prof. Dr. Engin Akdeniz arşivi).

⁶⁶ Yıldırım 2008; 35.

⁶⁷ Temuçin 1991; 1.

⁶⁸ Kayser 2011; 35.

Akhisar ilçesinde maden yataklarına baktığımızda mermer yataklarının mevcut olduğunu görmekteyiz. Akhisar'ın kuzeydoğusu II. Zaman (Mezozoik) yaşlı andezit, tuf gibi parçalanmış volkanik kayalarla mosif kalker, kumtaşı, konglomera ve mermer serileriyle örtülüdür⁶⁹. MTA'nın yapmış olduğu çalışmalarda bu alanda bulunan mermerlerin, “*Ege Kahve*” olarak tanımlanan koyu kahve-kırmızı renkli mermer oluşumları olduğu belirtilmiştir. Mermer yatakları dışında, Akhisar Akçaalan'da zımpara taşı yatakları bulunmaktadır ve zımpara taşının muhtemel rezervin 5.450 ton olduğu belirtilmiştir⁷⁰.

I.1.2.1.7. Ahmetli

Manisa iline bağlı Ahmetli ilçesi Ege Bölgesi'nin iç kısmında yer almaktadır. Doğusunda Salihli, batısında Turgutlu, kuzeyinde Göl marmara ve Saruhanlı, güneyinde İzmir'in Ödemiş ilçesi yer almaktadır. Deniz seviyesinden yüksekliği 83 m. olan ilçenin, yüzölçümü 240 km².’dir. İlçe merkezi yerleşim yeri olarak Orta Gediz Havzası'nda bulunmaktadır. Güneyinde Bozdağlar, kuzeybatısında Çal Dağı yer almaktadır⁷¹.

İlçede ve çevresinde Akdeniz iklimi ve bitki örtüsü hakimdir. Yazları kurak ve sıcak, kışları ılık ve yağışlı geçmektedir. İlçe bir tarım ilçesi olarak değerlendirilmektedir ve ekonominin hemen hemen tamamıyla tarıma dayandığı aktarılmaktadır. Tarımda ağırlıklı olarak üzüm, tütün, pamuk ve yaş sebze-meyve üretimi yapılmaktadır⁷².

I.1.2.1.8. Turgutlu

Turgutlu ilçesi ve yöresi, kuzeyde Gediz Nehri alüvyal ovası ile Bozdağ (2159 m.) ve Kemalpaşa dağ yükselimleri (1387 m.) arasında ve dağ eteklerinde, daha sonra düz eğimle Gediz Deltası'na inen eğimli bir arazi üzerinde kurulmuştur. Menderes masifinin doğu-batı istikametinde parçalanması sonucu ortaya çıkan Gediz Grabeni'nin güney kanadında yer alan ilçe Gediz Vadisi üzerinde yer almaktadır⁷³.

Turgutlu, Manisa ilinin üç büyük ilçesinden biri konumundadır. Doğusunda Ahmetli ilçesi, batısında Manisa ili, Kemalpaşa ilçesi, kuzeyinde Göl marmara ve Saruhanlı ilçeleri, güneyinde Ödemiş ve Bayındır ilçeleri yer almaktadır. İlçenin yüzölçümü 500 km²., deniz seviyesinde yüksekliği 78 m.'dir⁷⁴.

İlçenin kuzey ve güneyi dağlık olup, kuzeyinde Çal Dağı, güneyinde ise Bozdağlar'ın devamı olan Çatma Dağı bulunmaktadır. Bu dağların yüksek kesimleri

⁶⁹ Kayser 2011; 48.

⁷⁰ http://www.mta.gov.tr/v1.0/turkiye_maden/maden_potansiyel_2010/manisa_madenler.pdf 20.04.2012.

⁷¹ Madan vd. 2011; 34,37.

⁷² Kayser 2011; 34.

⁷³ Küreksiz 2010; 3.

⁷⁴ Yıldırım 2008; 45.

ormanlıktır ve kızılçam, karaçam ve 25 çeşit meşe ağacı bulunmaktadır. İlçede Akdeniz'in karakteristik iklimi ve bitki örtüsü görülmektedir⁷⁵. İlçe topraklarının büyük kısmı verimli Gediz Vadisi'nde yer alması sebebiyle ilçede her türlü sebze, meyve, tahıl, çekirdeksiz üzüm, pamuk ve tütün yetiştirilebilmektedir⁷⁶.

Urganlı termal kaplıcaları, Urganlı jeotermal alanı ilçedeki Urganlı Beldesi'nin yaklaşık 5 km. kuzeyindedir. Urganlı jeotermal alanında yaklaşık doğu-batı uzanımlı olan ve alana sıcak su getirimini sağlayan Cambazlı fay hattı önemli bir tektonik hattır. Yaklaşık doğu-batı uzanımlı olan bu tektonik hat, Urganlı Jeotermal alanına batıdan girer ve yeni Cambazlı köyünün hemen kuzeyinden geçerek doğuya Kargın köyüne doğru mikaşist-traverten dokanağını oluşturur⁷⁷.

Alanın yakın çevresinde temeli Paleozoik yaşlı metamorfik kayalar oluşturmaktadır. Menderes masifi örtü şistleri olarak da adlandırılan bu temel kayalar üzerine yine Paleozoik yaşlı mermerler gelmektedir. Urganlı jeotermal alanı kuzeybatısında ise Mezozoik yaşlı kireç taşları, dolomitik kireç taşları ve ofiyolitik kayalar bulunmaktadır. Urganlı jeotermal alanında Kuvaterner yaşlı travertenler dikkat çekmektedir. Sıcak suların bıraktığı çökeltilerin oluşturduğu bu travertenler, daha ziyade yatay olarak yayılım gösteren eski travertenler ile bu travertenleri dikine kesen çatlaklardan suların oluşturduğu yeni travertenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Alanda gözlemlenen kireç taşları aynı zamanda Urganlı sıcak su kaynaklarının rezervuarını oluşturmaktadır. Doğu-batı uzanımlı Cambazlı fay hattının alana sıcak su getirimini sağlayan önemli bir fay hattı olduğunu belirtmiştik. Urganlı kaplıcalarındaki sıcak ve mineralli sularının sıcaklığı 50-75°C olup, sondajlarda ise bu sıcaklık 62-83°C arasındadır. Açılan kuyuların derinlikleri 280-605 m. arasında, debileri ise 15-40 lt/s olarak ölçülmüştür⁷⁸.

İlçenin kuzeyindeki Çal Dağı'nda lateritik demir, nikel-kobalt yatakları bulunmaktadır. Ayşekızı Tepesi'nin güneyinde yüzeyleyen yukarı ve aşağı lateritik demir, nikel-kobalt yatakları yaklaşık 2 km².lik alanı kaplamaktadır⁷⁹. Manisa ili özellikle endüstriyel hammadde kaynakları açısından önemli potansiyele sahiptir. Tuğla-kiremit hammaddesi aramalarına yönelik çalışmalarda Turgutlu ilçesindeki sahalarda orta-iyi kalitede 242.862.000 ton görünür kil rezervi saptanmıştır⁸⁰.

Türkiye tuğla/kiremit üretiminin yaklaşık % 10'unu Turgutlu ilçesi yöresinde bulunan ve çoğu geleneksel teknolojide temellenen işletmelerde gerçekleştirilmektedir. Buradaki işletmelerde çamur hazırlama, şekillendirme, kurutma ve pişirme aşamalarından geçirilen kil, 900°C civarında sinterleme ile tuğla/kiremite

⁷⁵ Kayser 2011; 45.

⁷⁶ Yıldırım 2008; 45.

⁷⁷ Yilmazer vd. 2008; 143,148.

⁷⁸ <http://www.gayzeryerbilimleri.com/downloads/III%20Ulusal%20Izotop%20Semozyumu%20Istanbul.pdf> 16.04.2012.

⁷⁹ http://www.mta.gov.tr/mta_web/kutuphane/mtadergi/95-96_9.pdf 28.04.2012.

⁸⁰ http://www.mta.gov.tr/v1.0/turkiye_maden/maden_potansiyel_2010/manisa_madenler.pdf 04.05.2012.

dönüştürülmektedir. Yörede, 1997 yılında yapılan bir araştırmaya göre farklı büyüklükte 80 civarında işletmenin mevcut olduğu belirtilmektedir⁸¹.

I.1.2.1.9. Saruhanlı

Manisa'nın Saruhanlı ilçesi, düz ve verimli bir arazi olan Gediz Ovası üzerinde yer almaktadır. İlçenin yüzölçümü 898 km²., denizden yüksekliği ise 43 m. dir. İlçenin kuzeydoğu ve doğusunda Akhisar, Gölarmara, kuzeybatısında Kınık, güneyinde Turgutlu ve Ahmetli, güneybatısında Manisa ili yer almaktadır⁸².

Saruhanlı ilçesinde hakim olan iklim tipi Akdeniz iklimidir. Halkın başlıca geçim kaynağı tarımdır. Yetiştirilen başlıca ürünler arasında tütün, pamuk, çekirdeksiz üzüm ve zeytin bulunmaktadır⁸³.

I.1.2.2. Manisa İl Merkezi

Manisa, Ege Bölgesi'nde 38° 04' - 39° 58' kuzey enlemleri ile 27° 08' - 29° 05' doğu boylamları arasında yer alan ilimizdir. Doğuda Selendi-Kürkçü Köyü, batıda Merkez İlçe-Düzlen Köyü, kuzeyde Soma-Türkali Köyü, güneyde Sarıgöl-Aşağı Kızılcukur Köyü ilin en uç noktalarını oluşturmaktadır. Manisa ili, kuzeyden Balıkesir, doğudan Kütahya ve Uşak, güneyden Aydın ve batıdan İzmir illeri ile çevrelenmiştir⁸⁴.

Manisa, coğrafi bakımdan, Ege Bölgesi'nin orta ve kuzeyinde olup, batısı asıl Ege, doğusu ise İç Batı Anadolu Bölgesi'nde yer almaktadır. Gediz Havzası'nın büyük bir bölümü il sınırları içerisinde⁸⁵. Yalnızca Soma ve Kırkağaç yöreleri ile Yunt Dağı'nın batısındaki kesimlerin Ege Havzası'nda bulunduğu belirtilmektedir⁸⁶.

İlin güney ve kuzeyi dağlarla kaplıdır. Batı Anadolu eşiğinden başlayan dağlık kütleinin, batıya gidildikçe yükseltisini yitirerek ovaya ulaştığı, güneydeki dağlık alanın ise dik yamaçlarla ovidan ayrıldığı ifade edilmektedir. Gediz Vadisi ile diğer çöküntü ovaları dağlık kesimin ortasında yer almaktadır. Manisa'da bulunan ve Batı Anadolu Dağları'nın bir bölümünü oluşturan dağlar şu şekilde sıralanmaktadır; Spil Dağı, Yamanlar Dağı, Yunt Dağı, Bozdağlar, Demirci Dağları, Çal Dağı, Uysal Dağı⁸⁷.

Manisa ili, kuzey ve kuzeydoğudan Demirci Dağları ve uzantıları, doğudan Kula-Gördes-Uşak Platolar'ı, güneyden Bozdağlar, batıdan Spil Dağı, Yamanlar Dağı uzantıları, Menemen Boğazı ve Yunt Dağı uzantılarıyla çevrilidir. Dağların ovaları çevreleyen uzantılarının tepelik ve dalgalı kesimler yarattığı, genellikle neojen yaşlı,

⁸¹ <http://www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/10898.pdf> 04.05.2012.

⁸² Kayser 2011; 43.

⁸³ Yıldırım 2008; 44.

⁸⁴ Akar-Avan 2007; 16.

⁸⁵ Bilgi vd. 2000; 4.

⁸⁶ Kayser 2011; 46.

⁸⁷ Akar-Avan 2007; 18.

kireç ve çakılca zengin madenlerden oluşan bu kesimlerin geniş alanlar kapladığı ve bu kesimde platoların dizildiği belirtilmektedir⁸⁸.

Manisa il alanında, tüm jeolojik dönemlerde yapılanmış oluşumlara rastlanıldığı ifade edilmektedir. Bu oluşumlar şu şekilde aktarılmaktadır; İl alanının temelini, I. Zaman'ın (Paleozoik; G.Ö. 545.000.000-251.400-000) yaşlı şistler, gnaylar ve kristalize kalkerleri oluşturmaktadır. Bozdağ, Uysal Dağı, Dibekdağı ve Demirci Dağları bütünüyle I. Zaman serilerinden oluşmuştur. İl merkezinin çevresiyle, Marmara Gölü'nün kuzeybatısının, Çal Dağı ve Akhisar'ın kuzeydoğusunun ise II. Zaman'ın (Mezozoik; G.Ö. 251.400.000-65.500.000) yaşlı andezit, tuf gibi parçalanmış volkanik kayalar ile mosif kalker, kumtaşı, konglomera ve mermer serileriyle örtülü olduğu söylenmektedir. Gediz Vadisi'nin kemerlerinde, Alaşehir, Salihli, Turgutlu Ovaları'nın güneyinde, Manisa Ovası'nın doğusuna dek uzanan alanlarda da III. Zaman'ın (Tersiyer) yaşlı lav ve tuf tabakalarıyla karışık kalker, mermer, konglomera, killi ya da jipsli kumtaşı ve yer yer siltli, kumlu, çakıllı kayaçlarına rastlanıldığı belirtilmektedir. Gediz Nehri'nin getirdiği alüvyon birimi, çakıl, kum, silt, kilden oluşan IV. Zaman'ın (Kuvaterner; G.Ö. 1.810.000-Günümüz) Manisa, Salihli, Alaşehir, Turgutlu, Sarıgöl bölgelerinde geniş yayılım gösterdiği aktarılmaktadır⁸⁹.

I.1.2.3. İzmir İlçeleri

I.1.2.3.1. Kemalpaşa

Kemalpaşa ilçesi, İzmir'in 30 km. doğusunda yer almaktadır. İlçenin yüzölçümü 68.240 km²'dir. İlçenin batısında İzmir, kuzeyinde Manisa, doğusunda Turgutlu, güneyinde Bayındır yer almaktadır. Kemalpaşa Ovası 100-200 m. yükseklikte olup üç tarafı dağlarla çevrilidir⁹⁰.

Kuzey kesimini Spil (Manisa) Dağı'nın güney uzantıları, güney kesimini de Bozdağlar'ın batı uzantısı olan Mahmut Dağı, 1.382 m., Nif (Kemalpaşa) Dağı, 1.446 m. oluşturmaktadır. Bu dağlar Kızılcım ve Karaçam ormanlarıyla kaplıdır. İlçe topraklarını, Nif Dağı'nın doğu yamaçlarından kaynaklanan ve ilçe sınırları dışında Gediz Nehri'ne katılan Nif Çayı sulamaktadır. İlçede Akdeniz iklim tipi görülmektedir⁹¹.

I.1.2.3.2. Menemen

Menemen, İzmir iline bağlı olup, İzmir merkezine 35 km. mesafededir. Doğusu Manisa ili, batısı Eski Foça ilçesi ve Ege Denizi, kuzeyi Aliağa ilçesi, güneyi Çiğli ilçesi ile çevrilidir. İlçenin deniz seviyesinden yüksekliği ortalama 20 m.'dir. İlçe genel

⁸⁸ Kayser 2011; 46.

⁸⁹ Yıldırım 2008; 48.

⁹⁰ <http://www.izmir-kemalpaşa.bel.tr/dosyalar/stratejik.pdf> 28.11.2011.

⁹¹ Şimşek vd. 2009; 12-13.

olarak Ege Bölgesi iklim özelliklerini taşımaktadır. Bölge karakteri olarak yaz ayları sıcak ve kurak, kış ayları ılık ve yağışlı geçmektedir⁹².

Kuzeyden Bakırçay, güneyden Küçük ve Büyük Menderes havzalarınca sınırlanan Gediz Vadisi'nin alüvyal tabanı Manisa'nın batısındaki Emiralem Boğazı ile ikiye bölünmektedir. Boğazla deniz arasında kalan aşağı kısım Menemen Ovası'dır⁹³. Gediz Nehri'nin doldurduğu delta ve ova tarıma elverişli olup, deniz seviyesindeki yerlerde tuzlu bataklıklar bulunmaktadır⁹⁴.

Menemen ilçesi, doğu ve kuzeydoğuda Dumanlı Dağlar, güney ve güneydoğuda Yamanlar Dağı ile çevrilmiştir. Ova'nın batısında bulunan Taşlı Tepe, Değirmendere, Üçtepeliler gibi yükseklikler alüvyal zemin üzerinde dik yamaçlarla birer ada gibi yükselmektedir. Menemen'den geçen Gediz Nehri ilçe için büyük önem taşımaktadır. Gediz Nehri üzerine kurulan Emiralem Regülatörü ve sulama şebekesi vasıtasıyla ova tamamen sulu tarım yapmaya elverişli saha haline gelmiştir⁹⁵.

I.1.2.3.3. Eski Foça

Eski Foça, batısında İzmir Körfezi, doğusunda Menemen ilçesi, kuzeyinde Çandarlı Körfezi ile çevrilidir. Yüzölçümü 228 km²'dir. Kuzeyde Çandarlı Körfezi ve güneyde İzmir Körfezi arasında kalan Foça Yarımadası'nın kıyıları oldukça girintili çıkıntılıdır. Eski Foça, oluşan koyların en büyüğü üzerinde kurulmuştur. Bu koyun karşısında yer alan İncir, Orak ve Fener adaları Eski Foça'yı doğal bir liman haline getirmiştir. Dağ bulunmayan ilçede, en yüksek tepeleri Şaphane Tepesi, 450 m., Kartal Tepesi, 435 m., ve Kızıldağ Tepesi, 352 m. oluşturmaktadır. İlçede yer alan ovalar ise, Ilıpınar Ovası, Gencelli Ovası, Gerenköy Ovası, Bağarası ve Yeni Bağarası Ovalarıdır. İlçenin en önemli akarsuyu Menemen ilçesi ile sınır oluşturan Gediz Nehri'dir. İlçe sınırları içerisinde Gediz'in önemli bir kolu olan Kışla Deresi akmaktadır. Yörede Akdeniz iklim tipi hakimdir. İlçenin gelir kaynaklarının başında turizm, tarım, hayvancılık, balıkçılık ve tarıma dayalı küçük sanayi işletmeleri gelmektedir⁹⁶.

Yukarıda değinilen Gediz Havzası'nın fiziki coğrafyasına ait veriler günümüz coğrafyasına ait verilerdir. Bölgenin Son Tunç Çağı coğrafyasına ait bilgilerin kısıtlı olması nedeniyle günümüz coğrafyasının yerleşimlere olan etkilerinin, Son Tunç Çağı yerleşim modelleri üzerinde önemli veriler sunacağını düşünmekteyiz. Özellikle çevresinde tarıma elverişli verimli toprakların bulunduğu alanlara yakın savunulması kolay tepe üstü yerleşimler bu bağlamda önemlidir. Bölgemizde günümüze değin yapılmış ve devam eden kazı ve yüzey araştırmaları sonucunda Son Tunç Çağına ait

⁹²http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/898956C7-DD92-46C6-92D1-F06317523AE9/9354/24_MENEMEN.pdf 29.11.2011.

⁹³ Helvacıoğlu 2003; 18.

⁹⁴ Karataş 2006; 39.

⁹⁵http://www.menemen.gov.tr/menemen.php?sayfa_id=650&kategori_id=650&id=33&lng=1 29.11.2011.

⁹⁶http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/898956C7-DD92-46C6-92D1F06317523AE9/9344/14_FO%C3%87A.pdf 29.11.2011.

buluntu veren yerleşimlerin bu özellikleri taşıyan alanlarda yoğunlaştıklarını görmekteyiz.

I.2. Gediz Havzası Jeolojisi ve Jeomorfolojisi

Batı Anadolu'nun ana morfolotektonik elemanları kabaca doğu-batı genel uzanımlı horst ve grabenlerden oluşan bloklı bir yapı oluşturur. Batı Anadolu'nun günümüzdeki bloklı morfolojisi neotektonik dönemde bölgede kuzey-güney genel doğrultusunda gerilmeyele karakteristik neotektonik rejimin eseridir. Büyük Menderes ve konumuz içerisinde yer alan Gediz Grabeni neotektonik rejim içerisinde Batı Anadolu'da gelişen en büyük tektonik yapılarıdır. Bu graben sistemleri, biri birine simetrik geometrisi olan bu iki tektonik koridorun günümüz morfolojisinde Aydın ve Bozdağ horstlarına karşılık gelen ve Menderes masifi çekirdeğinin yükselmesine bağlı olarak şekillenmişlerdir. Buldan eşiği, doğu uçlarında birbirine yaklaşan bu iki grabeni birbirinden ayırmaktadır⁹⁷.

Batı Anadolu'nun tektonik açıdan önemli yapısal unsurlarından olan Gediz Grabeni'nin güney kenarı boyunca Menderes masifine ait temel kayalar ile Neojen (G.Ö. 23.800.000-1.810.000) yaşlı sedimanter örtü kayalarını birbirinden ayıran Gediz ayrılma fayı bölgede, öncesinde sünümlü, sonrasında da kırılğan şekilde ilerleyen deformasyon sonucu bir zon tektonik oluşturmuştur⁹⁸.

Ege Bölgesi'nin tipik tektonik yapısını oluşturan çöküntü havzalarının varlığı öteden beri bilinmektedir. Bu çöküntü havzalarının başlıcaları, Büyük Menderes, Küçük Menderes, Alaşehir, Simav, Gediz, Bergama ve Edremit çöküntü havzalarıdır. Bu çöküntü havzalarının genel doğrultusu doğu-batıdır⁹⁹.

Konumuzu oluşturan Gediz Havzası ve çevresini içeren tektonik yapılanmada ise doğu-batı yönlü genel gidişlerin yanı sıra, çok sayıda ve farklı doğrultularda faylarında varlığının saptandığı belirtilmektedir. Bu faylar, batı-kuzeybatı-doğu-güneydoğu ve kuzeydoğu-güneybatı yönlerinde gelişmiştir. Bu durum, bölgenin karmaşık blok faylanmalardan etkilendiğini göstermektedir¹⁰⁰.

Gediz Grabeni'nin doğu-batı genel uzanımı, grabenin doğusunda Sarıgöl, batısında Manisa ve Kemalpaşa arasında yaklaşık 150 km. uzunluğundaki normal fay sistemine bağlı olarak şekillenmiştir. Doğudan batıya doğru genişlediği belirtilen graben tabanı Neojen (G.Ö. 23.800.000-1.810.000) ve Kuvaterner (G.Ö. 1.810.000-Günümüz) yaşlı çökellerle kaplıdır. Grabenin güney kenarını boydan boya sınırlandıran düşük açılı sıyrıma (detachment) fayı, sistemin ana yapısal unsurudur. Grabenin güney kenarında,

⁹⁷ Emre vd. 2005; 10.

⁹⁸ Sarıkaya 2004; 63,65.

⁹⁹ http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/f71e393b3809197_ek.pdf?dergi=T%DCRK%DDYE%20JEOLJ%DD%20B%DCLTEN%DD 08.05.2012.

¹⁰⁰ http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/f71e393b3809197_ek.pdf?dergi=T%DCRK%DDYE%20JEOLJ%DD%20B%DCLTEN%DD 08.05.2012.

ana sıyrılma fayına kabaca paralel uzanan bir seri sinetik ve antitetik fay bulunmaktadır. Sıyrılma fayının antitetik yapıları, grabenin kuzey kenarını sınırlandırmaktadır. Salihli'nin doğusunda batı-kuzeybatı-doğu-güneydoğu uzanımlı olan graben Salihli'den batıya doğru genişler ve çatallanarak kollara ayrılır. Gölmarara, Halitpaşa, Manisa ve Kemalpaşa kolları bunlardan en belirgin olanlarıdır¹⁰¹.

Menderes masifine günümüzdeki şeklini kazandıran Gediz, Büyük Menderes ve Küçük Menderes Grabenler'i, yeni tektonik dönemde ayrılma faylarına bağlı olarak oluşmuştur. Emre, günümüzde de diri olan Gediz Grabeni'nin, yukarıda da belirttiğimiz gibi batı-kuzeybatı-doğu-güneydoğu uzanımlı bir yarım graben olduğunu söylemektedir. Grabenin en genç tortulları Salihli-Alaşehir Ovası'nı oluşturmaktadır. Gediz Grabeni'nin açınımı, yöredeki en genç ayrılma fayı olan Karadut Fayı'nın oluşumu ile başlamıştır. Erken miyosen yalı granodiyoritleri kesen ve düşük eğimli (12-20derece) bir normal fay olan Karadut Fayı, Gediz Grabeni'nin kenar fayı niteliğindedir¹⁰².

Manisa ilinin büyük bir bölümü, Turgutlu, Salihli, Alaşehir ve Sarıgöl ilçeleri Gediz Grabeni içerisinde yer almaktadır. Tersiyer ve Kuvaterner (G.Ö. 1.810.000-Günümüz) yaşlı çökel kayalar ve volkanitler dağınık bir şekilde yüzlekler verirler. Ancak Kuvaterner yaşlı Kula volkanitlerinin volkan bacalarının daha güneyindeki Alaşehir-Salihli Grabeni'nin uzanımına tamamen paralel olarak kuzeybatı-güneydoğu yönde sıralandıkları saptanmıştır. "*Gediz Grabeni*" olarak da adlandırılan bu çöküntü havzasında, halen aktif faylarla aktivite sürmektedir. Manisa'da bilinen en büyük fay Manisa Ovası ve Spil Dağı'nı sınırlayan faydır. Bu fay batıda Gürle Köyü ile Manisa arasında doğu-batı istikametinde; Manisa'nın doğusunda Manisa-Turgutlu karayolu boyunca kuzeybatı-güneydoğu istikametinde uzanmaktadır. Bu fay sistemi, Gediz Grabeni'ni oluşturan fay sisteminin devamı niteliğindedir¹⁰³.

MTA'nın çalışmasında Gediz Graben sistemi fayları dört başlık altında değerlendirilmiştir. Bu fay sistemleri; Gediz Grabeni ana sıyrılma fayı, Dağkızılca fayı, Kemalpaşa fayı ve Manisa fayıdır. Gediz Grabeni ana sıyrılma fayı; Gediz Graben sisteminin ana yapısal elemanı niteliğindedir. Salihli bölümünde Çamköy sıyrılma fayı olarak tanımlanmış olan bu fay, Sarıgöl-Alaşehir arasında 150 km. uzunluğunda sürekliliği olan bir yapıdır. Sarıgöl-Kemalpaşa arasında doğu-batı genel uzanımlı güneye bakan geniş bir kavis oluşturur. Alaşehir bölümünde kuzeybatı-güneydoğu uzanımlı fay Salihli-Turgutlu arasında doğu-batı gidişlidir. Turgutlu'nun batısında batı-kuzeybatı-doğu-kuzeydoğu doğrultusuna dönen fay en batı ucunda sağ yönlü doğrultulu atımlı bir transfer yapısı olan kuzeydoğu-güneybatı uzanımlı Dağkızılca fayına bağlanır. Dağkızılca fayı; Kemalpaşa ilçesi güneyi ile Torbalı arasında uzanmaktadır. Gediz Grabeni sistemine bağlı sağ yönlü doğrultu atımlı bir transfer fayıdır. Toplam 27 km.

¹⁰¹ Emre vd. 2005; 42.

¹⁰² Emre 1996; 1.

¹⁰³ Kayser 2011; 48-49.

uzunluğundadır. Bu fay, Gediz Graben sistemi batısında Seferihisar ve Tuzla fayları gibi Ege açılma tektonik rejimi içerisindeki transfer yapılarından biridir. Bulguların fayın aktif olduğuna işaret ettiği aktarılmaktadır. Kemalpaşa fayı; Gediz Grabeni'nin batısında, Bağyurdu ile Ulucak arasında uzanan diri bir faydır. Toplam 24 km. uzunluğunda olan fay, uçlarında kuzeye içbükeydir. Manisa fayı; Gediz Grabeni'nin kuzeybatı kolunda yer alan normal bir faydır. Turgutlu ile Manisa'nın batısındaki Muradiye arasında yaklaşık 40 km. uzunluğundadır. Bu fay, Gediz Grabeni'nin orta kesiminde graben tabanındaki Holosen dolguları ile güneydeki Plio-Kuvaterner çökelleri arasında yer alan Turgutlu fayının batı devamını oluşturmaktadır¹⁰⁴.

Gediz Grabeni içerisinde yer alan diğer önemli bir fay sistemi Sarıgöl fay zonudur. Gediz Grabeni'nin doğusunda yer alan Sarıgöl ilçesi, güneyden Emcelli, Selimiye ve Sarıgöl fayları, kuzeyden ise Tırazlar ve Çapköy fayları ile sınırlanmış bir alan üzerinde bulunmaktadır. Bu fay sistemleri Sarıgöl fay zonunu oluşturmaktadır ve bu faylardan birçoğu aktiftir. Emcelli fayı, en güneyde kuzeybatı-güneydoğu uzanımlı ve Asartepe formasyonu ile Menderes masifine ait kayalar arasındaki dokanağı temsil etmekte ve birinci fay basamağının güney kısmını oluşturmaktadır. İkinci fay basamağını güneyden Selimiye fayı, kuzeyden ise Sarıgöl fayı sınırlamaktadır. Sarıgöl yerleşim alanının kuzeydoğusundaki üçüncü fay basamağı ise, Sarıgöl ve Tırazlar fayları arasında Gediz Grabeni'nin devamı şeklindeki graben içinde yer almaktadır¹⁰⁵.

Gediz, Ege Bölgesi'nin Dünya literatürüne geçmiş kristalen bir kütle olan Menderes masifinin (daha önceleri Lidya-Karia masifi) kuzeyinde yer almaktadır. Bu masifin merkezi kısmında Küçük Menderes, güneyinde ise Büyük Menderes Ovası ve depresyonları bulunmaktadır. Bütün bu ova ve depresyonlar, masifin Neojen ve Kuvaterner esnasında, bir kısmının çökmesi, bazı kısımlarının yükselmesi sonucu oluşmuşlardır. Bu ovaların tamamen genç tektoniğin eseri olduğu belirtilmektedir¹⁰⁶.

Batı Anadolu'nun çekirdeğini oluşturan bu masif, ülkemizin en büyük masifidir. Güneyde Mentеше Dağları'ndan başlar, kuzeyde Kütahya Murat ve Eğrigöz Dağları'na kadar devam etmektedir. Bu bölgedeki orojenik dağ kuşakları masifin etrafını çevrelemektedir¹⁰⁷.

Masifin esasını ileri derecede metamorfik olan kayalar, yani katazon kayaları oluşturmaktadır (gözlü gnayslar, gnayslar, kristalen şistler, mikaşistler ve bunları yer yer kesmiş asitik plütonlar). Bunların üzerinde ise mermerlerin geldiği aktarılmaktadır. Bunlar, alttaki daha eski metamorfik formasyonların örtüsü niteliğindedirler¹⁰⁸. Atalay, bölgede yapılan araştırmalar sonucunda metamorfizma olayının ilkinin Alt Paleozoik'de

¹⁰⁴ Emre vd. 2005; 43, 45- 47.

¹⁰⁵ Koca-Sözbilir-Uzel 2011; 152.

¹⁰⁶ Ardos 1995; 15.

¹⁰⁷ Atalay 1982; 3.

¹⁰⁸ Ardos 1995; 15.

olduğunun tespit edildiğini belirtmektedir. Üst kısımdaki mermerler ise Üst Paleozoik ve Mezozoik (G.Ö. 251.000.000-65.500.000) yaşadadır¹⁰⁹.

Temeli oluşturan gnayslar, güneyde Alaşehir ve Eşme civarı ile doğuda Kula dolaylarında gözlenmektedir. Havza'nın kuzeyindeki Demirci ve Türkmen Dağları'nın güney ve batı kesimi de Menderes masifinin çekirdek kayalarını oluşturan gnaysların gözlendiği yerlerdir. Demirci-Simav arasında bu çekirdek kayalar şistler tarafından uyumsuz olarak örtülmüştür. Simav-Gediz arasında bulunan kuzeybatı-güneydoğu yönlü fay metamorfik şistler kesmektedir. Uşak'ın batısında Karabal Deresi civarında Paleozoik (G.Ö. 545.000.000-251.400.000) yaşlı mikaşistler ve mavi kalkerler bulunmaktadır. Manisa'nın güneyinde ve Nif Dağı'nda yer alan Kretase yaşlı flişler ile mermerler tektonik hareketlerle deforme olmuştur. Gediz Havzası'nda en geniş yayılış alanına sahip olduğu belirtilen Neojen formasyonlar havzanın her yerinde gözlenmektedir. Tersiyer öncesine ait seri üzerinde uyumsuz şekilde bulunan bu formasyonlar kalker, marn, kil taşı, konglomera, çakıltası, kil, kum gibi tortul kayalar ile karasal kökenli depolar ve volkanik unsurlardan oluşur. Havza'daki volkanik formasyonlara baktığımızda, Kula'nın kuzeybatısında, Denye Köyü civarından başlayarak doğudaki Burgaz Köyü'ne kadar, kuzeyde ise Gediz Vadisi'ne kadar uzanan volkanik formasyonları çoğu yerde bazalt, dasit ve riyolit gibi kayalar temsil eder¹¹⁰.

Erinç, Menderes masifinin geçirdiği evrimleri, blok strüktürleri, ovaların ve bugün dağ şeklinde yükselmiş horstları şu şekilde değerlendirmektedir; eski bir kütlelerin çekirdeğini oluşturan bu saha, çarpılmış olan Bozdağ ve Aydın kütlelerinden oluşmaktadır. Bu durumları ile eğimlenmiş blok strüktürü gösterirler. Parçalanmalara neden olan hareketlerin başlangıcı eskidir ve hareketler değişik devrelerde olmuştur; yani topoğrafya şekilleri polisiklik bir özellik göstermektedir¹¹¹.

Menderes masifinde Neojen dönemde (G.Ö. 23.800.000-1.810.000) uzun bir aşınım safhası başlamış ve bunun sonucunda, bir taraftan pre-neojen penepleni geniş ölçüde ortadan kalkarken, yeni bir peneplen oluşmaya başlamış, bir taraftan da bu şiddetli aşındırmanın ürünü olan enkaz, kalın neojen depoları halinde, çevre kısımlarda depo edilmiştir. Neojen dönemi takiben, bölgenin ikinci defa kuvvetli tektonik hareketliliğe sahne olduğu, bunun sonucunda parçalanmış ve muhtelif fay blokları halinde yükseldiği belirtilmektedir. Bu hareketler ayrıca masifin kenarındaki Neojen depolarının kırılmasına ve genellikle dışarıya doğru eğimlenmelerine neden olmuş ve aynı zamanda yeni bir aşınım dönemi başlamıştır. Pliyosendeki (G.Ö. 5.320.000-1.810.000) bu yeni dönem çevredeki az dirençli kısımlarda yeni bir aşınım yüzeyinin oluşumuna yol açmış, fakat yeni dönemin kısıtlılığı sebebiyle, Kuvaterner başlarındaki yeni tektonik hareketlerle sona ermiştir. Bunun sonucunda aşınım yüzeyi de yükselmiş ve yeni bir aşınım devresi başlamıştır. Bu sırada, merkezi kısımlardan çevreye doğru

¹⁰⁹ Atalay 1982; 3.

¹¹⁰ Öner-Hocaoğlu 2007; 16-17.

¹¹¹ Erinç 1982; 641.

çok miktarda kum, çakıl ve değişik enkaz taşınmış, bunlar vadilerin ağızlarında ve çevredeki kapalı havzaların kenarlarında birikinti konileri, birikinti yelpazeleri ve çakıl depoları halinde yığılmıştır. Bu kaba unsurlu depoların bugün “*Tmolos Depoları*” adı altında tanındığı aktarılmaktadır. Fakat sonrasında tektonik hareketliliğin şiddetlendiği ve muhtemelen, Pleistosen’in (G.Ö. 1.810.000-10.000) ileri bir devresine rastlayan bu hareketlilik neticesinde bugünkü reliefin ana hatları ile ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bu hareketlilik esnasında Tmolos Depoları da kademeli olarak faylanarak, yükselmişlerdir¹¹².

Menderes masifi diğer masiflerden farklı olarak Neojen ve Kuvaterner’de faylarla parçalanmış, Gediz, Büyük ve Küçük Menderes nehirlerinin aktığı koridor halinde uzanan ovalar blok halinde çökmüş alanlara, Aydın, Bozdağ ve Menteşe dağlarının bulunduğu yüksek alanlar ise yükselmiş bloklara takabül etmektedir¹¹³.

Blokların oluşumlarını takiben bir süre, Küçük Menderes ve Gediz depresyonlarının, olasılıkla kapalı birer havza olarak kaldığı düşünülmektedir. Sonradan bunlar, Menemen ve Selçuk Boğazları’nın, belki de Würm’de kapmalarla açılması ile dış drenaja bağlanmışlar, bunun sonucunda bu havzalarda alüvyonlar yarılarak, taraçalar haline geçmişlerdir. Bölgenin morfolojik evriminin son aşamasında, bugünkü düzeye erişmek üzere denizin yükselmesi rol oynamıştır. Sonuçta, bugünkü kalın alüvyal dolgular çökeltmiş ve üç büyük alüvyal dolgulu çöküntü ovaları oluşmuşlardır¹¹⁴.

Gediz Nehri’ne ait drenaj sisteminin ilk öncülleri, Plio-Pleistosen döneminde oluşan tektonizma, iklim değişimleri ve fluvial sistemdeki kapma olaylarının birlikte etkisi veya bu etkenlerin tek tek ayrı zamanlarda kontrolü altında şekillenmiştir. Söz konusu dönemde Selendi Nehri’nin bir kolu olarak Gediz Nehri, geriye doğru yatağını aşındırmış ve doğuya doğru boyunu uzatarak Uşak-Güre Havzası ile aralarındaki eski temeli bir boğaz halinde yarmış ve bu havzanın batı sektöründeki drenaj sisteminin de kendisine bağlamasıyla sonuçlanmıştır. Yöredeki bazalt örtüleriyle kaplı olan Sarıç ve Burgaz platoları altında günümüze kadar çok iyi korunabilmiş nehir taraçaları mevcuttur. Toplam sayıları 11 olan bu taraçalar Erken Pleistosen’de Selendi Nehri’nin bir kolu olan ve Paleo Gediz olarak adlandırılan bugünkü Modern Gediz Nehri’nin öncülüne ait depolar içerisinde oluşmuşlardır. Demir ve diğer araştırmacıların Gediz Nehri drenaj sistemini inceledikleri çalışmalarında çalışma sahalarının, Gediz Havzası’nın güney kesiminde olup, Kula’nın kuzeyinde ve Alaşehir Grabeni’nin yaklaşık olarak 30 km. doğusunda bulunduğunu belirtmektedirler. Çalışma sahasında (tez kapsamı içerisinde de yer almaktadır) Erken Pleistosen dönemine ait ilk volkanizmanın 1.6 milyon yıl önce meydana geldiği aktarılmaktadır. Toplam 11

¹¹² Ardos 1995; 16,18.

¹¹³ Atalay 1982; 4.

¹¹⁴ Ardos 1995;19.

taracıyı örten bazaltik lavlarının yaşı ise 1.2 milyon yıldır. Bu durumun, taraçaların 1.6 ile 1.2 milyon yılları arası dönemde oluştuklarına işaret ettiği söylenmektedir¹¹⁵.

Tez konumuz içerisinde ele aldığımız Gediz Havzası sınırları içerisinde yer alan Manisa ilinin Akhisar ilçesi ve çevresinde birbirinden alçak eşik ve tepelerle ayrılmakla beraber genelde, aynı havzanın tabanında yer alan bir ovalar grubu söz konusudur. Adı geçen havzaya, tabanında yer alan en büyük yerleşme merkezi Akhisar ilçesi olduğu için Akhisar Havzası denildiği belirtilmektedir. Çevrelerindeki yüksek alanlardan akarsularla taşınmış çeşitli boyuttaki unsurların, bu genç çöküntü havzasında birikimi sonucu oluşmuş bulunan bu alüvyal ovaların en büyüğü Selendi Ovası'dır (170 km²). Büyüklük sırasına göre, Akhisar (124,5 km²), Mecidiye (98,6 km²), Selçikli (22,2 km²) ve Büknüş (9 km²) ovaları gelmektedir¹¹⁶.

Akhisar Havzası'nın en yüksek yerini kuzeydoğudaki Görenez Dağı (1280 m.), en alçak yerini ise Kumçayı Boğazı'nın tabanı (60 m.) oluşturmaktadır. Suları, Kumçayı vasıtasıyla Gediz'e boşalan ve böylece dış drenaja bağlanan Akhisar Havzası'nın temelini Paleozoik yaşındaki metamorfik ve bazı kısımlarda metamorfik olmayan çeşitli şistlerle, kristalize kalker ve mermerlerin oluşturduğu aktarılmaktadır¹¹⁷.

Akhisar ovalarının genel jeomorfolojik özellikleri şu şekilde aktarılmaktadır. Selendi Ovası; Akhisar Havzası tabanının güney-güneydoğusunda yer alan ovanın uzunluğu, kuzeybatı-güneydoğu yönünde 17 km., genişliği ise en fazla 14 km. kadardır. Kuzeyinden Karahöyük Dağı (399 m.), doğu, güney ve güneybatısından çeşitli yükseltilerdeki platolarla çevrili bulunan ovanın yükseltisi 70-80 m. dir. Selendi Ovası'nın en önemli akarsuyu, güneydoğu kenarındaki Beşgöz kaynağı adı verilen, aynı zamanda Selendi kaynağı da denilen bir faydan çıkan Ilıcak Çayı'dır. Ovanın kuzey, doğu ve güney kenarları, piedmont ovası niteliğindedir. Güneydoğu ve güneybatı kenarlarında birer karstik depresyon bulunur. Tabanlarında su çıkanların yer aldığı bu karstik depresyonlardan güneydoğudaki, yazın bile kurumayan sığ bir göl (Selendi Gölü) içerir. Güneybatıdaki Eğrigöl ise, ancak yağışlı devrelerde su ile kaplıdır. Akhisar Ovası; en geniş yeri, batıdaki Balıca Köyü kuzeyi ile doğudaki Delice Çayı'nın ovaya girdiği yer arasında 15 km. kadardır. Ova, kuzeyinden, kristalize kalker, mermer ve volkanik tüflerden oluşmuş Kapıdağ kütlesi, 587 m. ile doğusundan Görenez Dağı, 1280 m. ve Katırcı Dağı, 1027 m. ile bunların kenarlarındaki platolardan oluşan yüksek kütlelerle, güneyinden Karacahöyük Dağı, 399 m., batısında ise, alçak bir plato sahası ile çevrilidir. Mecidiye Ovası; Akhisar Ovası'nın güneybatı, Selendi Ovası'nın ise kuzeybatısında yer almaktadır. Ovanın kuzeydoğusu ile güneyinde alçak platolar yer almaktadır. Batısında ise, Zeytinli Dağ, 609 m. ve Karatepe, 669 m. kütleleri bulunur. Kuzeybatıda Büknüş Ovası ile irtibat halinde bulunan, güneydoğuda ise Kuruçay Boğazı'na açılan Mecidiye Ovası'nın en önemli akarsuyu Gökçay'dır. Selçikli Ovası;

¹¹⁵ Demir vd. 2008; 4 metnin özet kısmına ulaşılabilmektedir.

¹¹⁶ Ardos 1995; 26.

¹¹⁷ Ardos 1995; 27.

Akhisar Ovası'nın kuzeydoğusunda yer alan Selçikli Ovası, ortalama 22 km².lik alan kaplamaktadır. Ova, Kadıdağ, Görenez Dağı gibi dağlık kütlelerle, bunların kenarlarında yer alan platolar ile çevrilidir. Güneydoğusundaki Gördük Çayı, Sürempoze Boğazı ile Akhisar Ovası'na açılır. Büknüş Ovası; Mecidiye Ovası'nın kuzeybatısında yer alan ova, Jura-Kretase yaşlı kristalize kalkerlerden oluşmuş nispeten yüksek sahalara çevrilidir. En önemli akarsuyu Alçalı Deresi'dir. Bütün bu ovalar, Neojen esnasında çökmüş bulunan grabenlerin, sonradan gerek göl, gerek akarsu tortulları, gerekse yer yer volkanitlerle dolmaları sonucu oluşmuşlardır. Sismisitenin halen faal oluşu, birtakım fay kaynaklarının varlığı, oluşumun devam ettiğini göstermektedir. Diğer bir delil, halen bir takım bataklıkların varoluşudur. Bu nedenle Akhisar ovalarının, Neojen'deki (G.Ö. 23.800.000-1.810.000) şekillenmiş modlesinin, Kuvaterner'deki (G.Ö. 1.810.000-Günümüz) birer rötuşu olduğu ifade edilmektedir¹¹⁸.

Pleistosen (1.810.000-10.000) başlarındaki tektonik hareketle oluşan Gediz Grabeni başlangıçta kapalı havzadır. Deniz seviyesinin günümüzden 90 m. aşağıda bulunduğu regresyon esnasında Manisa depresyonunun batısındaki akarsular yataklarını derine doğru kazarak aşındırmalarını geriye doğru ilerleterek kapalı bir havza karakterinde olan Manisa Havzası'nı kapmıştır. Gediz Deltası, Manisa Havzası'nın dış drenaja bağlanması ile biçim kazanmıştır. İlk delta biçimi preflandr regresyonu sırasında olduğundan günümüzdeki deniz seviyesinin altında başlamıştır. Flandr transgresyonu ile birlikte deniz seviyesi yükseldikçe eski delta depolarının sular altında kalmış olabileceği düşünülmektedir. Flandr transgresyonunun sona ermesinin ardından bugünkü delta biçimine başlamıştır. Delta gelişimi batıya doğru devam etmiş ve Gediz Nehri sıra ile Mirmekes, Maltepe ve Değirmentepe mecralarını takip etmiştir. Bu yöndeki gelişme neticesinde flandr transgresyonu sonucunda tekrar ada haline gelen Taşlıtepe, Değirmentepe ve Üçtepeler gibi yüksek alanlar milattan önceki yüzyıllarda karaya bağlanmıştır¹¹⁹.

Gediz Nehri'nin denize döküldüğü yerde oluşan Gediz Deltası, güneyde İzmir Körfezi'nin kuzeyinden başlamakta, kuzeyde Eski Foça-Buruncuk paraleline kadar uzanmaktadır. Kuzeyde Eski Foça sırtları, kuzeydoğuda Dumanlı Dağı ve doğudaki volkanik Yamanlar Dağı (1075 m). ile çevrili olan delta 70-80 km².lik bir alanı kaplamakta olup, tamamen alüvyonlarla kaplıdır. Bunlar, Gediz Nehri'nin getirip, burada yığıldığı kum, kil ve siltlerden ibarettir. Delta'nın kıyı kesimleri, hemen her yerde bataklıklar-marşlarla kaplıdır. Kuzeybatıdaki Kırdenez Marşı bunların en büyüğüdür. Merkezi kısımdaki yüksekliği 4-5 m. kadar olan (Menemen 20 m.) delta üzerinde pek çok Menderes yeniği halkaları bulunmaktadır. Bunlar Gediz Nehri'nin eski yataklarıdır. 1886 yılına kadar güneydeki İzmir Körfezi'ne akan Gediz, getirdiği alüvyonlarla burayı hızlı bir şekilde doldurmaya başlamasından dolayı, yatağının, önüne setler çekilerek Gediz Nehri'nin yönü batıya doğru değiştirilmiştir. Gediz Nehri günümüzde Eski Foça

¹¹⁸ Ardos 1995; 27-29.

¹¹⁹ Atalay 1982; 133.

güneyindeki Kırdenez'de son bulmaktadır. Bunun doğusunda, 125 m. yükseklikte, alüvyonlarla çevrili Taşlıtepe, bir ada halinde yüksekte kalmıştır¹²⁰.

Deltanın oluşumu oldukça yenidir. Bu, küçük bir akarsuyun Kuvaterner (G.Ö. 1.810.000-Günümüz) başlarında, doğudaki Manisa Kapalı Havzası'nı kapması ile başlamıştır. Akarsu, hem o zamanki Manisa gölünün sularını boşaltmış ve bölgenin karasal bir rejime geçmesini sağlamış, hem de getirdiği alüvyonları yığarak, bugünkü deltanın oluşumuna yol açmıştır. Bu olayın, denizin şimdikinden daha aşağı bir seviyede olduğu bir glasyal evrede gerçekleşmiş olabileceği düşünülmektedir. Aynı zamanda Gediz, Menemen doğusunda derine doğru kazmak suretiyle bugünkü Menemen Boğazı'nın oluşumuna da yol açmıştır¹²¹.

Öner ve Hocaoğlu, Gediz Deltası'nın jeolojik özelliklerine bakıldığında deltayı çevreleyen yüksek rölyefin çoğunlukla volkanik kayalardan yapıldığını belirtmektedir. Ayrıca Gediz Deltası ve yakın çevresini kapsayan yüksek alanların stratigrafik istiflerine bakıldığında yaşlıdan gence doğru şu sıralamayı yapmaktadırlar; Üst Kretase fliş birimi, Neojen (G.Ö. 23.800.000-1.810.000) (Miyosen; G.Ö. 23.800.000-5.320.000) çökel birimler, Neojen (Miyosen) volkanik birimler, Neojen (Miyosen) volkanosedimanter birimler ve Kuvaterner (G.Ö. 1.810.000-Günümüz) alüvyonları. Fliş birim, Yamanlar Dağı'nın batı yamaçlarında gözlenmektedir. Birim egemen olarak kumtaşı ve şeyl araldanmasından oluşmuştur. Neojen çökel birimleri, taban konglomerası ile başlamakta ve çakıllı kumtaşı, kiltası-çamurtaşı araldanmasından oluşmaktadır. Bu birim Menemen çevresinde, delta kuzeyinde, Bozköy-Ilıpınar arası bölgede ve Maltepe sırtının doğu kesiminde yayılım gösterir. Neojen volkanik birimleri, başlıca tuf, aglomera ve andezitten oluşmaktadır. Eski Foça tepeliklerinin batı ve orta kısımlarında, Dumanlı Dağ, Yamanlar Dağı'nın yüksek alanlarında ve yine Yamanlar Dağı'nın bir uzantısı olan istihkam tepenin doğu yamaçlarında karşımıza çıkmaktadır. Neojen volkanosedimanter birim ise Gerenköy'ün kuzeyi, Taşlıtepe ve Değirmen-tepe'nin batı yamaçlarında gözlenmektedir. Bu birim bir yandan gösel sedimentasyon devam ederken diğer yandan volkanik faaliyetlerin devam ettiğinin göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Son birim alanda en çok yer kaplayan alüvyonlardır. Şimdiki deltanın yerinde var olan depresyon, Gediz Nehri'nin getirdiği alüvyonlarla dolmuştur. Menemen Boğazı'nın etkisiyle genellikle silt ve ince kum boyutundaki unsurlar buraya kadar sokulabilmiş ve deltayı oluşturabilmiştir¹²².

Sonuç olarak Ege Bölgesi'nin tipik tektonik yapısını çöküntü havzalarından oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu çöküntü havzalarının başlıcaları, Büyük Menderes, Küçük Menderes, Alaşehir, Simav, Gediz, Bergama ve Edremit çöküntü havzalarıdır. Bu çöküntü havzalarının genel doğrultusu doğu-batıdır. Konumuzu oluşturan Gediz ve çevresini içeren tektonik yapılanmada ise doğu-batı yönlü genel gidişlerin yanı sıra, çok

¹²⁰ Ardos 1995; 145.

¹²¹ Ardos 1995; 146.

¹²² Öner-Hocaoğlu 2007; 18-23.

sayıda ve farklı doğrultularda faylarında yer aldığı bir oluşum göstermektedir. Bu faylar, batı-kuzeybatı-doğu-güneydoğu ve kuzeydoğu-güneybatı yönlerinde gelişmiştir. Bu durum, bölgenin karmaşık blok faylanmalardan etkilendiğini göstermektedir.

Konumuz kapsamı içerisinde değerlendirilen Gediz Grabeni ise, doğu-batı genel uzanımı, grabenin doğusunda Sarıgöl, batısında Manisa ve Kemalpaşa arasında yaklaşık 150 km. uzunluğundaki normal fay sistemine bağlı olarak şekillenmiştir. Doğudan batıya doğru genişlediği belirtilen graben tabanı Neojen ve Kuvaterner yaşlı çökellerle kaplıdır. Ayrıca “*Gediz Grabeni*” olarak da adlandırılan bu çöküntü havzasında, halen aktif faylarla aktivite sürmektedir. Manisa’da bilinen en büyük fay Manisa Ovası ve Spil Dağı’nı sınırlayan faydır. Bu fay batıda Gürle Köyü ile Manisa arasında doğu-batı istikametinde; Manisa’nın doğusunda Manisa-Turgutlu karayolu boyunca kuzeybatı-güneydoğu istikametinde uzanmaktadır. Bu fay sistemi, Gediz Grabeni’ni oluşturan fay sisteminin devamı niteliğindedir. Bu fay hatları bölgenin coğrafi olarak şekillenmesinde ve deprensellik faaliyetleri bakımından önemlidir.

Gediz Nehri’nin drenaj sisteminin oluşumuna ait verilerin ise Plio-Pleistosen döneminde oluşan tektonizma, iklim değişimleri ve fluvial sistemdeki kapma olaylarının birlikte etkisi veya bu etkenlerin tek tek ayrı zamanlarda kontrolü altında şekillendiği görülmektedir. Söz konusu dönemde Selendi Nehri’nin bir kolu olarak Gediz Nehri, geriye doğru yatağını aşındırmış ve doğuya doğru boyunu uzatarak Uşak-Güre Havzası ile aralarındaki eski temeli bir boğaz halinde yarmış ve bu havzanın batı sektöründeki drenaj sisteminin de kendisine bağlamasıyla sonuçlanmıştır. Bunun yanı sıra Pleistosen (G.Ö. 1.810.000-10.000) başlarındaki tektonik hareketle oluşan Gediz Grabeni başlangıçta kapalı havza olduğu ve deltayı çevreleyen yüksek rölyefin çoğunlukla volkanik kayalardan yapıldığı görülmektedir.

Gediz Nehri’nin denize döküldüğü yerde oluşan Gediz Deltası, günümüzde güneyde İzmir Körfezi’nin kuzeyinden başlamakta, kuzeyde Eski Foça-Buruncuk paraleline kadar uzanmaktadır. 19. yüzyılda İzmir Körfezi’ni doldurduğu için yatağı değiştirilen Gediz Nehri Deltası’nın oluşumu oldukça yenidir. Deltanın oluşumuna baktığımızda, küçük bir akarsuyun Kuvaterner başlarında, doğudaki Manisa Kapalı Havzası’nı kapması ile başladığı görülmüştür. Bu akarsunun, o zamanki Manisa gölünün sularını boşalttığı ve bölgenin karasal bir rejime geçmesini sağladığı aynı zamanda getirdiği alüvyonları yığarak, bugünkü deltanın oluşumuna yol açtığı anlaşılmaktadır. Bu olayın, denizin şimdikinden daha aşağı bir seviyede olduğu bir glasyal evrede gerçekleşmiş olabileceği düşünülmektedir. Günümüzde Menemen Boğazı’nın oluşmasını ise Gediz Nehri’nin Menemen’in doğusundaki alanları derine doğru kazmasıyla meydana geldiği görülmüştür. Bu bağlamda Gediz Nehri’nin tez konumuz kapsamındaki bölgenin jeolojik ve jeomorfolojik oluşumunda önemli bir faktör olduğu anlaşılmaktadır.

II. BÖLÜM

GEDİZ HAVZASI HAKKINDA BİLGİ VEREN KAYNAKLAR

Tezin bu bölümünde, öncelikle Antik kaynaklarda yer alan Gediz Havzası (Hermos/Hermus) ile ilgili aktarımlar daha sonra ise bölgenin daha çok geç dönemleri hakkında bilgiler sunan ancak tarihi coğrafya konusunda bilgiler edineceğimizi düşündüğümüz seyyahların çalışmalarına değinmeye çalışacağız. Son olarak ise bölgede gerçekleştirilen kazı çalışmaları ve yüzey araştırmaları ele alınacaktır.

II.1. Antik Kaynaklarda Gediz Havzası

Homeros, Troia efsanesinin bir bölümünü anlattığı “İlyada” destanında Gediz ile ilgili olarak bizlere bölgenin coğrafi sınırlarından çok bu bölgede doğan ve Troia savaşında adı geçen kahramanlardan, bu bölgenin halkından ve Gediz sınırları içinde bulunan yerlerden bahsetmektedir.

Antik dönemdeki adının “*Hermos*” olduğunu bildiğimiz Gediz Nehri ve çevresi ile ilgili olarak İlyada’da bir kahramanın ölüm hikayesinde bahsetmektedir. “*Akhilleus da saldırdı Troialılara bağıra bağıra, ilkin yakaladı Iphition’u, soylu Otrynteusoğlu’nu, iller yikan Otrynteus’a bir su perisi doğurmuştu onu, karlı Tmolos’un dibinde, bereketli topraklarında Hyde’nin. Iphiton saldırırken dümdüz, tanrısal Akhilleus vurdu onu kargısıyla, tam kafasının ortasından vurdu, tek mil kafa ayrıldı ikiye, gürültüyle yere yıkıldı yiğit, tanrısal Akhilleus da övündü: “Yıkıldın, Otrynteusoğlu, erlerin en korkuncu, buralarda oldu ölümün, oysa Gygaie Gölünün kıyılarında doğmuşsun, orada babanın toprakları vardı, balığı bol Hyllos Irmağının orda, burgaçlı Hermos Irmağının kıyılarında”*¹²³.

Homeros, Aşağı Gediz Havzası’nın güney sınırını oluşturan Bozdağlar (Tmolos)¹²⁴ için Tmolos eteğinde büyümüş Maionialı’lardan bahsetmektedir¹²⁵. Herodotos ise Lydia’lıların eskiden Maionialı’lar adını taşıdığını söylemektedir¹²⁶. Homeros Lydialı’lardan bahsetmemektedir. Strabon ise Maionia’nın, Homeros’un “*Asia çayırlarında, Kaystros’un iki yakasında*”¹²⁷ ifadesinden yola çıkarak Maionia’nın ilk önceleri Asia olarak adlandırıldığını düşünmüş¹²⁸ ayrıca Lydialı’ların ve Maionialı’ların aynı insanlar olduğunu söylemiştir¹²⁹.

¹²³ Homeros “İlyada”; XX, 380, 385 ve 390

¹²⁴ Akdeniz 2011a; 8.

¹²⁵ Homeros “İlyada”; II, 866.

¹²⁶ Herodotos; VII. 74.

¹²⁷ Homeros “İlyada”; II, 461.

¹²⁸ Strabon; XIII. 4. 8.

¹²⁹ Strabon; XIII. 4. 5.

Antik yazarların dışında daha geç yazarlardan olan Ptolemaios ise Maoinia'yı Phrygia, Lydia ve Mysia arasında kalan bir yer olarak göstermiştir¹³⁰.

Homeros, Gediz Nehri'nin bir kolu olan Hyllos (Kumçayı) hakkında coğrafi bir tanımlama yapmazken Kumçayı'ndan "*balığı bol Hyllos*", olarak bahsetmektedir¹³¹. Homeros eserinde Lydia'da bulunan Hyde adlı bir yerleşim yerinden "*Karlı Tmolos'un eteklerinde, bereketli topraklarında Hyde'nin*" şeklinde söz etmektedir¹³². Ancak Strabon Lydia'luların ülkesinde Hyde diye bir yer olmadığını, ancak bazılarının Sardeis'e, bazılarının da akropolisine Hyde dediğini söylemektedir¹³³.

Gediz Nehri'nin suladığı bir bölge olan Aiolis, doğuda Lydia, güneyde İonia, kuzeyde de Mysia bölgeleri ile komşudur; batısı ise tümüyle Ege Denizi ile sınırlanmaktadır¹³⁴. Bu Aiol kentlerinden Gediz kıyısında yer alan Larisa için Homeros, Pelagların vatanı olduğunu ve topraklarının bereketli olduğundan söz eder¹³⁵.

Herodotos'un, Homeros'tan farklı olarak Gediz Nehrini coğrafi olarak tanımladığını görmekteyiz. Herodotos Gediz Nehri'nden, "*Kutsal Anaya (Kybele) adanmış bulunan Dindymon (Murat Dağı) Dağın'dan çıkan ve Phokaia (Eski Foça) yörelerinde deniz dökülen Hermos (Gediz) Nehri*" olarak bahsetmektedir¹³⁶. Gediz'in kollarından olan Hyllos'u (Kumçayı) Sardeis (Sart) kentinin önünde uzanan o uçsuz bucaksız ve çıplak ovada akan ırmak olarak tanımlamaktadır¹³⁷. Paktalos (Sart Çayı)'tan ise "*Tmolos'tan altın pullar taşıyan bu çay, agoranın ortasından geçer ve denize dökülen Hermos'a karışır*" şeklinde bahsetmektedir¹³⁸.

Yine Gediz Havzası sınırları içinde yer alan ve antik adı "*Gygaia/Gygeia*" olan Marmara Gölü hakkında ise "*Alyattes'in mezarının orada bulunduğu*" ve Lydialıların "*hiç kurumaz*" dediğinden bahsetmektedir¹³⁹.

Herodotos Gediz Nehri'nin coğrafi tanımlamasının dışında, günümüzde yaklaşık olarak İzmir ilinin doğusu, Manisa ilinin büyük bir bölümü, Kütahya ve Uşak illerinin batı uçlarını kapsayan Lydia Bölgesi¹⁴⁰ ve Lydia halkı hakkında da bilgiler sunmaktadır. Tez konumuz olan Gediz Havzası sınırları içerisinde yer alan Lydia toprakları ve Lydialılar hakkında Herodotos; "*Lydia toprağı, öbürlerinde olduğu gibi, öyle pek adı anılacak olağanüstü şeylere sahip değildir, yalnız Tmolos'tan akıp gelen altın kumu vardır. Ama Mısır ve Babil'deki anıtlar bir yana, öyle bir anıt vardır ki, bilinen*

¹³⁰ Ptolemaios; V, 2, 21' den aktaran Şahin 1998; 19

¹³¹ Homeros "*İlyada*"; XX, 392.

¹³² Homeros "*İlyada*"; XX, 385.

¹³³ Strabon; XIII, 626

¹³⁴ Sevin 2007; 75

¹³⁵ Homeros "*İlyada*"; II, 840, 841.

¹³⁶ Herodotos; I. 80.

¹³⁷ Herodotos; I. 80.

¹³⁸ Herodotos; V. 101.

¹³⁹ Herodotos; I. 93.

¹⁴⁰ Sevin 2007; 175.

öbürlerini aşar. Bu, Kroisos'un babası Alyattes'in mezarıdır. Etekleri büyük taşlarla örülmüş bir toprak yığındır. Küçük esnafın, el işçilerinin ve aşk satıcısı küçük kızların topladıkları paralarla yükseltilmiş bu anıt. Lydia'lı halk kızlarının hepsi de, kocaya varıncaya kadar kendilerini satarlar, çeyizlerini bu zanaatla yaparlar, zaten kocaları bile bu kızları ancak kızın kendi isteğiyle yanlarında tutabilirler”¹⁴¹ şeklinde ifade etmektedir.

Herodotos, bu bilgilerin dışında ilk olarak altın ve gümüş para basan ve kullanan ve yine ilk olarak ticaret ilişkilerine girişenlerin Lydialı'lar olduğunu söylemektedir. Manes oğlu Atys zamanında bütün Lydia'yı kıyıcı bir kıtlığın sardığından ve açlığını unutmak isteyen halkın zar, aşık (kemiği) ve top oyunlarını ortaya çıkardıklarını ve on sekiz yıl boyunca oyun oynayarak açlıkla baş etmeye çalıştıklarını söylemektedir¹⁴².

Lydia, M.Ö. Geç II. binyıl ve I. binyıllarda peş peşe gelen iki hükümdarlık tarafından 500 yıldan fazla bir süre yönetilmiştir. Daha erken Atyad hükümdarlığının ilk dönemlerinde yukarıda Herodotos'un bahsettiği kıtlık, Lydialı'ların Etrükslerin atası haline geldikleri İtalya'ya göçünü tetiklemiştir. Lydia topraklarının M.Ö. II. binyılda gerçekleşen Thera/Santorini patlamasının (yaklaşık M.Ö. 1628) volkanik tefrası ile kaplanmasının, uzun süre yer tutacak kıtlık koşullarını yaratmış olabileceği düşünülmektedir¹⁴³.

Sardeis hakkında başka bir bilgi ise Aristagoras'ın saldırısı ile ilgilidir. “*Kenti aldılar, ama yağma etmediler, evlerin çoğu sazdan yapılmaydı; tuğla yapıların bile üstleri, sazla örtülüydü, Askerlerden biri, bir eve ateş verdi. Evden eve sıçrayan yangın bütün kenti yaktı*”. Yangından kaçan halkın Paktolos kıyılarına ve agoraya koştuğunu söylemektedir¹⁴⁴.

Strabon, Sardeis hakkında, büyük bir kent olduğunu, Troia çağından daha geç olmakla birlikte, yine de eski bir kent ve muhkem bir kalesi olduğundan söz etmektedir. Burasının Homeros'a atıfta bulunarak Maionia'lılar dediği Lydia kralının ikematgahı olduğunu söylemektedir. Strabon tanımlamasına şu şekilde devam etmektedir “*Zirvesinde Perslerin, beyaz mermerden yaptığı kemerler vardır. Buradan bütün çevredeki ovalar, özellikle Kaistros ovası görülür*”¹⁴⁵.

Herodotos, Sardeis'ten Smyrna'ya giden yol üzerinde kayaya oyulmuş Mısır kralı Sesostris'e ait bir kabartmadan söz etmektedir. “*İki buçuk dirsek yüksekliğinde bir heykel oyulmuştur, sağ elinde kargı, sol elinde yay tutar; öbür donatımları da gösterilmiştir; Mısır harfleriyle bir yazı kazılmıştır, anlamı şudur: “Ben, bir omuz*

¹⁴¹ Herodotos; I. 93.

¹⁴² Herodotos; I. 94.

¹⁴³ Greenewalt 2010; 11

¹⁴⁴ Herodotos; V. 101.

¹⁴⁵ Strabon; XIII. 4. 5.

*vuruşta bu ülkeyi yendim ve aldım". Adını ve yurdunu yazdırmamıştır, ama bunları başka biçimde belirtmiştir"*¹⁴⁶.

Kayaya oyulmuş bu kabartmanın, Mısır kralı Sesostris ile ilişkisi bulunmamaktadır. Bu anıt Bozdağlar'ın eteklerinde, Gediz ile Menderes vadilerini birbirine bağlayan geçit üzerinde yer alan Karabel kabartmasıdır. Mira Ülkesi'nin yeri ve orada hüküm süren kralların isimleriyle ilgili yapılan çalışmalar neticesinde Karabel yazıtındaki silik olan kısımlar yeniden okunmuştur¹⁴⁷. Anıttaki kralın adı Tarkasnawa olarak okunmaktadır. 19. yüzyılda henüz gerçek olup olmadığı bilinmeyen bir gümüş mühür üzerinde Tarkasnawa "*Tarkondemos*" adıyla hiyeroglif ve çivi yazılı lejandından biliniyordu. Bu gümüş mührün dışında üslup bakımından başka özellikler taşıyan bu krala ait mühürler Boğazköy'de Nişantaş yakınlarındaki kadastro binasında bulundu. Bu buluntular ışığında Tarkasnawa'nın önemli bir kral olduğu ve Karabel, İzmir civarının Mira Ülkesi'nin çekirdeğini oluşturduğu düşünülmektedir¹⁴⁸.

Herodotos, Lydia dışında Aşağı Gediz Havzası'nda yer alan Aiolis kentleri olan Larisa, Aigai, Temnos ve Neonteikhos kentleri hakkında Aiolis kenti olmasının dışında bilgi vermemektedir¹⁴⁹. Herodotos'un Aiol kentleri hakkında bilgileri sınırlı olsa da yine Aşağı Gediz Havzası'nda yer alan İon kentlerinden biri olan Phokaia (Eski Foça) hakkında daha geniş bilgiler sunmaktadır. Herodotos, Phokaialı'lardan "*Uzun deniz yolculuğuna çıkan ilk Yunanlılar Phokaialı'lardır; Adriyatik, İberia ve Tartessosu aşanlar bunlardır, yuvarlak teknelerle değil, elli kürekli gemilerle giderlerdi*" şeklinde bahsetmektedir ve bunun dışında köleliğin onların dayanabilecekleri bir şey olmadığını aktarmaktadır¹⁵⁰. Hermos'un denize döküldüğü delta civarında bulunan Leukai ile ilgili Herodotos'ta herhangi bir bilgiye rastlanılmamaktadır¹⁵¹.

Strabon'un Homeros ve Herodotos'tan farklı olarak, eserinin antik dönem coğrafyasını anlatan bir kaynak olması nedeniyle konumuz ile ilgili Gediz Havzası'nın coğrafi özelliklerine daha fazla ulaşmaktayız.

Strabon, Hermos'un (Gediz), Mysia'da kutsal Dindymene Dağı'ndan (Murat Dağı) çıktığını ve Phokaia (Eski Foça) yakınlarında denize döküldüğünü¹⁵² söyler. Ayrıca Hermos'un kolları olan Paktolos (Sart Çayı) ve Hyllos (Kumçayı) hakkında da coğrafik bilgiler sunmaktadır. Paktolos Irmağı'nın Tmolos (Bozdağ) Dağı'ndan çıktığını ve eski zamanlarda bu ırmakta çok miktarda altın tozu bulunduğunu ve Kroisos'un zenginliğinin bu ırmaktan kaynaklandığını aktarır. Hyllos'u ise "*halen*

¹⁴⁶ Herodotos; II. 106.

¹⁴⁷ Ünal 2003; 22

¹⁴⁸ Hawkins 1998; 1

¹⁴⁹ Herodotos; I. 149.

¹⁵⁰ Herodotos; I. 163,164.

¹⁵¹ Sevin 2007; 88

¹⁵² Strabon; XIII. 4. 5.

Phrygios olarak adlandırılan Hyllos da Hermos'a dökülür" şeklinde tanımlamaktadır¹⁵³.

Tmolos (Bozdağlar) Dağı'ndan "*Gerçekten küçük bir dağ kitesidir ve mütevazî bir çapı vardır, sınırları Lydia'luların toprakları içindedir*" şeklinde bahsetmektedir. Ayrıca Tmolos'ta hem zevk vermek için hem de tıbbî amaç için kullanılan çok iyi cins şarap üretildiğinden de söz eder¹⁵⁴.

Gygaia (Gygeia)'nın (Marmara Gölü) isminin sonradan Koloe olarak değiştirildiğini Strabon'dan öğrenmekteyiz. Strabon burada Koloe Artemisi'nin tapınağından ve Koloe Gölü civarında kralların anıtları olduğundan söz eder¹⁵⁵. Bu kısımda Herodotos'a gönderme yapan Strabon, Herodotos'un da bahsettiği Alyattes'in mezarından ve bu anıtı fahişelerin yaptığından bahseder. Ayrıca bazı tarihçilerin Koloe Gölü'nün, ırmaklar dolduğu zaman taşkınlardan oluşan bir yapay göl olduğunu söylediklerini aktarır¹⁵⁶.

Strabon, günümüzde yaklaşık olarak Kula-Karataş-Demirköprü Barajı arasında kalan yaklaşık 60 km².lik alan hakkında geniş bir bilgi sunar. Mysia ya da Maionia'da olduğunu düşündüğü kent için Katakekaumene (Yanık Arazi) Ülkesi demektedir "*Burada hiç ağaç yoktur; sadece, kalite olarak ünlü şarapların hiçbirinden aşığı olmayan Katakekaumene şarabının elde edildiği bağlar vardır. Toprağın yüzü küllerle kaplıdır, dağlık ve kayalık olan ülke sanki yangından olmuş gibi siyah renktedir. Bazıları, bunun yıldırımlardan ve ateşli yer altı patlamalarından olduğunu tahmin etmektedir ve bunlar Typhon'un efsanevi hikayesinin burada olduğundan tereddüt etmemektedirler. Ksanthos, buna, Arimos adında birinin, bu bölgenin kralı olduğunu ekler. Fakat kaynağı şimdi tükenmiş olan ve yerden fışkıran alev nedeniyle böyle olabileceği yerine, bütün bu ülkenin bir seferde böyle olayla yanmış olacağını kabul etmek mantıksızdır. Burada birbirinden kırk stadion kadar uzaklıkta olan "physas" denen üç çukur görülür. Bunların yukarısında, mantıklı olarak tahmin edildiği taktirde, topraktan fışkıran sıcak kütle oluşmuş tepeler uzanır. Bu tür toprak bağcılığa iyi uyum sağlar. Halen en iyi ve bol miktarda şarap elde edilen, üzeri külle kaplı katana toprağında olduğu gibi. Bazı yazarlar bu gibi yerlere bakarak, Dionysos'a ("Phrygenes") denmesinin iyi bir nedeni olduğu hükmüne varmışlardır*"¹⁵⁷ sözleriyle tanımlamaktadır (Resim 10).

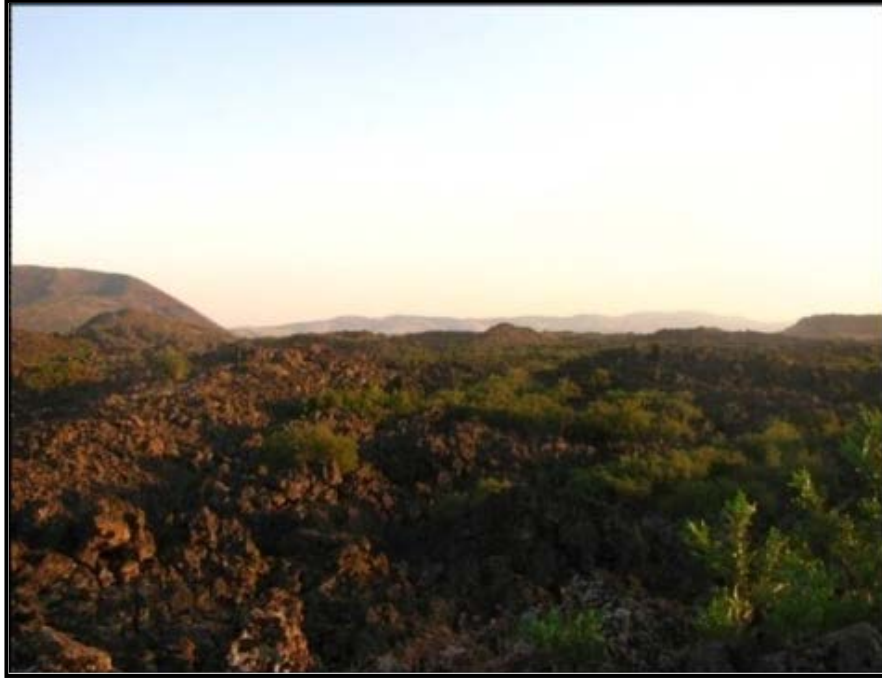
¹⁵³ Strabon; XIII. 4. 5.

¹⁵⁴ Strabon; XIII. 4. 12., XIV. 1. 15.

¹⁵⁵ Strabon; XIII. 4. 7.

¹⁵⁶ Strabon; XIII. 4. 7.

¹⁵⁷ Strabon; XIII. 4. 11.

Resim 10)-Katakekaumene'nin (Yanık Arazi) günümüzdeki durumunu gösterir resim (Prof. Dr. Engin Akdeniz arşivi).

Bu bölge konumuz olan Son Tunç Çağı açısından oldukça önem taşımaktadır. M.Ö. 1318-1290 yılları arasında hüküm süren Hitit Kralı II. Murşili'nin¹⁵⁸ Arzawa üzerine sefere çıktığı sırada II. Murşili komutasındaki Hitit ordusu ile Arzawa kuvvetleri arasında ilk savaş Arzawa'nın doğu kesimlerinde, Gediz Havzası'nın doğusu ile Büyük Menderes'in yukarı kısmında yer aldığı anlaşılan Walma civarında olmuştur¹⁵⁹. Kargamış'tan gelen kuvvetlerle Hitit ordusunun birleştiği Sallapa ile Walma arasındaki kesim hakkında Hitit metinlerinde pek sık rastlanılmayan bazı olaylar anlatılmaktadır. Akdeniz, yaşanan bu olayların seferi yavaşlatmış olabileceği düşüncesi üzerinde durmaktadır¹⁶⁰.

II. Murşili ve ordusu Uşak'ı geçip Kula'ya yaklaştığı sırada gökyüzünde bir takım tuhafıklar oldu. Gökyüzünde “*GIŞ Kalmışana*” denilen ateş topu (?) ya da benzeri nesnelere görülmeye başlandı¹⁶¹. Bu olayın meydana geldiği yerle ilgili olarak Hitit metinlerinde iki farklı nokta verilmektedir. Bir metinde Lawasa Dağı, bir başka metinde ise Sehiriya Irmağı civarı gösterilmektedir. Ancak her iki noktada Arzawa'nın doğu kesimlerinde, yaklaşık olarak Gediz Havzası'nın doğusunda olmalıdır¹⁶².

¹⁵⁸ Akdeniz 2009a; 1

¹⁵⁹ Bryce 1974; 10, Starke 2001; 38

¹⁶⁰ Akdeniz 2009a; 2

¹⁶¹ Ünal 2003; 27

¹⁶² Akdeniz 2009a; 2

Akdeniz, II. Murşili'yi ve Apasa kralı yaşlı Uhhaziti'yi korkutan bu tabiat olayının ne olduğu ile ilgili olarak iki farklı yorumun bulunduğunu, yorumlardan ilkinin meteor düşmesi, diğerinin ise volkan patlaması olduğunu belirtmektedir¹⁶³.

Katakekaumene olarak adlandırılan volkanik arazi Batı Anadolu'da Gediz Nehri ile Kula, Karataş ve Demirköprü Barajı arasında kalan volkan konileri, patlama kraterleri, lav akıntıları, peri bacaları ve tuf örtüsünden oluşmaktadır. Yöredeki en ilginç kalıntılar Çakallar'daki ayak izleridir¹⁶⁴.

Ayak izlerinin tarihi ile ilgili olarak farklı öneriler bulunmaktadır. Ozansoy, izlerin oluşum tarihini günümüzden 250 bin yıl öncesine tarihlemektedir¹⁶⁵. Kayan, bu düşünceden farklı olarak yapılan çalışmalar neticesinde izlerin 250 bin yıl öncesine değil 12.000-10.000 yıl gibi tarih aralığına ait olması gerektiğinin daha uygun olacağını söylemektedir¹⁶⁶. Ozaner ise bu izlerin 250 bin yılından başlayıp 25.000-10.000 ve 12.000-10.000 yıl öncesine kadar uzanan tarihlendirmeler olduğunu aktarmaktadır¹⁶⁷.

Akdeniz, çok farklı tarihlendirmeler olmasına karşın Kula volkanizmasının son patladığı dönem olarak 12.000-10.000 bin yıl öncesi (M.Ö. 10.000-8.000) civarı kabul edilecek olursa Arzawa seferinin geçtiği dönemlerde bu volkanizmanın zaten aktif olmadığına anlaşılacağını belirtmektedir. Bu nedenle bir anda meydana gelen ve geniş bir coğrafyayı etkileyen bu patlama ve beraberinde gökyüzünde görülen nesnelere Gediz Havzası ile Küçük Menderes Havzası arasındaki bir coğrafyada meydana gelen meteor (ya da birden fazla meteor) düşmesiyle ilişkilendirmenin daha doğru bir yaklaşım olacağını düşünmektedir¹⁶⁸.

Strabon, Manisa, Spil Dağı'ndan ve Philadelphia'dan bahsederken burada yaşanan depremlere değinmektedir. *“Sipylos Dağı'na (Manisa-Spil Dağı) ve onun mahvolmasına dair anlatılanlar efsane olarak kabul edilmelidir. Çünkü bizim zamanımızda bu dağın eteklerinde bulunan Magnesia (Manisa) kenti ve Sardeis birçok yerlerdeki en ünlü kentler gibi depremle yıkılmıştır. Fakat imparator para yardımı yaparak bu kentleri yenilemiştir”*¹⁶⁹.

Philadelphia için ise şu bilgileri aktarmaktadır, *“Lydia'dan sonra Mysia ve daima depremlere maruz kalan Philadelphia kenti gelir. Evlerin duvarları devamlı olarak çatlar ve kentin çeşitli yerleri çeşitli zamanlarda bu şekilde etkilenir. Bu nedenle kentte az insan yaşar ve çoğu, yaşamını, verimli topraklara sahip olduklarından kent*

¹⁶³ Akdeniz 2009a; 2

¹⁶⁴ Akdeniz 2009a; 4

¹⁶⁵ Ozansoy 1972; 207

¹⁶⁶ Kayan 1992; 22

¹⁶⁷ Ozaner 2007; 100

¹⁶⁸ Akdeniz 2009a; 5

¹⁶⁹ Strabon; XII. 8. 18.

dışında çiftçi olarak sürdürür. Sayıları az da olsa evleri bu kadar güvensiz olan bir yere bağlananlara insan şaşabilir; ve bu kenti kuranlara daha da fazla hayret edebilir”¹⁷⁰.

Ambraseys ve Finkel yayınlarında M.S. 1500-1800 yılları arasında meydana gelen depremleri tarihsel veriler ışığında incelemişlerdir. M.S. 1500-1800 tarihleri konumuzdan daha geç bir tarihi işaret etse de, hem tarihsel veri olmaları hem de Gediz Havzası'nın deprenselliğini gösteren bölümlerin bulunması açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle bu kısımda bu yayına değinmenin önemli olduğunu düşünmekteyiz.

22 Eylül 1595 tarihinde meydana gelen deprem ile ilgili olarak, bu depremin Küçük Asya'daki Gediz Nehri'nin aşağı kısımları boyunca bölgesel yıkıma neden olduğu ve İstanbul'da da hissedildiği söylenmektedir. Döneme ait bir kaynağa atıfta bulunularak şu bilgiler aktarılmaktadır; “ *Hicri 17 Muharrem 1004 (22 Eylül 1595) Perşembe günü ikindi namazı vaktinden sonra, (İstanbul'da) hafif şiddette ve aralıklarla sekiz gün süren depremler hissedilmeye başlandı...*”; ve devam eder, ‘... bu sırada Manisa sancağında meydana gelen büyük bir depremle ilgili haberler aldık; (etkilenen yerler şunlardı) Urganlı, Sart ve Seyyid Ahmedlü (Ahmetli) kasabaları ile Gedik, Bostancı, Hamza Çavuş, Azizlü ve Yapılı köyleri; Barçınlu köyünün yakınlarında, Ilıcak Nehri'nin kıvrıldığı kısımda yer yaklaşık 10 dönümden fazla (9400m²) yarıldı ve çıkan su bir minare yüksekliği kadar havaya fıskırdı... yer, Manisa yolundan Gedüslü Köprüsü'ne kadar ikiye ayrıldı ve katran gibi su çıktı”. Hasarın Akhisar'a kadar yayıldığı Sarı Ahmet Paşa Camii'nin 1596-97 yılında onarımdan geçtiğiyle öğrenilmektedir¹⁷¹.

3 Temmuz 1709'da Salı günü Eski Foça'da meydana gelen bir depremde Foça-i atik (Eski Foça) Kalesi'nin yerle bir olduğu aktarılmaktadır. Hasarın boyutuyla ilgili tespite göre, liman duvarına bağlanan büyük kapı ile top dökümhanesi arasında yer alan batı tarafındaki 6 kule ve kale surlarının tamamen yıkıldığından bahsedilmektedir¹⁷². 4 Nisan 1739'da meydana gelen bir depremde ise yine dönemin verilerine atıfta bulunularak “*gece saat 10'da büyük bir deprem oldu, beş stigma (10 dakika) sürdü ve Smyrna'daki bütün evler yıkıldı. Aynı anda her iki Foçae (Eski Foça ve Yeni Foça) harabeye döndü; Psarochanon'da (Agria-Gediz Vadisi) 13 kişi yaşamını yitirdi; depremle birlikte bir gümbürtü duyuldu ve ortalığa son derece pis bir koku yayıldı*”. Yine bu depremle ilgili olarak kimliği belirlenemeyen bir gezginin, Gediz Nehri'nin ağzındaki Delta'nın bir kısmının çöktüğünü ve depremin ardından sular altında kaldığını bildirdiğinden söz edilmektedir¹⁷³.

¹⁷⁰ Strabon, XIII. 4. 10.

¹⁷¹ Ambraseys-Finkel 2003; 51.

¹⁷² Ambraseys-Finkel 2003; 95.

¹⁷³ Ambraseys-Finkel 2003; 111. Birkaçına değindiğimiz depremlerin dışındaki depremler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz; N.N.Ambraseys ve C.F.Finkel “ Türkiye’de ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler Bir Tarihsel İnceleme 1500-1800” Çeviri, M.U. Koçak, İstanbul,2003.

Strabon, Aiolis kenti olan Larisa hakkında Homeros'tan bilgiler aktararak Pelagsların kenti olarak söz etmektedir. Ancak Homeros'tan farklı olarak Thermopylai'nın üst tarafındaki Lokris'te Phrikios Dağı'ndan hareket eden insanlar tarafından Larisa'nın zapt edildiğini sonrasında bu insanların Kyme kentini kurduklarından söz eder. Ayrıca Lokris dağından ötürü Larisa'ya Larisa Phrikonis dendiğini yine Strabon'dan öğrenmekteyiz. Bu insanların Neonteikhos denen kaleyle Pelags'larla sınırlarını belirlediklerini söyler ve Neonteikhos'tan da bu şekilde bahsetmektedir¹⁷⁴.

Aiolis kentlerinden olduğunu belirttiği Aigai ve Temnos hakkında ise nerede olduklarına dair bilgiler vermektedir; “ *Şimdiki Aiolis kentlerine Aigai'ı ve keza, “Rhetorik Sanatı”nı yazmış olan Temnos'u da katmalıyız. Bu kentler Kyme, Phokaia ve Smyrna topraklarının üst kısmında bulunan dağlık arazide yer alırlar. Hermos Irmağı bu topraklar boyunca akar*”¹⁷⁵.

II.2. Seyyahların Çalışmalarında Gediz Havzası

Bu bölümde öncelikli olarak, Evliya Çelebi'nin 17. yy.'da ele aldığı ve 17. yy. Osmanlı coğrafyası hakkında geniş bilgiler sunduğu bunun yanı sıra gittiği bütün yerlerin coğrafi konumu ve yaşayan halkın kültürel ve sosyal yaşantısına dair bilgilerin yer aldığı seyahatnamesi¹⁷⁶ içerisindeki bilgiler aktarılacaktır. Sonrasında 1835 yılında hemen tüm Anadolu'yu gezmiş olan ve gezdiği yerlerin tarih, coğrafya, toplumsal yaşam ve kültürel değerleri üzerine edindiği bilgileri ayrıntılı bir şekilde 1862 yılında yayınladığı eserinde aktaran mimar, arkeolog ve gezgin olan Texier'e değinilecektir. Asıl mesleği rahiplik olan Arundell ise İngiltere Konsolosluğu için 1830'lu tarihlerde İzmir'de çalışmış İngiliz gezgindir. Aynı zamanda Antik Yunan dilini de çok iyi okuyabilen bir arkeoloji uzmanı olan Arundell, 22 Ekim 1833 tarihinde İzmir'den başladığı Batı Anadolu gezisinde hemen hemen bütün Ege'yi gezmiş ve birçok antik şehirde araştırmalar yapmıştır. Tüm gezisini iki ciltlik bir seyahatname ile anlatan Arundell modern seyyahlar içinde önemli bir yere sahiptir. Arundell'in Gediz Havzası ile ilgili anlatımlarına yine bu bölüm başlığı altında değinilecektir.

Değindiğimiz bir diğer gezgin ise Fellows'tur. İngiliz arkeolog ve mineralist olan Fellows, 1838 yılında İzmir'i merkez alarak Asia Minor (Küçük Asya) kentlerini gezmiş ve bu gezisi Likya bölgesine kadar uzamıştır (Resim 11). Birçok antik kentin çizimlerini seyahatnamesinde yapan Fellows aynı zamanda Anadolu topraklarında bulduğu minarellerin de haritasını çıkarmıştır.

Bir başka İngiliz mimar ve ressam olan Allom yine aynı dönemlerde Anadolu'yu dolaşan gezginlerden birisidir. İki ciltlik eserini 1838 yılında yayınlamıştır. Bu eserinde

¹⁷⁴ Strabon; XIII. 3. 3.

¹⁷⁵ Strabon; XIII. 3. 5.

¹⁷⁶ Şavk 2011; 19,20

tez konumuzun içerisinde yer alan Alaşehir (Philadelphia), Sardeis ve Akhisar'ı (Thyateira) gezmiş ve gördüklerini ayrıntılı olarak eserinde anlatmıştır.

Çalışmamız kapsamında ilk olarak bölge hakkında çok ayrıntılı bilgi veren Evliya Çelebi'nin seyahatnamesindeki bilgiler ele alınmıştır. Gediz Havzası içerisinde yer alan il ve ilçe merkezleri, seyyahın gezdiği ve anlattığı sıralama takip edilerek verilmiştir.

Evliya Çelebi, Gediz Nehri'nin coğrafi olarak tanımlamasını şu şekilde yapmaktadır; “*Gediz Nehri, Gediz Şehri'nin doğu tarafında Murat Yaylası'ndan doğar. Nice nehirlerde toplanıp batıya doğru akarak Aydın diyarını sulayıp nice köy, kasaba ve şehirlere uğrar, 10 konak yer gidip İzmir yakınında Menemen Şehri içinden geçer, oradan ikinci saatte Kara Foça Kalesi dibinde Akdeniz'e karışır hoş bir sudur*”¹⁷⁷

Resim 11)- Fellows'un Gezi Rotası (Fellows 1838;2'den alınmıştır)

Seyahatname'de, Gediz Havzası içerisinde yer alan Kütahya'nın Gediz ilçesi, Germiyan Kalesi Gedüs olarak geçmektedir. Germiyanoğlu Yakup Şah'ın fethi olduğundan (tarih belli değildir) ve sarp, sağlam bir kale olduğundan söz edilmektedir. Gediz ilçesinde, imaret, han, medrese, sıbyan mektebi, hayat sulu çeşmesi, kargir dükkanlar olduğundan bahsedilmektedir. Evliya Çelebi Gediz ılıcasını ise şu sözlerle tanımlamaktadır; “*Murat dağı yaylağı eteğinde bir büyük ılıcadır ki özellikleri dillere*

¹⁷⁷ Evliya Çelebi Seyahatnamesi 2011; 44

*destandır. Berrak suyundan içen tüm salyalardan kurtulup yüzüne kan gelir. Yedi sekiz kere temiz havuzuna girenlerin vücudunda harareten bir şey kalmayıp vücudu pamuk gibi yumuşacık olup beyaz inci gibi olur*¹⁷⁸. Gediz halkının, yaz günlerinde havanın çok sıcak olması nedeniyle Murat Yaylağı'na göç ettiğini ve bu nedenle Murat Yaylası'nda yayla hanelerinin var olduğunu söylemektedir. Ayrıca Gediz Nehri'nin bir kolu olan Gediz Deresi'ne Küçük Gediz denildiğini ve Küçük Gediz'in aşağı ova içinde akan Büyük Gediz'e karıştığını aktarır. Gediz'in, Kütahya şehrini meyve ile doldurduğundan bahsetmekte ve meyvelerinin en meşhurlarının üzüm, armut, pamuk bezi ve üzüm köfteri olduğunu belirtmektedir¹⁷⁹.

Texier'in eserinde, diğer yazarlardan farklı olarak Gediz Nehri'nin tam olarak coğrafi sınırlarını çizmediğini söyleyebiliriz. Eserinde, Yukarı Gediz Havzası sınırları içerisinde yer alan Kütahya'nın Gediz ilçesinde, Gediz Nehri'nin kaynaklarında kurulan Cadi kentinden bahsetmektedir. Plinius'un bu kentten Cadueni olarak söz ettiğini aktarmaktadır. Texier'e göre, bu Gediz kasabası (Cadi kentinden söz etmekte), dik bir dağın dibinde, sel yolu üzerinde kurulduğu halde Gediz Vadisi sayesinde İzmir (Smyrna) şehri ve diğer kalabalık şehirler ile birleştiğini, tarım ve endüstri ürünlerini oralarda pazarlayan önemli bir kent olduğunu aktarmaktadır. Bunun yanı sıra bölgenin jeomorfolojik görüntüsü açısından önemli bilgiler aktarmaktadır. Doğudan yer alan vadinin, daha sonra Gediz Nehri olan ufak bir dereyle sulandığını belirtir. Bu suların çıkış noktasında bulunan kalkerli arazinin yerini volkanik araziye bıraktığını aktarmaktadır. Texier, bu arazinin Frigya Katakekaumene arazisi olduğunu söylerken, Gediz Nehri'nin yarattığı verimli ortamın önemine de değinmektedir¹⁸⁰.

Texier, diğer yazarlardan farklı olarak Gediz Havzası içerisinde yer alan Saittae (Saittai) kenti hakkında Hierocles'in notunda Lydia şehirleri içerisinde yer aldığını aktarmaktadır. Bu şehrin, Mayonya (Moeonia) şehrine bağlı ve Kumçayı (Hyllos)'nın kenarında olduğundan ve kente dair kalıntıların Hamilton tarafından, Kula'nın 33 km. kuzeyinde İncikler adındaki köyün yakınında ve Sidas kalesi denilen yerde bulunduğunu söylemektedir. Demirci Çayı'nın Sidas kalesi yakınlarından geçerek Gediz'e dökülmesi verdiği bir diğer bilgidir. Texier bu bölümde Plinius ve Strabon'a gönderme yaparak Kumçayı'nın gerçek yatağı hakkında tartışmaya girmektedir. Antiokhos ve Scipio arasındaki savaş, Manisa ile Akhisar (Thyatire) arasında meydana gelince, bu yerden epeyce uzak olan Kumçayı üzerinde nasıl akabilir? Bu notun yalnız bir nehir tanıyan Strabon'a karşı Plinius'un Kumçayı ve Gördes Çayı adlarında iki su olduğu fikrini doğruladığını düşünmektedir¹⁸¹.

Texier, Gediz'in kuzeyindeki Lydia şehirleri içerisinde, Kula'nın 11 km. kuzeydoğusunda, Gediz'in kıyısında bir sıcak su kaynağı olduğundan ve bu su

¹⁷⁸ Evliya Çelebi Seyahatnamesi 2011; 46

¹⁷⁹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi 2011; 46-47

¹⁸⁰ Texier 2002; 319, 329.

¹⁸¹ Texier 2002; 96-97.

kaynağının halkın Emir Hamamı adını verdiği doğal havuzu oluşturduğundan söz etmektedir. Texier, Emir Hamamı'nın olduğu yeri bir yerleşim yerinden çok bir kaplıca ve dini Carorura¹⁸² gibi bir şehir olması gerektiğini savunmaktadır. Gediz'in kuzeyindeki Lydia şehirleri içerisinde değerlendirdiği Selendi şehrinin de lokalizasyonu hakkında bilgi sunmaktadır. Selendi (Silandus)'nin, Kula'nın 45 km. kuzeydoğusunda ve Gediz Nehri'nin Selendi suyu, daha ileride Ayne Çay denilen bir kolu üzerindeki, şimdiki Selendi Köyü'nün yerinde olduğunu söylemektedir¹⁸³.

Bu kentlerin dışında Texier, Katakekaumene'nin kuzey kısmı Gediz'den öte tarafının, batıda Mysia ve doğuda Phrygia arasında oluşan kapalı büyük bir üçgen alanın ve Bozdağ yamaçlarına kadar olan sahanın Maionia sahası, Tabala adındaki şehrin Kula civarında bulunan Davala adındaki köy, Gediz'in sol kıyısında bulunan Adala köyünün Attalia kenti, Blaundus kentinin Süleymanlı köyü olduğunu ve bu kentin kilise kayıtlarında Balandus adıyla anıldığını aktarmaktadır¹⁸⁴.

Kula (Koula) Şehri ile ilgili olarak diğer yerleşimlere nazaran daha ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Özellikle kentin fiziki coğrafyasına değindiğini söyleyebiliriz. Kula şehrinin, antik kaynaklar kısmında değindiğimiz ve araştırmacılar tarafından farklı coğrafi yapılanmasıyla ilgi çekici olan Kara Divlit (Çevirmen tarafından yazarın bu adı devlit şeklinde yanlış yazdığı belirtilmektedir) adında bir dağın eteğinde kurulduğundan bahseder. Texier, bu dağın güneyde bütün vadiyi kaplamış olan önemli lavların merkezi olduğunu söylemektedir¹⁸⁵.

Evliya Çelebi, Kula ilçesinin tamamının sekiz mahalle ve 1.200 toprak örtülü mamur ve süslü güzel hanelerden oluştuğunu söylemektedir. Ayrıca ilçede, üç hamam, 200 dükkan ve kıymetli eşyalardan bolca bulunduğunu ifade etmektedir. Kula'nın suyu ve havasının güzel olduğunu, beyaz ekmeğinin, Uşşak gibi kıymetli halılarının, zililerin, kırmızı ve elvan kilimlerinin meşhur olduğunu Evliya Çelebi seyahatnamesinden öğrenmekteyiz¹⁸⁶. Evliya Çelebi, Alaşehir ile ilgili öncelikle kalesi hakkında bilgi sunmaktadır ve kaleyi şu şekilde tanımlamaktadır “ *Kalesi Bozdağ'a bitişik Bahçederesi demekle bilinen yüksek bir dağın eteğinde yuvarlak şekilli, şeddadi, kargir yapı büyük bir kaledir. Çepeçevre büyüklüğü 8.800 adımdır. Ancak iç el olmakla kaleye muhtaç olmayıp viran olmaya yüz tutmuştur*”. Alaşehir Kalesi dışında, Alaşehir'in cami, medrese, hamam, mektep, tekke ve dükkanlarından bahsetmektedir. Suyu ve havasının güzel olduğunu belirttiği Alaşehir'in pamuk bezi, has ve beyaz balı, üzümü, armudu, inciri ile meşhur olduğunu da aktarmaktadır¹⁸⁷.

¹⁸² Texier 2002; 94, dipnot 208.

¹⁸³ Texier 2002; 93-94.

¹⁸⁴ Texier 2002; 94.

¹⁸⁵ Texier 2002; 88, 89.

¹⁸⁶ Evliya Çelebi Seyahatnamesi 2011; 57-58.

¹⁸⁷ Evliya Çelebi Seyahatnamesi 2011; 58-59.

Diğer bir gezgin olan Fellows ise seyahatnamesinde, Antik Philadelphia (Alaşehir) kentinde az sayıda kalıntı olduğunu, görülen kalıntıların şehir surlarının parçaları, kiliseye ait mimari sütunlar ve duvarlar olduğunu söylemektedir. Kent içinde gördüğü, sütunların üzerinde yer alan tuğla kemerleri kalmış yapının kiliseye ait olduğunu belirtmektedir¹⁸⁸.

Allom ise seyahatnamesinde, İncil’de sözü geçen diğer kiliseler içinde, Philadelphia’nın Hıristiyanlık inancının daha eskilere dayandığını söylemektedir. Philadelphia’daki Hıristiyan toplumun, Ephesos ve Sardeis’ten farklı olarak, oldukça önemli ve birbirlerine bağlı olduğunu ifade etmektedir. Türklerin burasının adına “*Allah’ın Şehri*” dediklerini aktarmaktadır. Büyük İskender’in Pers seferi sonrasında diğer Küçük Asya şehirlerinde olduğu gibi yeniden inşa edildiğinden söz etmektedir. Tmolos Dağları’nın altında bulunan Attalus Philadelphus şehrinin, İskender sonrasında Philadelphus olarak adlandırıldığını söylemektedir. Daha sonraki dönemlerde, Hıristiyanlığın yayılımı ve Türkler’in bölgeye gelmeleri ile şehrin tahrip edildiğinden bahsetmektedir. Ayrıca şehrin diğer Yunan şehirlerinde olduğu gibi bir tepenin üstünde kurulduğunu ve antik dönemine ait çok az kalıntının bulunduğunu, bu kalıntıların en önemlilerinin şehir surları olduğunu söylemektedir.

Kent hakkında verdiği diğer bir bilgi, o dönemde kentte Hıristiyan nüfusun 1800 civarında olduğu ve kentin 25 kilisesi bulunduğu bilgisidir. İncil’de sözü edilen kilisenin kalıntılarının hala görülebilir olduğundan söz etmektedir. Şehir surlarının, döneminde oldukça güçlü olduğunu, İstanbul surları gibi 3 aşamalı savunma sistemine sahip olduğunu belirtmektedir. Sur duvarlarının 2 aşamasının kaybolduğunu fakat yuvarlak kuleler ve bastionlarla güçlendirilmiş içteki surun ayakta olduğunu anlatmaktadır¹⁸⁹.

Texier’in eserinde Alaşehir (Philadelphia), Lydia’nın doğu ucunda, Sardeis’ten yirmi sekiz mil mesafede ve Bozdağ (Tmolos) yamaçlarında kurulmuş bir şehir olarak tanımlanmaktadır. Texier kentin, kendi adını veren Bergama Kralı Attalus Philadelphus tarafından kurulduğunu söylemektedir. Alaşehir (Philadelphia)’in kuruluşuna neden olarak, ordunun sevk edilmesi açısından önemli bir konumda olmasını, Mendere Vadisi’ne ve Gediz’e giden yollara hakim bir konumda bulunmasını gösterir. Bununla birlikte konumu dolayısıyla çoğu kez kuşatmalara karşı koyduğundan söz etmektedir.

Ancak kuşatmalara karşı savunulması kolay olan bu yerleşimin deprem etkisiyle sık sık tahrip olduğunu Strabon’a gönderme yaparak aktarmaktadır. Strabon’un aktardığı bilgilerin Tiberius (M.S. 14-37) zamanında olduğunu, şehrin ise M.Ö.130 yılında kurulduğunu belirterek aradan geçen 1830 yıldır Alaşehir’in varlığını sürdürdüğünü söylemektedir.

¹⁸⁸ Fellows 1838; 288.

¹⁸⁹ Allom 1838;71-72.

Alaşehir'deki duvar ve anıtların, kısmen küçük gnays taş parçaları karıştırılmış sağlam horasan kireç harcından oluşan malzeme ile yapıldığını aktarmaktadır. Bu inşa tekniğinin nedenini ise yapıların deprem etkisinden en az etkilenmesi için olduğunu söylemektedir. Yapılarda mermer malzemenin kullanımının azlığından söz ederek bunun nedenini Bozdağ (Tmolos)'da sütun çıkarılabilecek ocakların olmamasını göstermektedir. Bu nedenle o dönemde ayakta kalan eski binaların yıkıntı halinde olduğunu aktarmaktadır.

Şehirde bulunan yapıların birkaç tepe üzerinde yapıldığını ve bunları çevreleyen sur duvarlarının neredeyse büyük ve düzgün dikdörtgen şeklinde olduğunu belirtmektedir. Bu surlar üzerinde bulunan kapıların tamamen harap olduğunu ayrıca surların birbirinden yirmi otuz metre mesafede yuvarlak kuleler ile korunduğu bilgisini vermektedir. Texier, bu mimari kalıntıların incelenmesi sonucunda, Alaşehir'in hiçbir zaman zengin olmadığını, anıtların ve binaların dönemine göre ihtişamlı olmadığını söylemektedir¹⁹⁰.

Bir diğer gezgin olan Arundell ise Philadelphia kentinin girişinde, küçük taşlardan yapılmış sur duvarlarının olduğundan söz etmektedir. Bu sur duvarlarının yakın dönemde yapılmış olabileceğini eğer antik döneme ait ise Geç döneme (olasılıkla Bizans) ait olabileceği düşüncesini paylaşmıştır. Arundell, ayrıca kentin arka taraflarında verimli üzüm bağlarının bulunduğunu söyler ve buradaki seyahati süresince Rahip 'in evinde kaldıklarını ve rahibin onlara kentin nüfusu hakkında bilgiler verdiğini aktarmaktadır. Buna göre, Philadelphia'da 300 Yunan evi ve yaklaşık 3000 Türk evi olduğu bilgisini verir. Ayrıca kentte 25 tane kilisenin bulunduğunu ancak bunlardan sadece beş tanesinin kullanıldığını belirtir. Büyük taşlardan yapılmış duvarlar üzerinde yer alan, tuğladan yapılmış kemerli bir kalıntının ise, İncil'de sözü geçen Aziz John Kilisesi'ne ait olduğunu belirtir.

Kentin kuruluşu hakkında verdiği bilgide, Eumenes'in kardeşi olan Attalus Philadelphus'un kenti Tmolos Dağları'nın eteğinde, Kocamış Nehri'nin yanına kurduğunu söyler. Ayrıca kentte yaşayanların Katakekaumene civarında sıklıkla görülen depremler konusunda deneyimli olduğu anlatır. Hemen hemen her gün olan depremlerden dolayı şehrin surlarının zarar gördüğünü ve şehir sakinlerinin bunları onarmak zorunda kaldığını aktarır. Diğer verdiği bilgide ise, 1097 yılında Bizans generali John Ducas'ın, Sardeis ile birlikte Philadelphia'yı da aldığını söylemektedir. Bununla birlikte kentin zaman içinde Bizanslılar ve Türkler arasında el değiştirdiğini anlatmaktadır.

Şehrin savunma sistemi hakkında Arundell de diğer gezginlerin verdikleri bilgileri doğrulamaktadır. Bu bilgilerin yanısıra savunma sistemini oluşturan surların üç

¹⁹⁰ Texier 2002; 82-83

kademeli olarak yer aldığını anlatmaktadır. Bu surlardan sağlam bir bölümünün hala ayakta olduğunu ama birçok bölümünün kırılarak kaldırıldığını söylemektedir¹⁹¹.

Sardeis (Salihli), Evliya Çelebi’de Sarp Hisar olarak verilmiş ve Sardeis Kalesi’ni tanımladığı bölümde kaleden “*Kalesi yine Bozdağ’a bitişik olan Sart Dağı’nın eteğinde, yüksek bir yerde, dört köşe, şeddali yapı küçük bir kaledir, ama gayet sarp ve sağlam yapıdır*” şeklinde bahsetmektedir. Cami, medrese, küçük çarşısı, hanları ve hamamları olduğunu aktarmaktadır. Ayrıca ilçenin bağının ve bahçesinin çokluğundan, bostanlarında sulu ve iri kavun, karpuz yetiştirildiğinden ve ovalarındaki pamuğun cihanı süslediğinden söz edilmektedir. Bu bölümde Gediz Nehri’nden “*Oradan yine batıya bir ulu sahra içinde Gediz akar ki ta Alaşehir ile Sart şehri arasından beri gelir*” şeklinde bahsetmektedir¹⁹².

Fellows, İncil’de geçen yedi kiliselerden birinin bulunduğu Sardeis kentinin oldukça güzel bir coğrafyası olduğunu ancak kentin hemen hemen terk edilmiş olduğunu söylemektedir. Tapınağa ait birçok büyük sütunların etrafa yayıldığı, İon tarzında iki sütunun ise hala ayakta kaldığını belirtmektedir. Etrafta görünen mimari parçalardan bir kısmının yarım kalmış olduğunu ve bunların Pagan veya Hıristiyanlık dönemine ait olabileceğini söylemektedir. Kentin erken dönemlerine ait mimari yapılardan stadyum, tapınak ve tiyatronun varlığından söz etmekle birlikte, bunların üstünün tepelerden gelen toprak yığınları ile kaplandığını belirtmektedir.

Ayrıca Antik döneme tarihlenebilecek iki-üç köprünün varlığından söz etmektedir. Şehrin üç-dört mil uzağında Lydia tümülüslerinin olduğunu (Marmara Gölü), bu vadi boyunca birçok tümülüsün yer aldığını ve tümülüslerin birçoğunun yapısını çizdiğini söylemektedir¹⁹³.

Allom ise seyahatnamesinin Sardeis bölümünde burasının İncil’de sözü edilen yedi kiliseden birisi ve Antik Lydia’nın başkenti olduğunu söylemektedir. Ayrıca burasının Kroisos ve Büyük Kyros’un karşılaştıkları yer olduğunu anlatmaktadır. Hıristiyanlık’tan 550 yıl öncesinde burasının Perslerin elinde olduğunu ve yarım yüzyıl sonra Atinalılar tarafından yakıldığını söylemektedir. Tiberius döneminde kentin depremden tamamen yıkıldığını belirtmektedir. Bunun hemen ardında Hıristiyanlık inancının kente geldiğini söylemektedir. Bunun yanısıra, Efesliler için Diana tapınının aynısının Lydialı’lar için Kybele kültü olduğunu söylemektedir. Ayakta kalan büyük ebatlı beş adet mermer sütun ile tapınağın kalıntılarının gözlenebildiğini anlatır. Gerusia veya Kroisos’un evi olarak adlandırılan yapının tuğla işçiliğine sahip duvarlarının ayakta olduğunu söyler. Ama Hıristiyan ziyaretçiler için en önemli iki yapının Panayia ve St John kiliseleri olduğunu anlatır. Türk döneminde ise Sardeis’in Sart adını aldığını,

¹⁹¹ Arundell 1828; 167,174.

¹⁹² Evliya Çelebi Seyahatnamesi 2011; 60-61.

¹⁹³ Fellows 1838; 289-290.

yerleşimde bulunan halkın çok fazla olmadığını, konargöçer halkın develer ile gelip gittiklerinden söz etmektedir.

Sardeis'in akropolünün tepenin üzerinde bir düzlükte yer aldığını, buradan antik şehrin tanımlamasının daha iyi yapılabildiğini anlatır. Akropolün ardında karlı tepelerle Tmolos Dağı'nın yükseldiğini, bu dağın şaraplarının ve safranının ünlü olduğunu belirtir. Paktolos çayının bu dağdan doğduğunu ve Antik dönemden itibaren altın tozları ile ünlü olduğunu ve hala "*Altın Paktolos Çayı*" olarak isimlendirdiğini söyler¹⁹⁴.

Bir diğer gezgin olan Arundell ise bölgeye yaptığı gezisi sırasında Sardeis'ten ayrıntıyla söz etmektedir. Sardeis'in akropolünün Hermos Nehri'nin karşısında üçgen bir tepe üzerinde bulunduğunu belirtir. Bunun yanı sıra Lydia'nın başkenti olan Sardeis'in Kroisos ve Kyros ile İskender'in isimleriyle tanımlandığını ve Tiberius (M.S. 14-37) döneminde depremde hasar gören kentin yeniden yapıldığını belirtir.

Akropolis'e ulaşmanın oldukça güç ve tehlikeli olduğundan söz ederken bir veya iki tane yazıtın ve antik parçaların sur duvarlarında kullanıldığını anlatmaktadır. Akropolis'in tepesinden Hermos Nehri'nin ve Marmara Gölü'nün kenarında bulunan Alyattes'in tümülüsünün çok net olarak görülebildiğini söylemektedir.

Kybele tapınağına ait iki sütunun ayakta olduğunu zaman içinde Türkler tarafından tapınağın tahrip edildiğini belirtir. Ayrıca Hıristiyan gezginler için iki kilisenin önemli olduğunu bunlardan birinin Panagia Kilisesi diğerinin ise Aziz John Kilisesi olduğunu anlatmaktadır. Tiyatro ve stadyuma ait kalıntıların çok az olduğunu ve tiyatroyu ölçtüklerinde üç yüz doksan altı ayak ölçüsünde, iç mekanının ise yüz altmış iki ayak ölçümünde olduğunu söylemektedir. Bunun yanısıra, Kroisos'un evi olarak tanımlanan yerin akropolisin batı tarafında bulunduğunu belirtir. Burada yaptıkları ölçümlerde yüz elli sekiz ayak uzunluğunda ve kırk iki ayak uzunluğunda genişliği olan odadan söz eder. Bu mekanın gymnasium olabileceği hakkındaki düşüncesini de ayrıca paylaşmıştır.

Kentte kalan diğer antik döneme ait kalıntıların Paktolos Çayı'nın kenarında bulunan büyük boyutlu taşlar olduğundan bahsetmektedir. Seyahatnamenin Sardeis ile ilgili diğer bölümlerinde ise Persler'in, Romalılar'ın, Bizanslılar'ın ve de Türkler'in kente gelişlerinden söz etmektedir¹⁹⁵.

Bir diğer gezgin olan Ramsay'de Sardeis "*Kral Yolu*"nun geçtiği yer olarak verilmektedir. Ramsay'in aktardığına göre bu yolun bir kısmı Ephesos ile Sardeis arasında Karabel'den geçirdi. Ayrıca bu geçitte "Sesostris" diye bilinen Siro-Kapadokya sanatına ait iki eserin olduğunu belirtmektedir. Bu yolun Sardeis civarında Phokaia ve Kyme'den gelen başka bir yol ile birleşme ihtimali olduğunu ve bu ikinci

¹⁹⁴ Allom 1838; 66,68.

¹⁹⁵ Arundell 1828; 176,179.

yolun Spylos'un doğu tarafından dolandığını aktarmaktadır. Sardeis'ten sonra doğuya doğru giden yolun Satala'dan geçip Uşak Ovası'na girdiğini sylemektedir¹⁹⁶.

Evliya Çelebi Grds-Koritoz olarak geçen Gördes hakkında yine kalesi ve şehrin yapısı hakkında bilgiler sunmaktadır. Hala burçları ve kulelerinin ayakta olduğunu belirttiği kalenin şehrin doğu tarafı ucunda bir killi kaya üzerine yapılmış ve eski zamanda gayet sağlam ve sarp olduğunu aktarmaktadır. şehrin evlerinin yapısını anlatırken gezdiiği bir diğer yer olan Tokat'ı örnek göstermektedir; “*şehri yüksek bir dağın eteğinde birbirini üzere Tokat şehri'nin evleri gibi kat kat yapılmış evlerdir*”. Gediz Nehri'nin kollarından olan omaklı Nehri'nin Gördes şehrinin altında aktığını ve omaklı yaylasından geçip Gediz Nehri'ne karıştığından bahsetmektedir. Halkının kazancının bağ ve bahçeler olduğunu, üzümünün meşhur olup Kütahya ve Karahisar'dan ve diğer yerlerden nice bin deve yükü buğday gelip üzüm ile değiştiklerini đrenmekteyiz¹⁹⁷.

Manisa iline bağlı Gördes ilçesinin güneybatısındaki Kayacık Beldesi'nin yaklaşık 4 km. batısında yer alan ve son derece etkileyici bir kaya kütlesi olan şahin Kayası¹⁹⁸ hakkında Evliya elebi “*32 senedir 18 padişahlık yer gezdim, böyle bir yaratıcı içi ve heybetli yüksek dağ görmedim. ...Bu kalenin ta zirvesine çıkmak için yalçın kayayı Ferhad gibi kesip yol etmişler, tam 3.050 basamak kesme kaya merdivendir. Bu yol üzere bazı dinlenme yerleri kesmişler. Kayanın etrafına dolanarak geçilir. Ama at, katır ve eşek çıkamaz. Yağmur suyunun bir damlasının boşa gitmemesi için su sarnıçları vardır ki hala abıhayat buz gibi sularla doludur. Dağa stat kazıcılar kazmalar vurup mağaralar kazarak bütün yağan yağmurlara yollar kazıp kayaların yüzünden akan yağmur suyunun bir damlası boşa gitmeyip mağaralara akar. Bu şekilde imar olmuş yüksek tepedir*”¹⁹⁹ ifadelerini kullanmaktadır (Resim 12).

¹⁹⁶ Ramsey 1960; 30.

¹⁹⁷ Evliya Çelebi Seyahatnamesi 2011; 61-62.

¹⁹⁸ Akdeniz 2011a; 41; Akdeniz 2012a; 42-44.

¹⁹⁹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi 2011; 65, 66

Resim 12)-Şahin Kayası Kalesi (Prof. Dr. Engin Akdeniz arşivi).

Aşağı Gediz Havzası'nda yer alan Akhisar hakkında Evliya Çelebi, bir düz geniş ovanın tam ortasında kerpiçten, yuvarlak, alçak duvarlı, küçük bir kalesi olduğundan bahsetmektedir. 12 köyü olduğundan ancak köylerin daha çok kasaba gibi bağlı, bahçeli, cami, han ve hamamlı beldeler olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca Akhisar'dan dört tarafı gül, gülistan, bağ ve bostanlı İrem Bağı gibi gölgeli ağaçlar içinde mamur, süslü, iç açıcı ve ferah hoş bir belde olarak söz etmektedir. Hanelerini ise *“bütün haneleri kale içindedir. Tamamı 2.600 adet geniş, kiremit örtülü, bağlı bahçeli, akarsulu, havuz ve şadırvanlı güzel hanelerdir. Zengin fakir herkesin evinde birer akarsu elbette bulunur ki değirmen yürütür akarsulardır. Zira bu şehrin dört tarafı yaylalardır. Bu bol bol akan sular o yüksek dağlardan gelip şehri sularlar. Bütün çarşısında ve diğer yollarında kaldırımlar üzerinde adam beli kalınlığında akarsular akıp ırmaklar çağlar böyle bir irem şehirdir”* sözleriyle tanımlamaktadır. Ayrıca bu bilgilerin dışında bütün halkının tüccar olduğundan ve değerli kumaşlardan yapılmış giysileri olduğundan bahseder. Mekik ekmeği, zeytini, inciri, üzümü, limon ve turuncu ile de meşhur olduğu aktarılan bilgiler arasındadır²⁰⁰.

Akhisar hakkında bir diğer bilgi Fellows'un eserinde verilmektedir. Fellows, Akhisar'a doğru yol alırken Hyllor vadisinde verimli toprakların olduğunu buralarda pamuk ve mısır tarımının yapıldığını söylemektedir.

Akhisar'da iyi işlenmiş kırmızı damarlı beyaz mermerden sütun kaideleri gördüğünü anlatmaktadır. Ayrıca çevredeki insanların bu mimari parçaların Sardeis'ten getirildiklerini söylemekle birlikte kendi düşüncesi olarak yakın yerlerden belki Apollonis (Mecidiyehisar)'ten getirilmiş olduklarını belirtmektedir.

²⁰⁰ Evliya Çelebi Seyahatnamesi 2011; 66-67, 69.

Bunun dışında bazı mezarların yanında 130 kadar Korinth tarzında sütunlar gördüğünü belirtmektedir. Caddenin işlenmiş taşlarla döşeli olduğunu söylemektedir. Caddenin etrafında beyaz ve gri mermerden yapılmış plasterler ve sütunlar olduğunu söylemektedir. Bunlardan bazılarının Hıristiyanlık dönemine ait olabileceğini olasılıkla bir kiliseye ait olduklarında dipnotta belirtmekle beraber yanılma payının olduğunu da söylemektedir. Ayrıca kentin iki mil dışında da Korinth sütunlarının ve plasterlerinin bulunduğunu belirtmektedir²⁰¹.

Allom ise Antiokhos'un Magnesia yenilgisinden sonra askerlerini Thyateira'da topladığını ve Roma eyalet geleneğini burada sürdürdüğünü anlatır. Hıristiyanlığın başladığı dönemde Aziz Paul'un Yunanistan gezisi sırasında Phillipi'de Thyateira'dan gelen ve erguvan renkli kumaş ticareti yapan bir kadınla tanıştığını söylemektedir. Erguvan rengini, Yahudiler'in, Keldaniler'in ve Persler'in, kıyafetlerinde severek kullandıkları bir renk olduğunu belirtmektedir. Bu kadının Eski Ahit'te adı geçen Jezebel olduğunu ve şeytanla anlaşma yapmış olduğu bilgisini verir. Thyatiralı olan bu kadının Aziz Paul tarafından Phillipi'de vaftiz edildiği bilgisini aktarmaktadır.

Allom gezisi sırasında bir köyde bazı yazıtları tespit etmiştir. Bunlardan birinde KPATISTH ΘYATEIPQN BOYAH (Thyateira Devlet Evi) yazısını okumuştur. Bu yazıtın antik şehrin durumunu gösterdiğini belirtmektedir. Ayrıca Türk dönemindeki adının Akhisar veya Beyaz Kale olduğunu belirtmektedir.

Bunun yanı sıra Thyateira'da hala pamuk ticaretinin yapıldığını ve dokuma konusunda ünlü bir yer olduğunu belirtir. O dönemdeki Akhisar nüfusunun altı-yedi bin civarında olduğunu bunların içinde 1500 Hıristiyan ve Ermeni olduğunu söylemektedir. Kentin sularının ve havasının oldukça temiz olduğunu ve üç binden fazla çeşmenin bulunduğunu belirtir. Kentin zengin ve bereketli bir yer olduğunu havasının güzelliği ve verimliliği ile daha geniş nüfus oranına sahip olabileceğini ama o dönemde ıssız olduğunu aktarmaktadır²⁰².

Arundell ise seyahatnamesinde Thyateira'nın geniş bir yerleşim olduğunu ve bir çok dükkan bulunduğunu belirtmektedir. Kentte 300 Yunan evi olduğunu (Papaz'ın ise 500 dediğini), 30 Ermeni evi ve 1000 Türk evi olduğunu söyler. Ayrıca dokuz cami bir Ermeni ve de bir Yunan kilisesi olduğunu anlatır.

Kentin içinde çok az antik döneme ait kalıntının bulunduğunu ve kiliseye ait herhangi bir mimari unsurun bulunmadığını belirtmektedir. Bununla beraber çevresinde konuştukları Türklerden aldıkları bilgilere göre birçok yapının toprak altında olduğunu söylemektedir²⁰³.

²⁰¹ Fellows 1838; 21, 23.

²⁰² Allom 1838; 41, 43.

²⁰³ Arundell 1834;188,190.

Texier eserinde, Akhisar'ın (Tyatire) Lydia'nın kuzey ucunda ve Mysia sınırına çok yakın bir konumda yer aldığını ve bu yüzden bir zamanlar Mysia kenti sayıldığını belirtmektedir. Bizanslı Etienne'ye göre, şehrin Lysimakhos'a karşı savaş sırasında Seleukos Nikator'un buraya getirdiği Makedonyalı göçmenler tarafından kurulduğu bilgisini iletir.

İskender'in ölümünden sonra, Makedonyalılar kalabalık olarak bu sahaya göç etmişler ve her takım işgal ettiği yerin adıyla ayırt edilmiştir. Buna dayanarak Makedonyalı Hyrcanienler, Nacraseen Makedonyalılar, Caduene Makedonyalılar ve Thyatire gibi adları kullandıkları belirtilmektedir. Ayrıca şehrin Antiokhos'un yenilgisinden sonra Bergama'ya katıldığı, Romalılar zamanında kaderinin karanlık olduğu ancak bununla beraber mükemmel bir yönetime sahip olduğu anlatılmaktadır. Tespit edilen kitabelerde güçlü bir senatosu olduğu ve Akhisar (Thyatire) halkı yazılı olduğu bilgisi verilir.

Şehirde İmparator Caracalla (M.S. 211-217) döneminde önemli binalar yapıldığı ve imparatorun şehrin yenileyicisi ünvanını aldığını, İmparator Vespasianus'un onuncu konsüllüğü döneminde ise şehrin etrafına çok sayıda genel yolların açılmış olduğunu belirtmektedir. Ancak Texier gezdiği dönemde bu eserlerden geriye şekilsiz yıkıntıların bulunduğunu, çarşıda görülen birkaç sütunun hangi binaya ait olduğunu bilinmediğini aktarmaktadır.

Hıristiyanlık döneminde ise kentin önem kazandığı ve Lydia'nın bilinen yedi şehrinin daha birinci yüzyıldan itibaren "*Hıristiyan Kiliseler*" ünvanını aldığını anlatmaktadır. Gezdiği dönemde şehrin çok iyi ekilmiş bir ovanın ortasında olduğunu, topraktan yapılmış evleri, altı camisi bulunduğunu belirtmektedir. Bunun yanında şehrin çok sayıda çeşmeyle sulandığını ayrıca nüfusun üçte ikisinin Müslüman, üçte birinin Rum ve Ermeni olduğunu belirtir. Başlıca ticaretin pamuk ve küçükbaş hayvanlardan elde edilen yünden oluştuğunu, Ermeniler'in İran ile tekstil ticareti yaptığını, Rumlar'ın ise İzmir ile ticaret yaptıklarını belirtmektedir²⁰⁴.

Yöredeki bir diğer ilçe olan Gölarmara ise Evliya Çelebi'de "*Marmara*" adıyla geçer. Evliya Çelebi Marmara ilçesinin, kayalı bayırlar dibine kurulmuş, birbiri üzere iki katlı ve tek katlı, kiremit örtülü güzel hanelerden oluştuğunu, bütün hanelerinin kuzey tarafındaki ovaya nazır, uzakları görebilen, havadar evleri olduğundan ayrıca pamuk, kavun ve karpuzunun meşhur olduğundan bahsetmektedir. Bütün bu bilgilerin yanında tüm gezdiği yerlerde aktardığı gibi camileri, medrese, han, mektep ve diğer yapıları hakkında da bilgiler sunmaktadır²⁰⁵. Marmara şehrinde bir kayalı dağ eteğinde Çatal Ilıca olarak bilinen bir kaynaktan söz etmektedir. Evliya Çelebi'nin tanımlamasına göre üzerlerinde kubbeleri olan ve pek çok havuzları bulunan bu eski binaların

²⁰⁴ Texier 2002; 80-81.

²⁰⁵ Evliya Çelebi Seyahatnamesi 9. Kitap-1. Cilt 2011; 70.

yapıcıları belli değildir. Hoş bir suyu olan bu kaplıcanın cüzzam hastalığına iyi geldiğini söylemektedir²⁰⁶.

Evliya Çelebi, “*Durkutlu*” olarak adlandırdığı Turgutlu şehrinin, düz geniş ovanın tam ortasında Gediz Nehri’ne yakın yeni bir şehir olduğunu söyler. Validelere has olup tüm vergilerden muaf olmasından sonra yeni kurulmuş güzel bir şehir olduğunu vurgulamaktadır. Yine diğer şehirlerde olduğu gibi cami, hamam ve han yapıları ile ilgili bilgiler sunmaktadır. Kentin üzüm, kavun, karpuz ve Turgut Atı ile de meşhur olduğunda söz etmektedir²⁰⁷. Turgutlu şehrinden sonra Münif Kalesi olarak geçen Nif (Kemalpaşa) şehrinin özelliklerini anlatmaktadır. Yalçın bir kaya üzerinde kalesi olduğundan, kale içinde ve altındaki kayalardan doğan abıhayat olarak adlandırdığı su kaynaklarından söz etmektedir. Şehri “*aşağı varoş safi kayalar içinde, dere ve tepelerde kurulmuştur. Ve büyük ağaçlar içinde İrem Bağı gibi bir şirin kasabadır. Marmara şehri bu da yüksek bir dağın eteğindedir. Tüm evleri kuzeye nazırdır. Bu şehir doğudan batıya uzunlamasına kurulmuştur*” sözleriyle tanımlamaktadır²⁰⁸.

Evliya Çelebi Manisa hakkında oldukça geniş bilgi vermektedir. Özellikle şehrin ismi konusunda verdiği bilgiler dikkat çekicidir “*İlk yapıcısı Kaydefa’dır. İsmine Latince “Nişa” derler, yani “büyük” demektir. Bu şehre Latin kavmi “Nişa” derlerdi. Fetihden sonra “Muğnisa” dediler yani “Kafir karısı şehri” demek olur. Muğ nişa iken mimin zammesini fethaya, gaynu ayna ve şini sine çevirip “Ma’nisa” diye söyleyip bu şehrin ismi oldu*” sözleriyle ifade etmektedir. Şehrin evleri yüksek saraylarla süslenmiş, baştan başa kiremit ile örtülü hoş ve temiz, iki katlı ve tek katlı güzel yapılar olarak tanımlamaktadır. Ayrıca evlerin yüzleri, pencere ve şahnişleri tamamen şehrin kuzey tarafındaki ova içinde akan Gediz Nehri’ne nazır evlerdir şeklinde ifade etmektedir. Ovanın uçsuz bucaksız, bağ, bostan, reyhan, gül ve gülistanlı mamur ve şenlikli köylerle donanmış verimli bir ova olduğundan bahsetmektedir²⁰⁹.

Bir diğer gezgin olan Allom, Manisa’da gördüklerini seyahatnamesinde ayrıntıyla anlatmıştır. Küçük Asya’daki iki şehirden dağ eteğinde olanın “*Magnesia on Sipylus*” (Spil’deki Magnesia), nehir kenarında olanın ise “*Magnesia on Maeander*” (Menderes Magnesia) olarak adlandırıldığını aktarmaktadır.

Spil’deki Magnesia kentinin, kutsal adamlar tarafından önemsenmesede, gezginler tarafından fark edildiğini, mitoloji ve tarih, ayrıca bilim ve sanatın da bu şehrin bilinmesinde rol oynadığını iletmektedir. Ayrıca bu şehirde keşfedilen, denizcilere büyük fayda sağlayan muazzam maddenin de (Mıknatıs) bu şehrin fark edilmesine büyük katkıda bulunduğunu söylemektedir.

²⁰⁶ Evliya Çelebi Seyahatnamesi 9. Kitap-1. Cilt 2011; 70-71.

²⁰⁷ Evliya Çelebi Seyahatnamesi 9. Kitap-1. Cilt 2011; 71-72.

²⁰⁸ Evliya Çelebi Seyahatnamesi 9. Kitap-1. Cilt 2011; 73.

²⁰⁹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi 9. Kitap-1. Cilt 2011; 76-77

Magnesia şehrinin efsanevi cezası sayesinde kötü tanınan Tantalos tarafından kurulduğunu ve dağ kenarında, verimli topraklarının bulunduğunu aktarmaktadır. Toprak yapısının Bursa'ya benzediğini de söylemektedir. Spil Dağı'nın etrafının oldukça güzel olduğunu ve ihtişamla yükseldiği bilgisini vermektedir.

Ayrıca Magnesia'nın aynı Nil gibi, verimli toprağı olduğunu bunu sağlayan unsurun ise Gediz Nehri olduğunu aktarmaktadır. Bu nehrin etrafında yer alan üzüm bağları ve bahçelerin çok büyük alan kapladığını aynı zamanda bu alanlarda koyun ve Anadolu'ya mahsus keçi yetiştirildiğini söylemektedir.

Kentin Bizans ve Osmanlı Dönemleri'nde de önemini koruduğu, Osmanlı şehzadelerinin burada yetiştirdiğini belirtmektedir. Bununla birlikte Magnesia halkının cam boyamalarıyla ünlü olduğunu, evlere giren gezginlerin rengârenk camlarla karşılaştığını ve bu şehrin camlarının Avrupa'da üretilenlerden daha parlak daha güzel ışık yansıttığını da eserinde söylemektedir.

Şehrin adınının mıknaatıstan geldiğini ve bu maddenin hala şehrin yanındaki dağda (Spil) bulunabildiği ve maddenin adının, maddeyi keşfeden "*Magnes*" isimli çobandan geldiğini iletmektedir. Modern zamanlarda gelen gezginler bu maddenin varlığını kayaların etrafında pusulalarla gezerek fark etmeye çalıştıklarına söylemektedir.

Allom gezisi sırasında Ağlayan Kaya'yı da ziyaret eder ve Niobe'nin hala, Pausanias'ın 2000 yıl önce gördüğü gibi durmakta olduğunu iletir. Niobe, tepenin kenarında duran, insan formuna çok uyan bir kaya olduğunu, bazılarının bu kayanın Kybele'yi temsil ettiğine inandığını da ayrıca belirtir.

Magnesia kalesi hakkında dağın kenarında şu an tamamen döküntü olan, zamanında birçok ulus tarafından kullanılmış kalelerin kalıntıları bulunmakta olduğunu, burada bulunan toprakların Smyrna'ya taşındığı bilgisini vermektedir. Osmanlı'nın bu bölgede feodal bir yapı kurduğunu "*Zaim ve Timar*" sistemiyle bölgeyi yönettiği bilgisini aktarır. Kara Osmanoğulları adlı bir sülalenin bölgede itibar sahibi olduğunu ve bu sülalenin İstanbul'da gemi yapım işlerinde çalıştığını da anlatmaktadır.

Şehrin nüfusu hakkında Allom, 20.000 'inde fazlası Türk olmak üzere 30.000 kişi olduğunu, geri kalanların Yahudi veya Hıristyan nüfusa ait olduğu bilgisini vermektedir. Şehirde 20 cami, üç Ermeni ve Yunan kilisesi ayrıca iki sinagog olduğunu ve bölgede neredeyse her evin bahçesinde tulumba görüldüğünü belirtir²¹⁰.

Aşağı Gediz Havzası'nda yer alan, Gediz'in denize döküldüğü yer olan Eski Foça, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Kara Foça olarak geçmektedir ve neden Kara Foça denildiğini şu sözlerle ifade etmektedir " (...) tarihinde Ceneviz elinden Orhan Gazi fethidir. Seğirdimci askerleri Kara Ece Yakup, Kara Mürsel, Kara Balıkesir ve

²¹⁰ Allom 1838; 9-10

Kara Bekir adlı gaziler Kara Koca ile ansızın Kara Foça boğazına baskın edip önce Kara Foça ve Kara Koca şehre kılıç vurup fethettikleri için bu şehre Kara Foça derler". Deniz kıyısında bir tepe üzerinde kalesi olduğundan ve büyük bir limana sahip olduklarından da söz etmektedir²¹¹.

Menemen şehri Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Tarhaniye vilayeti eski Melemenye olarak geçmektedir. Şehrin doğusunda, yel değirmenleri tarafında temelleri belli olan bir kaleden ve şehrin kuzeyinde Gediz Nehri'nin karşı tarafında bir sivri kaya üzerinde Kayacık kalesi denilen yüksek bir kaleden bahsetmektedir. Şehrin nerede kurulduğundan ve hanelerinin nasıl olduğunu şu sözlerle tanımlamaktadır "Şehri, düz bir kumsal yerde denizden 3 saat uzak bir ovadadır", evler hakkında ise "Bütün melemen şehri 25 mahalle ve 3 bin kiremitli evlerdir. Kimi iki katlı ve çoğu tek katlı güzel hanelerdir" demektedir. Ayrıca Evliya Çelebi eski zamanda büyük bir şehir olduğunun kanıtı olarak, Gediz Nehri'ne kadar bağ ve bahçeler içinde nice bin kargir yapı izleri olduğundan söz etmektedir²¹².

Herodotos'ta ve Strabon'da hakkında bilgi bulunmayan Leukai kenti hakkında Texier " *Leucae şehri Foça'nın batısında ve deniz kenarındaydı. Bunun kurucusu Erdeşir (Artaxerxe)'e karşı isyan ederek, Eolya kıyısına yakın bir adaya çekilen Tachos adındaki bir İran generalidir. Leucae şehri, arazisi önceden gerçekten bir ada üzerindeyken, daha sonra alüvyonların etkisiyle karaya bitişmiştir. Bu şehir, Aristonic (Aristonikos)'in Romalılara karşı yaptığı savaşta yer almasaydı tarihte adı hiç geçmeyecekti*" ifadelerini kullanmaktadır. Ayrıca bu köy ile Gediz (Hermus) arasındaki arazinin Aiolia'ya ait ve bu vilayetin tarifinin içinde olduğunu aktarmaktadır²¹³.

Herodotos'ta denizdeki başarıları ile anlatılan Phokaialılar²¹⁴ hakkında Texier'in eserinde de şehrin gücünün ve zenginliğinin limanlar sayesinde olduğu belirtilmektedir. Burasının Ege denizi üzerinde Kızıl Burun Yarımadası'nın kuzeyinde bulunduğunu ve bu küçük şehre Phokaia denildiğinden söz etmektedir²¹⁵.

II.3. Gediz Havzası Arkeolojisi Üzerine Yapılan Modern Çalışmalar

Gediz Havzası arkeolojisi üzerine gerçekleştirilen modern çalışmaların ele alındığı bu bölümde, öncelikle arkeolojik kazı çalışmalarına ve sonrasında yüzey araştırması çalışmalarına değinilmiştir. Bu çalışmaların detayları ise tezin IV. bölümünde "Gediz Havzası Son Tunç Çağı Buluntu Merkezleri" başlığında değerlendirilecektir.

Gediz Havzası'ndaki arkeolojik kazı çalışmalarından ilki, 1902-1934 yılları arasında Aşağı Gediz Havzası'nda yer alan Larisa/Buruncuk Kalesi'nde, İsveç ve

²¹¹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi 9. Kitap-1. Cilt 2011; 91-92

²¹² Evliya Çelebi Seyahatnamesi 9. Kitap-1. Cilt 2011; 93-96

²¹³ Texier 2002; 255-256.

²¹⁴ Herodotos; I. 163,164.

²¹⁵ Texier 2002; 249.

Alman ekipler tarafından gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında tabakasından gelmeyen konumuz olan Son Tunç Çağı'na ait Miken seramik parçası buluntusundan söz edilmektedir²¹⁶.

Bölgedeki bir diğer erken çalışma Phokaia antik kentinde 1913-1914 ve 1920'li yıllarda Sartiaux'un gerçekleştirdiği kazı çalışmalarıdır²¹⁷. Phokaia kentinde, konumuz olan Son Tunç Çağı'na ait verilerden bahseden ilk çalışma olması açısından önem taşımaktadır. 1920'li yıllarda gerçekleştirilen kazılarda Miken seramiğine rastlanıldığı belirtilmektedir²¹⁸. 1920'li yıllarda gerçekleştirilen bu çalışmaların ardından 1952 yılında Akurgal tarafından yeniden başlanılan kazı çalışmaları 1957 yılına kadar sürdürülmüş ve çalışmalara 1970 yılı ve öncesinde birkaç kazı mevsiminde de devam edilmiştir²¹⁹. Akurgal, çalışmalar sonucunda, Sartiaux'un aksine Phokaia'da bulunan en eski seramik parçasının Geç Geometrik döneme ait olduğunu belirtmektedir²²⁰. Akurgal'ın kazı çalışmalarının ardından, Phokaia kentinde 1989 yılında Özyiğit tarafından kazı çalışmalarına tekrardan başlanılmış ve günümüzde çalışmalara Özyiğit başkanlığında devam edilmektedir²²¹. Özellikle kazının son yıllarında ortaya çıkarılan Miken seramikleri ve bunun yanında Miken taklidi yerel üretim seramikler Phokaia'nın Son Tunç Çağı hakkında bilgiler sunmaktadır²²².

Aşağı Gediz Havzası'nda yer alan ve konumuz olan Son Tunç Çağı açısından önemli verilerin elde edildiği Panaztepe yerleşimi Batı Anadolu'da arkeolojik kazı çalışmalarının sistemli bir şekilde sürdürüldüğü önemli kazılardan biridir. 1982 yılında Manisa Arkeoloji Müzesi tarafından, Miken mezarlığından geldiği saptanan bir grup eserin satın alınmasıyla birlikte bu eserlerin gelmesi muhtemel olan Menemen ilçesi Kesik Köy sınırındaki Panaztepe yerleşiminde yüzey araştırması çalışması yapılmıştır. Yüzey araştırması sonucunda bu eserlerin Panaztepe yerleşiminden geldiği anlaşılmış ve 1985 yılında A. Erkanal ve H. Erkanal başkanlığındaki bir ekip tarafından yerleşim yerinde kazı çalışmalarına başlanmıştır²²³. Günümüzde de halen aynı ekip tarafından kazı çalışmalarının devam ettiği Panaztepe yerleşimi, kazının ilk yıllarında ortaya çıkarılan Son Tunç Çağı mezarlığıyla bölgedeki önemli bir Son Tunç Çağı yerleşimidir²²⁴.

Batı Anadolu'nun iç kesimlerinde Aşağı Gediz Havzası'nda yer alan ve kazı çalışmalarının yapıldığı bir diğer merkez Manisa ili Akhisar ilçesi merkezinde kurulduğu bilinen Thyateira antik kentidir. Ancak Thyateira kenti kalıntıları yapılaşma nedeniyle fazlasıyla tahribata uğramış durumdadır. Thyateira'da ilk kazı çalışmalarına

²¹⁶ Boehlau-Schefold 1942; 169.

²¹⁷ Sartiaux 1921; 119-129.

²¹⁸ Sartiaux 1921; 122.

²¹⁹ Akurgal 1956; 32-42; Özyiğit 2003;

²²⁰ Akurgal 1956; 35.

²²¹ Özyiğit 1993; 1-22.

²²² Özyiğit 2005; 43,44.

²²³ Erkanal 1987; 253,254; Erkanal-Erkanal 1987; 115,116.

²²⁴ Erkanal-Öktü 2002; 188-195; Çınardalı Karaaslan 2008; 57-68; Erkanal-Öktü 2008; 69-90.

Boysal tarafından 1962 yılında başlanmış ancak 1962 yılından sonra herhangi bir çalışma gerçekleştirilmemiştir. Gerçekleştirilen bu kazı sonuçları da herhangi bir yerde yayınlanmamıştır²²⁵. Kentteki ikinci kazı çalışmaları ise 1968-1971 yılları arasında Duyuran tarafından gerçekleştirilmiştir. Kentin antik dönemine ilişkin mimari yapılarının saptandığı çalışmalarda kuzey-güney uzantılı, dikdörtgen planlı, genişliği 10 m., uzunluğu 43 m. (tahribat nedeniyle yapının gerçek uzunluğu saptanamamıştır), duvar yükseklikleri 4-5 m. arasında olan, kuzey kısmında bir apsisin yer aldığı yapı ortaya çıkarılmıştır²²⁶. Ayrıca apsisli yapının yanı sıra M.S. 2. ve 4. yüzyıllar arasında tarihlendirilen kuzey-güney doğrultulu sütunlu bir Roma Caddesi açığa çıkarılmıştır²²⁷.

1971 yılında sonlandırılan kazılara 2011 yılında Akdeniz başkanlığında yeniden başlanmıştır. 2011 yılında, kent merkezinde yer alan Tepe Mezarlığında temizlik çalışmaları gerçekleştirilmiş ve Akhisar Hastane Höyüğü olarak adlandırılan Prehistorik ve antik dönem kalıntılarının yer aldığı alanda bilimsel çalışmalara başlanması amacıyla alanın Topografik Plan çalışmaları tamamlanmıştır. 2012 yılında Akhisar Hastane Höyüğü'nde gerçekleştirilen kazı çalışmaları neticesinde konumuz olan Son Tunç Çağı ile ilgili veriler elde edilmiştir. Son Tunç Çağı'na tarihlendirilen seramik parçaları dışında höyüğün en erken tabakasının İlk Tunç Çağı olduğunu gösteren seramik parçaları da bulunmuştur. Hastane Höyük çalışmaları, iç-kuzey Ege'de ilk defa bilimsel arkeolojik çalışmalarının sürdürüldüğü bir kazı olması nedeniyle önem taşımaktadır²²⁸.

Aşağı Gediz Havzası'nda iç kesimlerinde uzun yıllardır sürdürülen bir diğer önemli kazı çalışması Sardeis antik kentinde yürütülen çalışmalardır. Kazı çalışmalarının daha çok konumuz dışında olan geç dönem kültürüne yönelik çalışmalar olmasının yanı sıra kentin erken dönemleri hakkında da bilgi sahibi olmaktayız²²⁹.

Bölgede gerçekleştirilen diğer kazı çalışmaları Marmara Gölü (Gyges Gölü) kıyısındaki Eski Balıkhane ve Ahlatlı Tepecik'de gerçekleştirilen çalışmalardır (Resim 13). Kısa süreli olan bu kazı çalışmalarından Ahlatlı Tepecik'de 1967 ve 1968 yılında Mitten başkanlığında gerçekleştirilen çalışmalar özellikle bölgenin ölü gömme geleneklerinin anlaşılması açısından önemlidir²³⁰. 1969 yılında Eski Balıkhane'de yine Mitten'in başkanlığında sondaj niteliğinde gerçekleştirilen çalışmalarda M.Ö. III. binyıla tarihlenen beş adet küp mezar açığa çıkarılmıştır ve böylece ölü gömme gelenekleri hakkında bilgi sahibi olunmuştur²³¹.

²²⁵ Duyuran 1969; 73.

²²⁶ Duyuran 1969; 74.

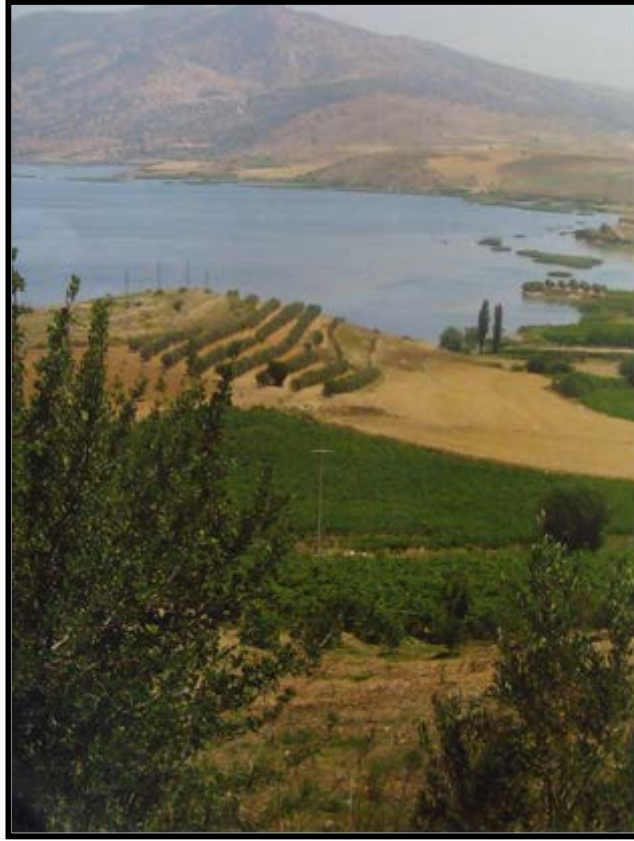
²²⁷ Duyuran 1974; 17-27.

²²⁸ <http://thyateirakazisi.com/thyateira-kazilari-2/> 30.01.2013. Hastane Höyük kazı çalışmaları ile ilgili tüm bu bilgiler 2011-2012 kazı sezonlarında benim de ekip üyesi olduğum çalışmalar sırasında Prof. Dr. Engin Akdeniz tarafından verilen bilgiler sayesinde edinilmiştir.

²²⁹ Mellink 1963; 188; Hanfmann 1983; 17-25; Greenewalt-Rautman 1998; 471.

²³⁰ Mitten-Yügrüm 1969; 125,126,127; Greenewalt vd. 1983; 164.

²³¹ Mitten-Yügrüm 1971; 191-195.

Resim 13)-Ahlatlı Tepecik ve Eski Balıkhane'nin genel görünümü (Kaynak, Akhisar Müzesi).

Alaşehir yakınlarındaki Gavurtepe Höyüğü'nde 1987 yılında Meriç başkanlığında kazı çalışmalarına başlanmış ve 1991 yılında da gerçekleştirilen çalışmalarla birlikte bu höyükteki çalışmalar sonlandırılmıştır. Kazı çalışmaları sırasında Kalkolitik Çağ'dan başlayarak İlk Tunç Çağı ve konumuz açısından önemli olan M.Ö. II. binyıl kültürlerine ulaşılmıştır²³².

Bölgede, kazı çalışmalarının yanı sıra yüzey araştırmaları da gerçekleştirilmiştir. 1959-1960 yılları arasında French tarafından, Balıkesir ve Manisa/Akhisar yöresindeki arazide gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda bölgede çok sayıda Prehistorik ve Protohistorik buluntu merkezi saptanmıştır²³³. Bölgede 1980'li yıllarda gerçekleştirilen bir diğer yüzey araştırması çalışmaları ise Meriç başkanlığında yürütülmüştür. Meriç'in Manisa ve İzmir illerinde sürdürdüğü çalışmalar sonucunda geç dönem ve Prehistorik-Protohistorik buluntu merkezleri saptanmıştır²³⁴.

Yukarı Gediz Havzası'nda yer alan Kütahya ili ve çevresinde, Efe tarafından 1988-1995 yıllarında yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar daha çok konumuz dışındaki arazide, Kütahya'nın kuzeyi, Porsuk Vadisi ve çevresi ve Eskişehir

²³² Meriç 1989a; 157, 158; Meriç 1990a; 179, 180,181; Meriç 1992; 228, 229; Meriç 1993; 355-364.

²³³ French 1969; 41-91.

²³⁴ Meriç 1986; 199-208; Meriç 1987a; 301, 303, 304; Meriç 1988; 247,248; Meriç 1990b; 361-366.

ilinde yoğunlaşmaktadır. 1992 yılındaki çalışmalarda ise konumuz sınırları içerisinde yer alan Kütahya'nın Gediz ve Şaphane ilçeleri ile Gediz Ovası incelenmiştir²³⁵.

Aşağı Gediz Havzası'nda bölgenin erken dönem kültürlerinin araştırıldığı çalışmalar ise Dinç tarafından Erdelli Höyük²³⁶ çalışmaları ve 1991 yılında Kulaksızlar Köyü'nden Manisa Müzesi'ne getirilen mermer idol parçalarının bulunduğu alanı araştırmak amacıyla 1994-1995 yılları arasında Akhisar ve çevresinde gerçekleştirilen çalışmalardır. Mermer ve taşdan üretilen figürin-kap parçalarının bulunduğu bu alanda ayrıntılı çalışmalar yapılmıştır²³⁷. 1999 yılında atölyede Takaoğlu tarafından yeniden inceleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir²³⁸.

Aşağı Gediz Havzası'nda gerçekleştirilen bir diğer çalışma, Doğer tarafından İzmir'in Menemen ilçesinde gerçekleştirilen araştırmalardır. Doğer bu çalışmada Menemen'in Geç Kalkolitik Çağ'dan Yunan işgaline kadar olan tarihsel süreci hakkında bilgiler vermektedir. Konumuz olan Son Tunç Çağı'nda Menemen ve çevresindeki buluntu merkezleri ayrıca bölgenin tarihi coğrafyası hakkında da bilgi sahibi olmaktayız²³⁹.

Son yıllarda Roosevelt tarafından merkezi Lydia olmak üzere sürdürülen araştırmalar, bölgenin geç dönemleri ile ilgili bilgilerin yanı sıra özellikle konumuz olan bölgenin Son Tunç Çağı tarihi coğrafyası hakkında bilgiler sunmaktadır. Manisa'nın Gölarmara ilçesi ve çevresindeki Kaymakçı, Kızbacıtepesi, Gedevre Tepesi ve Asartepe merkezlerinde Roosevelt tarafından yapılan çalışmalar Son Tunç Çağı tarihi coğrafyası açısından önem taşımaktadır²⁴⁰.

Bölgede gerçekleştirilen çalışmalar Manisa ili ve ilçelerini kapsayan çalışmaların bölge kültürlerinin anlaşılması amacıyla büyük katkı sağlamasının yanı sıra tüm ili kapsamaması, saptanan buluntu merkezlerinin bugünkü halinin belirlenmesi ve bölgenin daha önceki çalışmalarda araştırılmayan kısımlarının araştırılması amacıyla Akdeniz başkanlığında bir ekip tarafından 2007 yılında Manisa ili ve ilçelerinde yüzey araştırması çalışmasına başlanmıştır²⁴¹. 2007-2010²⁴² yıllarında Akdeniz tarafından gerçekleştirilen bu yüzey araştırması çalışmaları sonucunda Prehistorik ve Protohistorik devirlere tarihlenen buluntu veren toplam 104 merkez saptanmıştır. 104 buluntu merkezi değerlendirildiğinde en erken verilerin Neolitik Çağ öncesine ait olduğu belirtilmektedir ve ayrıca bu araştırmada Neolitik Çağ, İlk Kalkolitik Çağ, Son

²³⁵ Efe 1990; 405-424; Efe 1991; 163-178; Efe 1992; 561-583; Efe 1993; 345-364; Efe 1994; 571-592; Efe 1997; 215-232.

²³⁶ Dinç 1991; 27-28, 36.

²³⁷ Dinç 1996; 11-41; Dinç 1997; 255-282.

²³⁸ Takaoğlu 2001; 157-168.

²³⁹ Doğer 1998; 7-13.

²⁴⁰ Roosevelt 2006; 61-76; Roosevelt 2007; 135-154; Roosevelt-Luke 2008; 305-326; Roosevelt-Luke 2009; 433-450; Roosevelt-Luke 2010; 1-24; Roosevelt 2011; 55-74; Roosevelt-Luke 2012; 383-400.

²⁴¹ Akdeniz 2009b; 255-263; Akdeniz 2011a; 14,15.

²⁴² Akdeniz 2009b; 255-263; Akdeniz 2010; 153-174; Akdeniz 2011b; 83-98; Akdeniz 2012b; 51-68.

Kalkolitik Çağ ve İlk, Orta, Son Tunç Çağları buluntuları da saptanmıştır²⁴³. Yine yüzey araştırması çalışmaları sonucunda saptanan Neolitik Çağ'a ait verilerin değerlendirildiği ve Manisa'nın Neolitik Çağ'daki durumunun anlatıldığı çalışma, bölgenin erken dönem çalışmaları açısından önem taşımaktadır²⁴⁴.

Akdeniz'in Manisa ili ve ilçelerindeki Prehistorik ve Protohistorik buluntu merkezlerinin araştırmasına yönelik gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda konumuz olan Gediz Havzası'nda Son Tunç Çağı buluntu merkezleri hakkında detaylı bilgi sahibi olmamız açısından bu çalışmalar önem taşımaktadır. Bu yüzey araştırmaları neticesinde bölgenin Son Tunç Çağı tarihi coğrafyası hakkında da bilgi sahibi olmaktayız²⁴⁵.

Gediz Deltası'nda son yıllarda gerçekleştirilen önemli bir çalışma ise 2010 yılında Karaslan, Aykurt, Erbil ve Bostancı tarafından başlanan yüzey araştırması çalışmalarıdır. Tarihi coğrafya açısından çok önemli bir bölgede, İonia ve Aiolia arasında yer alan Gediz Deltası'nda gerçekleştirilen bu çalışma, Batı Anadolu'da kültürler arası geçiş noktalarından biri olan Gediz Deltası'nın dönemler boyunca gelişen tarihçesini anlamak, aynı zamanda tespit edilen yerleşimlerdeki, gelişim ve değişimi değerlendirmeye çalışarak arkeolojik ve paleocoğrafya süreçleri açısından delta yapısını ortaya koymayı amaçlamaktadır²⁴⁶. Özellikle Panaztepe ve çevresinin araştırıldığı bu çalışmalarda Sazlıgöl Tepe I olarak adlandırılan alanda ve Salihağa Çiftliği'nde konumuz olan Son Tunç Çağı'na ait seramik örnekleri bulunmuştur. Bulunan bu seramik örneklerinin Panaztepe yerleşimindeki Son Tunç Çağı seramikleri ile benzerlik gösterdiği belirtilmektedir²⁴⁷. Gediz Deltası'nda gerçekleştirilen bu çalışmalar, ilerleyen yıllarda bölgenin Son Tunç Çağı'nın anlaşılmasında önemli sonuçlar vereceği düşünülmektedir.

²⁴³ 2007,2008, 2009 yılındaki araştırmalardan elde edilen sonuçlar, bölgenin coğrafyası, yerleşimlerin lokalizasyonları, dönemleri, buluntuları hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Akdeniz 2011a;

²⁴⁴ Akdeniz 2011c; 1-46. Neolitik araştırmaların tez konumuz dışında kalması nedeniyle ayrıntılı olarak değinilmemiştir.

²⁴⁵ Akdeniz 2009a; 1-6; Akdeniz 2011a; 95-96.

²⁴⁶ Çınardalı-Karaaslan vd. 2012; 320.

²⁴⁷ Çınardalı-Karaaslan vd. 2012; 324, 327, 330.

III. BÖLÜM

GEDİZ HAVZASI'NIN SON TUNÇ ÇAĞI TARİHİ COĞRAFYASI'NA BAKIŞ

M.Ö. II. binyıl Batı Anadolu tarihi coğrafyası üzerine yapılan çalışmalar son yıllarda ağırlık kazanmıştır. Hitit tabletlerinde isimleri geçen ve Batı Anadolu'da olduğu düşünülen krallıklar üzerine 19. yy.'dan itibaren bilim adamları eldeki veriler ile bu krallıkların lokalizasyonu hakkında çeşitli görüşlerde bulunmuşlardır. Ancak Batı Anadolu'da gerçekleştirilen kazı çalışmalarının sayısının yetersiz oluşu ve ayrıca kazı çalışmaları gerçekleştirilen yerleşim yerlerinde henüz bir tablete rastlanmaması nedeniyle bu lokalizasyon çalışmaları kesin sonuçlar verememektedir.

Tez konumuzu oluşturan Gediz Havzası'nda son yıllarda Akdeniz tarafından Manisa ili ve ilçelerinin Prehistorik ve Protohistorik dönemlerine ilişkin gerçekleştirilen yüzey araştırması çalışmaları ve Roosevelt tarafından Manisa'nın Gölmarmara ilçesinde gerçekleştirilen çalışmalar, bölgenin Son Tunç Çağı tarihi coğrafyası hakkında bilgiler sunmaktadır.

Tezin bu bölümünde Batı Anadolu'ya lokalize edilen ve konumuz olan Gediz Havzası sınırları içerisinde de yer alan Arzawa Ülkesi ve bu ülke topraklarında yer alan Seha Nehri Ülkesi ve yine sınır oluşturan Mira-Kuwaliya ve Hapalla'nın lokalizasyonları üzerine gerçekleştirilen çalışmalar ve bu çalışmalar sonucunda ön görülen lokalizasyonlar hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

Anadolu'nun batısının arkeolojik açıdan çok az araştırılmış olan M.Ö. II. binyıldaki durumu ile ilgili şimdiye kadar yazılı kaynakların olmaması, bu bölgede tarihi dönemlerin ancak M.Ö. 15. yüzyılın sonlarında, bu bölgenin ilk defa Hititler'in siyasi ilgi alanına dahil olması ile başlamaktadır²⁴⁸.

Arzawa ile ilgili ilk bilgiler, 1902 yılında Knudtzon'un Tell El-Amarna mektuplarında Arzawa adının geçtiğini belirtmesi ile edinilmektedir²⁴⁹. Knudtzon'un ayrıca Arzawa Ülkesi'nin konumu hakkında verdiği bilgiler²⁵⁰ Son Tunç Çağı tarihi coğrafyası araştırmalarının çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Son Tunç Çağı'nda Batı Anadolu'da oldukça önemli bir güce sahip olan Arzawa, Hitit çivi yazılı belgelerinde bir şehir (^{URU}Ar-za-wa) veya bir ülke (KUR ^{URU}Ar-za-u-wa) ve Arzawa ülkeleri (KUR. KUR^{MES} ^{URU}Ar-za-u-wa) şeklinde geçmektedir²⁵¹. Coğrafi ve siyasi kavram olarak bakıldığında Arzawa tarihinin gelişmeler süreci yaşadığından ve zaman içinde değişikliklere uğradığından söz

²⁴⁸ Starke 2001; 35.

²⁴⁹ Knudtzon 1902; 23.

²⁵⁰ Knudzon 1902; 16-29.

²⁵¹ Houwink Ten Cate 1970; 71; Heindhold-Krahmer 1977; 218; Karauğuz 2002; 107.

edilmektedir. Batı Anadolu’da olduğu düşünölen ve daha geniş bir coğrafı alanı kapsarken, II. Murşili ve II. Muwatalli’den itibaren Arzawa denince, II. Murşili’nin yıkmış ve dağıtmış olduğu Arzawa krallığı ile Mira-Kuwaliya, Seha Nehri Ülkesi-Appawiya ve Hapalla gibi ona komşu ölkeler anlaşılmaya başlandığı ifade edilmektedir²⁵². Geniş anlamda düşünölen bu Arzawa Ülkesi denildiğinde, Hapalla, Mira-Kuwaliya, Seha Nehri Ülkesi, Appawiya, Wiluşa, Zippasla ve Hariati Dağlık Ülkesi’nden oluşun Büyük Arzawa’nın anlaşılması gerektiği belirtilmektedir²⁵³.

Garstang ve Gurney, Mira-Kuwaliya, Seha Nehri Ülkesi ve Appawiya, Hapalla ve Wiluşa’nın Arzawa eyaletleri olarak beraber anılamayacağını ancak Arzawa ile olan eski ve yakın ilişkilerinin yadsınamayacağını düşünmektedirler²⁵⁴.

Günümüze kadar gerçekleştirilen tarihi coğrafya çalışmalarında konumuz olan Son Tunç Çağı ile ilgili olarak Hitit tabletlerinde yer alan bilgiler ışığında Anadolu’da var olan ölkeler hakkında araştırmacılar tarafından lokalizasyon öneri çalışmaları yapılmıştır.

Arzawa’nın lokalizasyonu ile ilgili değişik araştırmacılar tarafından farklı lokalizasyonlar öne sürölmüştür. Ancak genel olarak iki bölge üzerinde durulduğu, birinci bölgenin Aydın, Denizli, Uşak ve İzmir’in bir bölümünü içine alan coğrafya, ikinci bölgenin ise daha doğu-güneydoğuda Antalya Körfezi’nin kuzeyi, Göller Yöresi civarı olduğu belirtilmektedir²⁵⁵.

Birinci bölge ile ilgili olarak Garstang ve Gurney, Arzawa’nın “ağırlık merkezi” olarak Gediz ve Büyük Menderes vadileri arasını önermektedirler²⁵⁶ (Resim 14), Macqueen de, Garstang ve Gurney’in lokalizasyon önerisinin ağırlıklı olarak kabul edilebilir bir görüş olduğunu ve Arzawa’nın gücünün ve kaynağının Gediz Vadisi’nden geldiğini belirtmektedir²⁵⁷. Ancak Macqueen daha sonra Arzawa ölkelerinin yerinin belirlenmesinde Hititler’in Batı Anadolu’ya gerçekleştirdiği seferlerde izlediği yol güzergahının önemli rol oynadığını belirtmektedir. Macqueen, bu yollardan ikisinin özellikle önemli olduğundan bahsetmektedir. Daha kuzeyde olanı, aşığı yukarı tam batı yönünde giderek Ege kıyı kesiminin ortalarında son bulur. Bu yoldan ayrılan bir kol Sakarya Irmağı’na yönelir, ırmağı geçtikten sonra döner ve Marmara Denizi’ne ulaşana kadar kuzeye doğru ilerler. Daha güneyde olan diğer yol ise, Tuz Gölü’nün güneyinden geçer, Göller Bölgesi’ni aşarak güneybatıda Pamphylia ya da Lykia’da son bulur. Macqueen, bu ikinci yol güzergahından yola çıkarak, Hitit topraklarına yapılan Arzawa akınlarının genellikle önce Tuz Gölü’nün güneyindeki topraklara yapıldığını ve aynı

²⁵² Ünal 2003; 4.

²⁵³ Kinal 1953; 10-11; Houwink Ten Cate 1970; 71; Heindhold- Kraemer 1977; 4; Beckman 1996; 64; Karağuz 2002; 107.

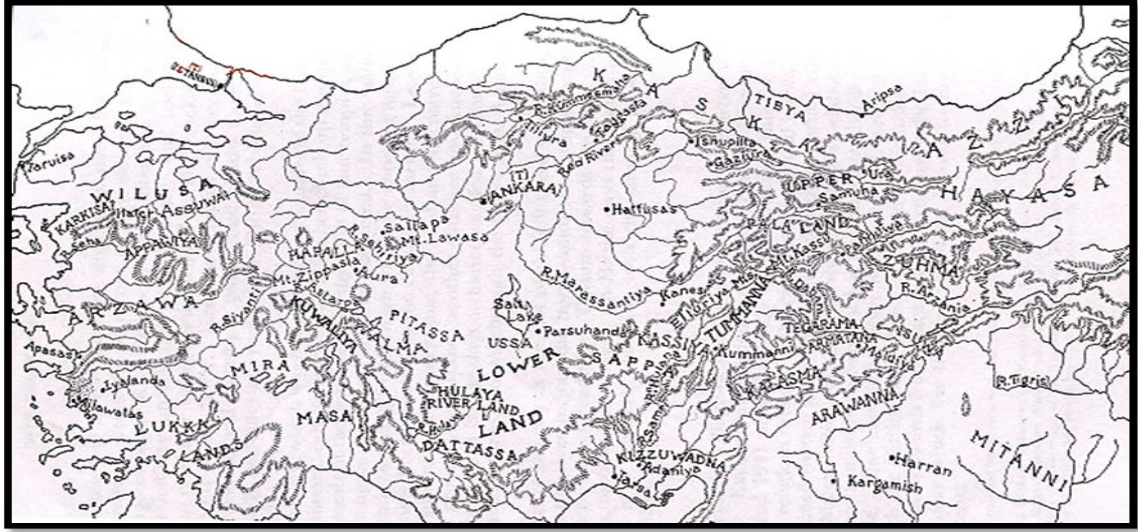
²⁵⁴ Garstang-Gurney 1959; 88,89.

²⁵⁵ Akdeniz 2006;19.

²⁵⁶ Garstang-Gurney 1959; 84. Ancak Garstang 1943 yılında yayınladığı makale çalışmasında Arzawa’nın lokalizasyonu ile ilgili olarak Lykia kıyılarını önermiştir bkz: Garstang 1943; 36.

²⁵⁷ Macqueen 1968; 175.

yolun Hititler tarafından Arzawa saldırıları sırasında kullanılmış olacağını düşünerek Arzawa için Pamphylia ya da Lykia kıyılarında bir lokalizasyon önermektedir²⁵⁸.

Resim 14)- Hititler Dönemi'nde Anadolu'nun siyasi ve idari durumunu gösterir harita (Garstang –Gurney 1959; 76, map.1'den alınmıştır)

Bryce, Arzawa'nın lokalizasyonu ile ilgili olarak, Mellart, Garstang ve Gurney, Cornelius ve Macqueen tarafından ortaya atılan geçerli görüşe katılarak, Arzawa'nın ağırlık merkezinin Anadolu'nun güney sahillerine veya yakınlarına lokalize edilemeyeceğini bu nedenle araştırmacılar tarafından önerilen lokalizasyonun Lydia dolaylarında olması gerektiği görüşünü savunmaktadır²⁵⁹ (Resim 15). Mellaart, İonia ve Lydia bölgeleri içerisinde yer alan Karabel Anıtı ve Spil Dağı'ndaki anıtı, Arzawa devletlerinin lokalizasyonu için önemli olduğunu düşünmekte ve bu anıtları Arzawa devletlerinin Batı Anadolu'daki göstergesi olarak değerlendirmektedir²⁶⁰.

Starke, Arzawa'nın İçbatı Anadolu'da Akşehir Gölü civarından başlayıp Afyon yöresini de içine alarak batıya doğru uzandığını, Bakırçay'ı geçerek kuzeyde Edremit Körfezi civarı, güneyde ise Selçuk yöresine kadar uzandığını belirtmekte²⁶¹, Arzawa'nın çekirdek bölgesinin ise Mira olduğunu, bu çekirdek bölgenin Bozdağlar'dan Dilek Yarımadası'na kadar uzandığını ifade etmektedir²⁶².

Yakar, Arzawa'nın ve tek tek devletlerinin sınırlarını çizmenin zor olduğunu, ancak güneyde Ahhiyawa'ya, batıda Ege Denizi'ne yakınlığı ve Ege'nin iç kesimlerinde yer alan bazı Hitit vasal devletleriyle komşu olması nedeniyle Arzawa'nın, Ege sahilini

²⁵⁸ Macqueen 2001; 40.

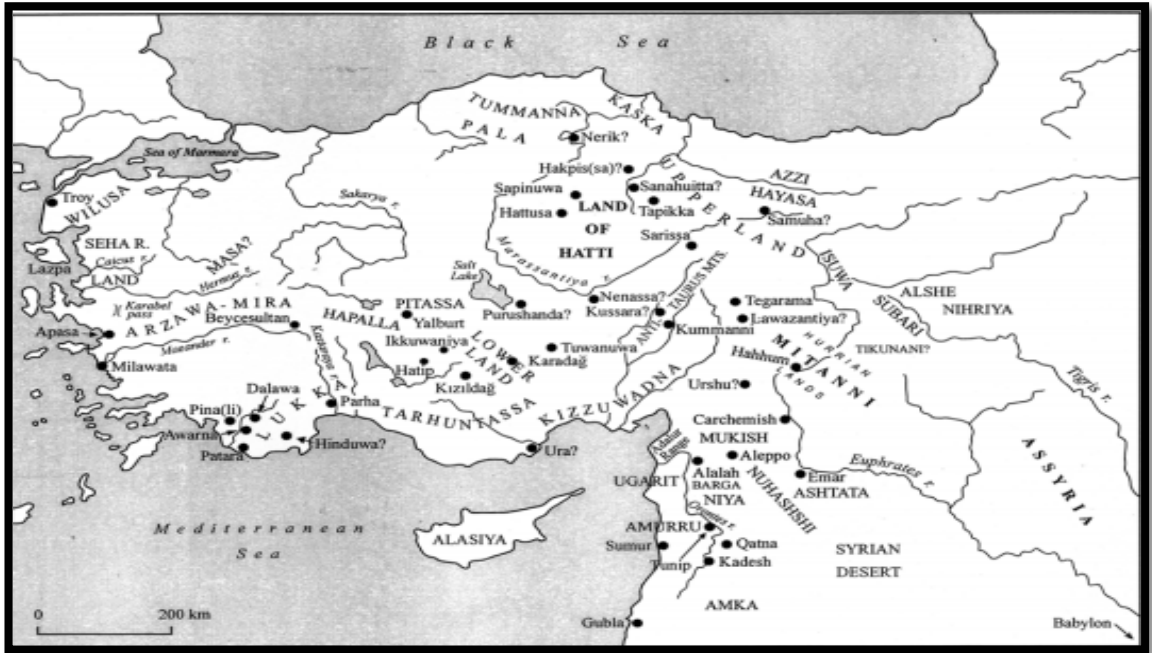
²⁵⁹ Bryce 1974; 103.

²⁶⁰ Mellaart 1968; 189.

²⁶¹ Starke 1997; 450.

²⁶² Starke 2001; 35.

de içine alan, Gediz ve Büyük Menderes Vadileri arasında uzanan toprakların ya hepsini ya da bir kısmını kapsadığını düşünmektedir²⁶³.

Resim 15)- Hititler Dönemi'nde Anadolu'nun siyasi ve idari durumunu gösterir harita (Bryce 2005; map.3'ten alınmıştır)

Hawkins, Arzawa-Mira topraklarını Büyük Menderes Nehri'nin yukarı kesiminden başlatmakta ve Küçük Menderes ve Gediz'in bir bölümünü de içine alacak şekilde batıya doğru lokalize etmektedir²⁶⁴. Akdeniz, araştırmacıların daha çok iki bölge üzerinde durduklarını ve ikinci bölge önerisini getiren Götze'nin Arzawa'yı antik Pamphilia'ya yerleştirdiğine atıfta bulunmaktadır. Ancak Akdeniz bu önerinin çok fazla taraf toplamadığını da ifade etmektedir²⁶⁵.

Arzawa'nın lokalizasyonu için yalnızca Batı Anadolu'da olduğunu belirten görüşler de bulunmaktadır. Houwink ten Cate, Arzawa'nın lokalizasyonu ile ilgili Anadolu'nun batı kesiminde olması gerektiğinin dışında tam bir lokalizasyon önerisi getirmemektedir²⁶⁶.

Hitit devletinin kurulması ve Batı Anadolu'ya yayılmasıyla birlikte Arzawa Ülkesi ile ilgili ilk tarihi verilere rastlanılmaktadır. Ancak bu bilgilerin sayısı ve niteliği Arzawa tarihini anlatmak için yetersiz kalmaktadır²⁶⁷. Batı Anadolu'nun tarihi coğrafyasına dair yapılan saptamaların büyük oranda Hitit tabletlerine dayandığı

²⁶³ Yakar 2007; 287.

²⁶⁴ Hawkins 1998; 1, 30, Fig.11.

²⁶⁵ Akdeniz 2006; 19.

²⁶⁶ Houwink ten Cate 1970; 72.

²⁶⁷ Ünal 2003; 4.

belirtmekle birlikte araştırmacılar tarafından bu tabletlerin objektif olmama ihtimali üzerinde de durulmaktadır²⁶⁸.

Hitit metinlerinde, M.Ö. 1650 yıllarında Arzawiya²⁶⁹ olarak geçtiği belirtilen Arzawa ile ilgili ilk bilgilere, Hitit Kralı I. Hattuşili'nin (M.Ö. 1565-1540) Arzawa Ülkesi'ne düzenlediği sefer bilgileriyle ulaşmaktayız²⁷⁰. Hitit Kralı I. Hattuşili Arzawa'ya karşı yürüdüğünü, oradan sığır ve koyun aldığını belirtmektedir²⁷¹. Ünal, Batı Anadolu'ya karşı düzenlenen bu seferi, ganimetlere bakılırsa sınırlı bir güçle yürütülmüş olduğunu ve kıyı bölgelere ulaşma amacı gütmeyen iç bölgeler ile sınırlı kalan bir yağmacılık faaliyeti olarak değerlendirmektedir²⁷². Ayrıca bu seferin nedeni olarak Arzawa'nın Batı Anadolu'da giderek güçlenen bir ülke olması görülmektedir²⁷³.

Arzawa Ülkesi ile ilgili bilgi veren bir diğer tarihsel kaynak Kral Ammuna (1550-1530) dönemindedir. Ancak bu dönemin bilgilerini Telepinu'nun (M.Ö.1520-1500) kendinden önceki dönemleri anlattığı "*Telepinu Fermanı*" belgesinden edinmekteyiz. Bu belgede, Kral Ammuna (M.Ö. 1550-1530) döneminde Arzawa'nın Hititler'in düşmanlarından birisi olduğunu yazmaktadır²⁷⁴. "*Telepinu Fermanı*"nda Hititler'e düşman olan ülkelerin ...] *agga*, ...] *tila*, *Galmiya*, *Adaniya*, *Arzawiya*, *Sallapa*, *Parduwata*, *Ahula* olduğu öğrenilmektedir²⁷⁵. Ünal, bu düşmanca ayaklanmaları bastırması nedeniyle bu ülkeler üzerine gönderilen Hitit askerlerinin, başarılı olamamasının nedeni olarak, bu dönemde Hititler'in kargaşalıklar ve iç çekişmelerle uğraşını görmektedir²⁷⁶.

I. Arnuwanda (M.Ö. 1400-1375) döneminde ise Arzawa ile ilgili bilgilere "Madduwatta'nın Suçları" adlı belgeden ulaşılmaktadır. I. Arnuwanda döneminde de Arzawa'nın Hitit'in düşmanları arasında olduğu ve Kral Kupanta-Kurunta tarafından yönetildiğinin bu belge sayesinde anlaşıldığı belirtilmektedir. Bu belge, Lukka Ülkesi'nde Attarsiya adında bir "Ahhiyalı adama" karşı mücadele eden ve yerel bir yönetici olduğu sanılan Madduwatta'nın, Hititler'in yardımına nasıl ihanet ettiği anlatılmakta ve suçları sayılmaktadır²⁷⁷. Bu belgeden, batıdaki Zippasla Ülkesi prensi Madduwatta'nın, Ahhiya adamı Attarissiya'dan kaçarak II. Tuthaliya'ya sığındığı ve Zippasla dağlık bölgesine vasal prens olarak yeniden yerleştirildiği öğrenilmektedir. İkinci plana atılmaktan hoşlanmayan Madduwatta, Arzawa üzerine giriştiği başarısız bir saldırıdan sonra bir de Attarissiya ile tekrardan uğraşmak zorunda kalır. Yardıma gelen

²⁶⁸ Ünal 2003; 1; Akdeniz 2006; 20.

²⁶⁹ Ünal 2003; 5.

²⁷⁰ Starke 2001; 35; Macqueen 2001; 39,40;

²⁷¹ Bryce 2005; 74.

²⁷² Ünal 2003; 5.

²⁷³ Starke 2001; 35

²⁷⁴ Akdeniz 2006; 21.

²⁷⁵ Bryce 2005; 102; Ünal 2003; 9.

²⁷⁶ Ünal 2003; 9.

²⁷⁷ Garstang-Gurney 1959; 78; Houwink Ten Cate 1970; 63,64; Muhly 1974; 143; Niemeier 2002; 520,521; Burney 2004; 8; Hawkins 2009; 79; Peker 2010; 618;

Hitit askerlerine karşı özellikle Dalawa halkını kızdırmayı başardığı ve askerleri pusuya düşürdüğü bilgisi aktarılmaktadır. Daha sonra Madduwatta, Arnuvanda'nın kral naibliğinde, Arzawa kralı Kupanta-Kurunta ile antlaşma imzalar. Hitit Ülkesi'nin sınırlarını koruyacağı sözü vererek II. Tuthaliya'dan Siyanti Nehri Ülkesi'ni kendisine vermesini rica eder. Bu olaylar sonucunda Madduwatta'nın artık tüm Arzawa Ülkesi'ni aldığı ifade edilmektedir²⁷⁸.

M.Ö. 16. yüzyılda Karadeniz'den gelerek Kızılırmak (Halys) kavsinin kuzeyine yerleşen ve M.Ö. 14. yüzyılın ilk çeyreğinde başkent Hattuşa için büyük bir tehlike oluşturan Kaşkalar nedeniyle, Hitit askeri güçlerinin kendi ülkelerinin çekirdeğini korumak için devreye sokulmaları gerekmişti. Bu durumun, Arzawa'nın topraklarını II. Tuthaliya (M.Ö. 1375-1355) döneminde, Kral Tarhuntaradu'nun idaresi altında, Kızılırmak kavsinin kuzeybatısındaki Kaşkalar Bölgesi'ne ve Hititler'in Aşağı Ülkesi'ne (Kuzey Lykaonia) kadar genişletme imkanı sağladığı ifade edilmektedir²⁷⁹. II. Tuthaliya (M.Ö. 1375-1355)'nın Batı Anadolu'da zaferler elde etmiş olduğunu ve yazdırdığı yıllıklarından en çok Assuwa Ülkesi ile uğraştığı öğrenilmektedir. Ancak bunun yanında Batı Anadolu'da giderek güçlenen Arzawa Ülkesi'ne de seferler düzenlediği belirtilmektedir. Bu seferler sırasında, Arzawa ve sonraları Assuwa Ülkesi'ni yenilgiye uğrattığı aktarılmaktadır²⁸⁰.

Hitit Krallığı'nın erken dönemlerinde Hitit hakimiyetine giren Arzawa'nın, politik ve askeri açıdan kendini toparladığı ve bölgedeki Hitit hakimiyetini zayıflattığı görülmektedir. Arzawa ülkelerinin bağımsız kaldığı, Arzawalı Tarhuntaradu'nun, eşit derece bir kral olarak Mısır Kralı III. Amenophis (M.Ö. 1390-1325) ile yazıştığı bilgileri verilmektedir²⁸¹.

I. Suppiluliuma (M.Ö. 1355-1320) döneminden itibaren Arzawa ile ilgili tarihi verilerin gerek sayısında gerekse niteliğinde bir artış gözlemlenmektedir. I. Suppiluliuma'nın tarihi kaynaklarına, oğlu II. Murşili (M.Ö.1318-1290) tarafından yazdırılan ve babasının kahramanlıklarını içeren metinlerden ulaşmaktayız²⁸². Arzawa'nın, Tarhuntaradu yönetiminin sonunda oldukça güçlendiği belirtilmekle birlikte, I. Suppiluliuma (M.Ö. 1355-1320) döneminde, Mitanni iktidarının çökmesinin yarattığı uygun koşullardan yararlanarak Mısır'ın yönetim alanının sınırına kadar tüm

²⁷⁸ Houwink Ten Cate 1970; 63,64.

²⁷⁹ Starke 2001; 36,37.

²⁸⁰ Houwink Ten Cate 1970; 62.

²⁸¹ Ünal 1991; 30; Starke 2001; 36,37; Yakar 2007; 288. Ancak Houwink Ten Cate, Forrer'ın araştırmalarına değinerek bu dönemde, Madduwatta'nın Arzawa kralı olduğunu ve küçük Arzawa, Hapalla, Mira-Kuwaliya Ülkesi'ni kontrol ettiğini belirtmektedir. Ayrıca Houwink ten Cate, Arzawa kralı olarak belirtilen Tarhuntaradu'nun uzak bir ihtimal olduğunu söylemekle birlikte, Arnuvanda ve Suppiluliuma saltanatları arasında, Arzawa'dan farklı bir kuşaktan gelen bu kralın varlığını ilginç olarak yorumlamaktadır bkz. Houwink ten Cate 1970; 71,72.

²⁸² Ünal 2003; 20.

Kuzey Suriye'nin Hitit imparatorluğu topraklarına dahil edildiği ve Arzawa'nın eline geçen bölgelerinde geri kazanılmış olduğu söylenmektedir²⁸³.

Hitit kralı II. Murşili (M.Ö. 1318-1290) dönemine ait tabletlerde Arzawa'dan çok sık olarak söz edildiği görülmektedir. Bununla birlikte II. Murşili döneminde Batı Anadolu topraklarının tarihi, politik yapısı da değişmiş ve Arzawalılar'ın özgürlükleri tamamen ellerinden alınmıştır²⁸⁴.

Aşağı Ülke'nin Hititli valisi olan Hanuttu'nin ölümünden sonra, Aşağı Ülke, II. Murşili tekrar durumu kontrol altına alıncaya kadar, bu dönemde Arzawa kralı olan Uhhaziti'nin saldırılarına açık hale gelmiştir²⁸⁵. Ancak II. Murşili saltanatının ilk iki yılında Kuzeydoğu'daki Kaşka tehdidine öncelik vermiş, Bu nedenle saltanatının ikinci yılında Batı Anadolu'daki isyana karşı Hitit kralı iki generali Gulla ve Malaziti'yi, Ahhiyawalıların yönetimindeki Millawanda'ya göndermiş ve Millawanda tahrip edilmiştir²⁸⁶. Millawanda'nın Hitit metinlerinde bazen Ahhiyawa'ya bağlı, bazen Lukka'ya bağlı, bazen de kendi başına bir ülke olarak anıldığı aktarılmaktadır. II. Murşili'nin yıllıklarında Uhhaziti'nin "Arzawa ve Millawanda kralı" olarak geçiyor olması nedeniyle Millawanda'nın Batı Anadolu'daki Arzawa Krallığı'nın bir parçası olduğu düşünülmektedir. Miletos'ta gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında V. tabakadaki yerleşimin sonunu getiren yıkımın nedeni olarak, M.Ö. 1325- 1295 yılları arasında II. Murşili'nin emriyle Hitit ordusu tarafından gerçekleştirilen seferin olduğu belirtilmekte ve Miletos antik kenti Millawanda ile eşitlenmektedir²⁸⁷.

İki Hitit generalinin yönetiminde Hitit ordusunun bu sefer amacıyla izlemiş olduğu düşünülen olası iki yol güzergahından özellikle birinci yol önerisi konumuz olan Gediz Havzası'nın Son Tunç Çağı tarihi coğrafyası açısından önem taşımaktadır. Bu yollardan ilkinin, ordunun eğer Gediz Vadisi'nden sonra Karabel Dağ geçidini aşıp güneye doğru indiyse ya da doğrudan gelip Küçük Menderes Vadisi üzerinden güneye doğru yoluna devam ettiyse Selçuk civarından sonra bir noktadan (olasılıkla Çamlık civarı) Büyük Menderes çöküntü ovasına ulaşır, Söke-Bağarası yöresinden güneye inerek Bafa Gölü'nün doğusundan ve güneyinden dolaşarak Miletos'a inmiş olması gerektiği düşünülmektedir²⁸⁸.

II. Murşili'nin iki generalinin gerçekleştirdiği bu seferden sonra, II. Murşili saltanatının üçüncü yılında Arzawa üzerine sefere çıkmaktadır. II. Murşili'nin Arzawa'nın başkenti Apasa'yı alarak Arzawa'yı yenilgiye uğrattığı bu seferden sonra, II. Murşili Arzawa'yı, Mira ve Happalla olarak ikiye bölmüş ve bunların başına eniştesi Mashuiluwa ile Tarkasnalli'yi kral tayin etmiştir. Arzawa'nın yenilgisiyle Seha Ülkesi

²⁸³ Starke 2001; 38.

²⁸⁴ Ünal 2003; 26.

²⁸⁵ Yakar 2007; 288.

²⁸⁶ Güterbock 1983; 134,135; Hawkins 1998; 28; Starke 2001; 38.

²⁸⁷ Greaves 2003; 95-96.

²⁸⁸ Akdeniz 2006; 22.

de Hititler'in eline geçmiş ve daha önceki Hitit yardımlarına rağmen Uhhaziti'nin tarafını tutmuş olan Seha Ülkesi kralı Manabatarhunta'nın Hitit egemenliğine bu seferle birlikte boyun eğdiği belirtilmektedir²⁸⁹.

Batı Anadolu ve konumuz Gediz Havzası açısından, bu seferin ilk karşılaşma noktası önem taşımaktadır. Çünkü bu ilk karşılaşma bölgenin Son Tunç Çağı tarihi coğrafyası için bilgiler sunmaktadır. II. Murşili ve Arzawa kuvvetleri arasındaki ilk savaşın Walma kenti²⁹⁰ yakınlarında Astarpa Irmağı kıyısında meydana geldiği ifade edilmektedir²⁹¹.

II. Murşili'ye bu seferi sırasında Kargamış'tan destek kuvvet gönderen kardeşinin orduları ile Hitit ordusunun birleştiği Sallapa ile Walma arasındaki kesim hakkında Hitit metinlerinde pek sık rastlanılmayan bazı olaylar anlatılmaktadır²⁹². II. Murşili ve ordusu Uşak'ı geçip Kula'ya yaklaştığı sırada gökyüzünde bir takım tuhafıklar olduğu belirtilmektedir. Gökyüzünde "*GIŞ Kalmışana*" denilen ateş topu (?) ya da benzeri nesnelere görülmeye başlanmıştır²⁹³. Garstang ve Gurney'in yayınında bu olay, bir tabiat olayı olarak adlandırılmaktadır²⁹⁴. Ünal, bu olayın bir volkan patlaması olduğunu ifade etmektedir²⁹⁵. Ancak Ünal, daha önceki çalışmalarında bu patlamayı meteor olarak düşünmüştür²⁹⁶ ve Akdeniz, bunun daha muhtemel bir görüş olduğunu söylemektedir²⁹⁷.

Bu olayın meydana geldiği yerle ilgili Hitit metinlerinde iki farklı nokta verilmektedir. Bir metinde Lawasa Dağı denirken, diğer metinde ise Sehiriya Irmağı civarı gösterilmektedir. Ancak her ikisinin de Arzawa'nın doğu kesimlerinde, yaklaşık olarak Gediz Havzası'nın doğusunda olması gerektiği düşünülmektedir. Hitit metinlerinde aynı şekilde "*Arzawa Ülkesi'nde de bu olayın görüldüğü, nesnenin Apasa'ya vurduğu, Uhhaziti'nin dizleri üzerine çöktüğü ve hastalandığı*" yazılıdır²⁹⁸. Hatta bu nedenle Hitit ordusuna karşı Uhhaziti'nin değil oğlu Piyama-İnara'nın savaştığı ve yenildiği söylenmektedir²⁹⁹. Akdeniz, bir anda meydana gelen ve geniş bir coğrafyayı etkileyen bu patlamanın ya da gürültünün ve beraberinde gökyüzünde görülen nesnelere Gediz Havzası ile Küçük Menderes Havzası arasındaki bir

²⁸⁹ Garstang-Gurney 1959; 85; Starke 2001; 38; Macqueen 2001; 51; Niemeier 2002; 521.

²⁹⁰ Walma kenti ile ilgili olarak da diğer Batı Anadolu ülkelerinde olduğu gibi farklı lokalizasyon önerileri yer almaktadır. Garstang ve Gurney Walma'nın lokalizasyonu için Konya'nın batısını önermektedir; Garstang-Gurney 1959; 86; Bryce, Walma'nın Lycaonia'nın bir kısmını ve Isauria'ya içine alan ve Aşağı Ülke'nin güneybatısında uzandığını söylemektedir; Bryce 1974; 107; Ünal ise, Dinar ile Sandıklı arasındaki kesimde, Büyük Menderes Nehri'nin yukarı kesiminde olduğunu belirtmektedir; Ünal 2003; 29.

²⁹¹ Bryce 1974; 110; Starke 2001; 38.

²⁹² Akdeniz 2006; 23; Akdeniz 2009a; 2

²⁹³ Ünal 2003; 27.

²⁹⁴ Garstang-Gurney 1959; 51.

²⁹⁵ Ünal 2003;28.

²⁹⁶ Ünal 1991; 31

²⁹⁷ Akdeniz 2006; 23, dipnot;53.

²⁹⁸ Ünal 2003; 29.

²⁹⁹ Ünal 1991; 31.

coğrafyada meydana gelen meteor düşmesiyle ilişkilendirilmesinin daha doğru bir yaklaşım olduğunu düşünmektedir³⁰⁰.

Piyama-İnara'nın yenilgisinden sonra II.Murşili hiçbir direniş ile karşılaşmadan Gediz Vadisi boyunca ilerleyerek Arzawa'nın başkenti olan Apasa'yı rahatlıkla ele geçirmiştir. Bu esnada Uhhaziti ve yakın çevresindekiler kıyıda uzak bir adaya kaçmış ve Arzawa halkını kaderine terk etmiştir. Hitit kralı tarafından esir alınmaktan korkan halk, kırsal kesime dağılmış ve bazılarının Puranda şehrine, diğerlerinin de Arinnanda Dağı'na (muhtemelen Samsun Dağ) sığındığı belirtilmektedir³⁰¹. Starke, Uhhaziti'nin "deniz yoluyla adalara" Ahhiyawa'nın yönetimi bölgesine kaçtığını savunmaktadır³⁰². Ancak Akdeniz, başkent Apasa'dan deniz taşıtına binerek başka bir adaya değil de Anadolu kıyılarındaki başka bir yerleşime gitmiş olabileceğini tartışmaktadır³⁰³. Hawkins'te II. Murşili'nin yıllıklarında geçen "gursauwananza" kelimesinin –"adalara" demek olduğunu belirtmektedir ve Uhhaziti'nin adalara gitmiş olduğu görüşünü savunmaktadır³⁰⁴.

Ahhiyawa kralının desteklediği yeni Arzawa kralı Tapalazunawali, bir sonraki baharda tekrar Anadolu'ya gelerek Puranda'daki güçlerine katılmıştır. Ancak II. Murşili bu şehri kuşatarak, su kaynaklarını kesmiş ve Arzawa kralını zor durumda bırakmıştır. Arzawa kralının gece şehirden kaçmayı başardığı ancak ailesinin esir alındığı ve 15.000 sivil esirle birlikte Hattuşa'ya götürüldüğü belirtilmektedir. Bu iki sefer sırasında, Arzawa'nın kırsal kesiminde nüfus azalması yaşandığı düşünülmektedir. II. Murşili'nin yıllıklarında vermiş olduğu bilgilerin eğer abartılı değilse, Gediz ve Küçük Menderes Vadileri'ndeki Son Tunç Çağı'na ait başlıca şehirlerin, kesinlikle M.Ö. 14. yy.'da meydana gelmiş tahribattan izler taşıyor olması gerektiği savunulmaktadır³⁰⁵.

Bu seferler sonrasında bütün Arzawa Ülkeleri'ni boyunduruğu altına alan II. Murşili, bu topraklardaki vasal krallarla antlaşma imzalamıştır. Hapallalı Targaşnalli ve Seha Nehri Ülkesi'nden Manapa-Tarhunda vasal olarak eski mevkilerine iade edilmişlerdir³⁰⁶.

Arzawa Ülkesi etrafında toplanan ülkelerden biri olan Seha Nehri Ülkesi için pek çok bilim adamı tarafından kuzeyde bir yer önerilmeye çalışılmışsa da, Seha Nehri'nin günümüzde hangi nehir olabileceği konusunda görüş ayrılıkları olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, önerilen nehirler arasında Büyük Menderes, Bakırçay³⁰⁷, Simav Çayı³⁰⁸ ve Gediz Nehri³⁰⁹ bulunmaktadır.

³⁰⁰ Akdeniz 2009a; 5.

³⁰¹ Yakar 2007; 288; Ünal 1991; 31.

³⁰² Starke 2001; 38.

³⁰³ Akdeniz 2006; 24.

³⁰⁴ Hawkins 1998; 14.

³⁰⁵ Yakar 2007; 288.

³⁰⁶ Ünal 1991; 32.

³⁰⁷ Garstang-Gurney 1959; 96

Garstang ve Gurney, Seha Nehri Ülkesi'nin lokalizasyonu hakkındaki görüşlerini II. Murşili'nin Batı Anadolu seferi sırasındaki yıllıklarına dayandırmaktadırlar. Bu yıllıklarda, II. Murşili'nin Manapa-Dattas'ı cezalandırmak amacıyla Puranda'nın alınmasından sonra Seha Nehri üzerine yapacağı seferden söz edilmektedir. Burada “–*Aura'dan ayrıldığımda Mira-Kuwaliya Ülkesi'ne geldim ve Seha Nehri Ülkesi'nden ve Appawiya'dan....*” metni geçmektedir. Aura Kenti'nin günümüz Amorium Antik kenti olduğu düşünülmektedir. Mira Krallığı'nın Menderes Vadisi'nde bulunduğu düşünüldüğünde, Seha Nehri Ülkesi'nin Aura (Amorium)'dan çok uzakta olamayacağını belirtmektedirler³¹⁰.

Macqueen, Seha Nehri Ülkesi'nin Simav Çayı Vadisi'nin yukarı kesiminde olduğunu ve Edremit Körfezi'ne kadar uzandığını aktarmaktadır³¹¹. Bryce, Arzawa'nın aynı zamanda Seha Nehri Ülkesi ile yakın olduğunu belirtmektedir. Seha Nehri Ülkesi kralı Manapa-Dattas'ın, Hititler'e karşı isyan hareketleri sırasında Arzawa'nın yanında yer alarak yardım ettiğini, bu yüzden Puranda'nın fethinden sonra II. Murşili'nin, Arzawa'dan ayrılarak Manapa-Dattas üzerine bir sefer düzenlediğini söylemektedir. Bu seferden yola çıkarak iki merkezin birbirine yakın olduğunu bununla birlikte birçok araştırmacının görüşüne katılarak Seha Nehri Ülkesi'nin Anadolu'nun batısında bir yerlerde olabileceği görüşünü belirtmektedir³¹². Ayrıca Seha Nehri Ülkesi'nin Arzawa'ya yakın olması ile birlikte Karkisa'ya da yakın olması gerektiğini söylemektedir. Çünkü Manapa-Dattas babasının ölümünden sonra kardeşlerinden kaçmak için Karkisa'yı kullanmıştır. Karkisa Ülkesi Karia'ya yerleştirilmektedir. Ayrıca Macqueen, Manapa-Dattas'ın II. Murşili'in ilerlemesi sırasında Mira ve Arzawa'dan kaçanlara sığınma sağlamasından dolayı Seha Nehri Ülkesi'nin Mira'ya yakın olduğunu düşünmektedir. Manappa-Tarhunda Antlaşması'nda, Mira ve Arzawa Ülkeleri'nden, Seha Nehri Ülkesi'ne sığınan insanları geri vermesi istendiğinden, Seha Nehri Ülkesi'nin bu iki ülkeye de yakın olması gerektiği düşünülmektedir. Bunun sonucu olarak Seha Nehri Ülkesi'nin Arzawa, Mira ve Karkisa arasında geçişe uygun bir konumda yer alması gerekmektedir. Buradan yola çıkarak Seha Nehri Ülkesi'ni Karia'nın doğusunda Menderes Vadisi içinde yer aldığını söylemektedir. Böylece II. Murşili'in, Seha Nehri Ülkesi'ne ulaşmak için Menderes Vadisi'ne doğru kuzeye yönelmiş ve sonrasında doğuya dönmüş olabileceğini belirtir. Sonuç olarak Arzawa seferinin en önemli nedenini Arzawa, Mira, Kuwaliya ve de Seha Nehri Ülkesi arasında ki ittifakı önlemek amacıyla yapıldığını savunmaktadır³¹³.

Starke, Seha Nehri Ülkesi'nin, Gediz ile Küçük Menderes ovalarını içine alan bir devlet olduğunu düşünmektedir. Aynı zamanda Tuthaliya'nın (yaklaşık M.Ö. 1420-

³⁰⁸ Macqueen 1968; 175, Mellaart 1993; 416.

³⁰⁹ Hawkins 1998, 23.

³¹⁰ Garstang-Gurney 1959; 94

³¹¹ Macqueen 1968; 175.

³¹² Bryce 1974; 109.

³¹³ Bryce 1974; 111.

1400) Arzawa'ya ve Seha'ya yaptığı bir sefer olduğundan ve bu seferin sonucunda Wiluşa Ülkesi ile ilk askeri temasın başladığından söz eder³¹⁴.

Gurney, Seha Nehri Ülkesi'ni Hitit İmparatorluğu'nun en batı eyaletlerine yerleştirmiş, ancak nokta yer belirtmemiştir. Bunu saptanmanın zor olduğunu düşünmektedir. Ayrıca Ahhiyawalılar'ın güçlü bir denizci halk olduğundan ve Attarissiya gibi bir liderin tek başına Anadolu'nun içlerinde askeri varlık gösterebildiğinden söz etmekte. Bu halkın, dört noktadan Hitit İmparatorluğu üzerinde etkili olduğunu ve bunlardan birinin Batı Anadolu'ya lokalize ettiği Seha Nehri Ülkesi olduğunu belirtmektedir³¹⁵.

Hansen, Seha Nehri Ülkesi'nin genellikle Pergamon ile Bakırçay Nehri bölgesinde olduğunu ifade etmektedir. Seha Nehri Ülkesi'nin Troia ile Trakya arasında Çanakkale Boğazı'nın kuzey tarafında yer aldığını belirtmektedir. Ayrıca Troia'daki Skaian kapısının isminin etimolojik olarak Seha Nehri Ülkesi'nden gelmiş olabileceğini düşünmektedir. Troia VI-VII tabalarından gelen Gri seramiğinin Seha Nehri Ülkesi ile birlikte Pergamon çevresinde geleneksel olarak kullanıldığını ifade etmektedir³¹⁶.

Hawkins, Seha Nehri Ülkesi'nin, Mira Ülkesi ile sınırdaş olduğu düşüncesinin Goetze, Forlanini, Freu, de Martino gibi araştırmacılar tarafından benimsendiğini ve çoğunlukla bu araştırmacılar tarafından Seha Nehri Ülkesi'nin Menderes Vadisi'ne lokalize edildiğini belirtmektedir. Ancak Hawkins bu görüşe katılmayarak Karabel'in Mira ve Seha arasındaki sınırı gösterdiğini söyleyerek Seha Nehri Ülkesi'nin lokalizasyonu için Hermos Vadisi'ni uygun bulmaktadır. Hawkins' e göre Seha Nehri Ülkesi, Mira Ülkesi'nin kuzeyinde olmalıdır. Diğer krallıklar ile olan bağlantısının ancak önerdiği bu lokalizasyon ile gerçekleşebileceğini söylemektedir. Önerdiği bu lokalizasyona dayanak olarak yer isimlerinin tanımlanmasını göstermektedir. Hawkins, Appawiya=Abbaitis'in, Macestos (Simav Çay)' un yukarı kesiminde olması gerektiğini belirtir. Bu yerleşimin Seha Nehri Ülkesi'nin kavşak noktası olması açısından önemli olduğunu ve coğrafi olarak Seha Nehri Ülkesi içerisinde yer alması gerektiğini söylemektedir. Sonuç olarak Hawkins, Seha Nehri Ülkesi'ni Gediz ile Bakırçay arasındaki bölgeye lokalize etmektedir³¹⁷.

Gediz Havzası sınırları içerisinde yer alan Manisa ilinin Gölarmara ilçesinde son yıllarda Roosevelt tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırması çalışmaları, bölgenin Son Tunç Çağı tarihi coğrafyası hakkında bilgiler sunmaktadır ve bu bilgiler konumuz açısından önem taşımaktadır.

Roosevelt, yaklaşık M.Ö. 1700'lerde, Gediz Nehri Vadisi boyunca aşağı şehirlere sahip tahkimatlı büyük kalelerin gelişmeye başladığını aktarmakta ve bu

³¹⁴ Starke 2001; 35-36.

³¹⁵ Gurney 1952; 52, 54.

³¹⁶ Hansen 1997; 167.

³¹⁷ Hawkins 1998; 22-23.

kalelerin Troia VI ile çağdaş ve benzer olduğunu belirtmektedir. Marmara Gölü'nü çevreleyen tepe yamaçları ve kıyılarda, yaklaşık M.Ö. 1700'lerde en az dört tahkimatlı kaleden oluşan bir yerleşim ağının gelişmekte olduğunu aktarmaktadır. Bu kalelerin Son Tunç Çağı'na kadar yerleşim gördüğünü ve sonrasında bu kalelerde yerleşim olmadığını belirtmektedir. Bu kalelerden Kızbacı Tepesi ve Gedevre Tepesi olarak adlandırılan kalelerin küçük boyutlu, Kaymakçı ve Asartepe kalelerinin ise Batı Anadolu'da bilinen çağdaş kalelerin hepsinden büyük olduğunu söylemektedir³¹⁸.

Roosevelt, gerçekleştirilen Mikrotopografik ve Jeofizik araştırmaların sonucunda, baskın konumu, büyüklüğü ve gelişmişliği ile Kaymakçı'nın, bu yerleşim ağının ve muhtemelen bütün bölgenin merkezi olduğunu belirtmektedir. Kaymakçı'nın büyüklüğü ve gelişmiş olmasına dayanarak, Gediz Nehri Vadisi'ne ve daha kuzeydeki bölgelere yerleştirilen, Mira ile sınır komşusu olan, Seha Nehri Ülkesi'nin bölge merkezi olarak Kaymakçı'nın kabul edilebileceğini düşünmektedir³¹⁹.

Hawkins, Mira Ülkesi ile sınır olan Gediz Vadisi'nde olduğunu belirttiği Seha Nehri Ülkesi'nin, Demir Çağı varisi olarak, başkentleri Sardeis'ten Lydia Krallığı'nı yöneten Anadolu'lu hanedanı görmektedir. Bu nedenle Demir Çağı'ndan önce Gediz Vadisi'nin merkezinde büyük bir Tunç Çağı yerleşimi aranması gerektiğini savunmaktadır³²⁰. Hawkins'in bu düşüncesinin Roosevelt'in çalışmaları ile desteklenebileceğini düşünmekteyiz.

Gediz Havzası sınırları içerisinde yer alan Manisa ilinin Gölarmara ilçesinde son yıllarda Roosevelt tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırması çalışmaları, bölgenin Son Tunç Çağı tarihi coğrafyası hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

Roosevelt, yaklaşık M.Ö. 1700'lerde, Gediz Nehri Vadisi boyunca aşağı şehirlere sahip tahkimatlı büyük kalelerin gelişmeye başladığını aktarmakta ve bu kalelerin Troia VI ile çağdaş ve benzer olduğunu belirtmektedir. Marmara Gölü'nü çevreleyen tepe yamaçları ve kıyılarda, yaklaşık M.Ö. 1700'lerde en az dört tahkimatlı kaleden oluşan bir yerleşim ağının gelişmekte olduğunu aktarmaktadır. Bu kalelerin Son Tunç Çağı'na kadar yerleşim gördüğünü ve sonrasında bu kalelerde yerleşim olmadığını belirtmektedir. Bu kalelerden Kızbacı Tepesi ve Gedevre Tepesi olarak adlandırılan kalelerin küçük boyutlu, Kaymakçı ve Asartepe kalelerinin ise Batı Anadolu'da bilinen çağdaş kalelerin hepsinden büyük olduğunu söylemektedir³²¹.

Roosevelt, gerçekleştirilen Mikrotopografik ve Jeofizik araştırmaların sonucunda, baskın konumu, büyüklüğü ve gelişmişliği ile Kaymakçı'nın, bu yerleşim ağının ve muhtemelen bütün bölgenin merkezi olduğunu belirtmektedir.

³¹⁸ Roosevelt 2010; 52-53.

³¹⁹ Roosevelt 2010; 55,57.

³²⁰ Hawkins 1998; 24.

³²¹ Roosevelt 2010; 52-53.

Seha Nehri Ülkesi kralı tarafından adı bilinmeyen Hitit kralına yazılan Manappatarunda Mektubu'nda yine Piyamaradu'nun Seha Nehri Ülkesi'ne, Lazpa'ya ve Wilusa Ülkesi'ne kadar uzanan saldırılarından bahsedilmektedir:

*"[.....] gel ve Hitit askerlerini geri getir. [..... onlar] Wilusa Ülkesi'ne saldırmak için geri geldiler. [... Fakat] ben ağır biçimde hasta oldum; hastalık [.....] beni bitkin düşürdü. (Piyama)radu beni ne kadar da küçük düşürdü!.."*³²².

Mountjoy, Seha Nehri Ülkesi'nin günahları olarak bilinen KUB XXIII 13 metni, IV. Tuthaliya dönemine, Miken terimleriyle GH III B evresine tarihlendirildiğini belirtmekle birlikte, bir Hitit kralının bu ülke üzerine seferinden söz etmektedir. Ahhiyawa kralı, Seha Nehri Ülkesi yöneticisi Tarhundarada'nın kendisine tabi olduğunu belirttiğini anlatmaktadır³²³.

Yakar, Seha Nehri Ülkesi, Piyamaradu'nun düşmanca faaliyetlerinden yakın başka bir Arzawa devleti olduğundan bahsetmektedir. Bu devletin kralı Manapa-Tarhunda şikâyetini, (muhtemelen Muwatalli olan) Hitit kralına bildirmişti. Bu konuya ait bir mektup Piyamaradu'nun bölgedeki faaliyetlerinin derecesi hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Bu mektuba göre Hititler'in ve Seha Nehri Ülkesi'nin diğer müttefiklerinin de Piyamaradu'ya katıldıkları anlaşılmaktadır. Yakar ayrıca Bryce'm 1989 yılındaki makalesine gönderme yaparak Seha Nehri Ülkesi'nin Millawanda/Miletus'un yerel vasalı olan Atpa ve kayınpederi Piyamaradu tarafından ele geçirildiğini söylemektedir³²⁴.

Niemeier Mira, Hapalla ve Arzawa'nın müttefikleri olarak Uhhaziti'nin yenilgisinden sonra Hattuşa'ya ait olan Seha Nehri Ülkesi'nin, yapılan devletlerarası antlaşmalarla Hitit İmparatorluğuna katıldığını söylemektedir. Bundan sonra Ahhiyawa adı Batı Anadolu'da Seha Nehri Ülkesi'nin hanedanlık içi anlaşmazlıklarıyla anılmakta olduğunu belirtir. Ayrıca III. Tuthaliya Dönemine (yaklaşık M.Ö. 1240-1215) ait bir belgeden Arzawa hanedanlığının Uhhazitis ve Piyamaradu kolundan gelen Tarhunnaradu adlı birinin Seha tahtını hakkı olmaksızın ele geçirdiğini ve bu konuda Ahhiyawa kralının desteğine güvendiğini ancak sonuçta bu desteği göremediğini anlatmaktadır³²⁵.

Arzawa Konfederasyonu'nu oluşturan pek çok devletten birisi de Mira-Kuwaliya'dır. Esas itibariyle Mira-Kuwaliya, Siyanti ve Astarpa Nehirleri ile birbirine bağlı iki bölgedir³²⁶ Hitit kaynaklarından I. Suppiluliuma döneminde, Hanutti isimli bir komutanın idaresi altındaki kuvvetlerin Batı Anadolu'ya sefere gönderildiği ve Hapalla Ülkesi'ne ait birliklerin mağlup edilerek, bu ülkenin yağma edildiği bilinmektedir.

³²² Bryce 1985; 15; KUB 19.5: 3vd.

³²³ Mountjoy 1998; 49.

³²⁴ Yakar 2007; 289.

³²⁵ Niemeier 2002; 521.

³²⁶ Garstang – Gurney 1959; 91.

Buradan Arzawa Memleketleri'nin I. Suppiluliuma zamanında, Mira-Kuwaliya, Hapalla, Wilusa ve Seha Irmağı Ülkesi olarak parçalandıkları net olarak anlaşılmaktadır³²⁷.

Metinlerde çoğu kez isimleri birlikte anılan bu devletlerden bilhassa Mira daha farklı bir öneme sahiptir. Bu devlet muhtemelen II. Murşili'nin bölgede yaptığı fetih ve yıkımların ardından Arzawa'nın yönetiminde de söz sahibi olmuştur³²⁸. II. Murşili'nin, Mira-Kuwaliya kralı Kupanta-Kurunta ile yaptığı antlaşmada da Kupanta-Kurunta'dan önce tahtta Mashuiluwa'nın olduğunu, fakat kardeşlerinin onu ülkeden kovduklarını, onun da Hititler'e sığındığını ve I. Suppiluliuma'nın ona kızı Muvatti'yi eş olarak verdiğini öğrenmekteyiz. Aynı zamanda kral, yaptığı bir antlaşma ile onu Hitit Devleti'ne hukuki olarak bağlamıştır³²⁹.

Mira-Kuwaliya Ülkesi ile ilgili bilgiler edindiğimiz II. Murşili'nin yıllıklarında, II. Murşili'nin büyük bir zaferle ayrıldığı Arzawa seferi sonrasında, Arzawa Ülkesi'ne bağlı olan küçük devletlerden Mira-Kuwaliya Ülkesi, Seha Nehri Ülkesi ve Hapalla Ülkesi krallarıyla vasallık antlaşmaları imzaladığından söz edilmektedir. II. Murşili, Mira-Kuwaliya Ülkesi kralı Kupanta-Kurunta ile yaptığı antlaşmada, Arzawa Ülkesi'ni yendikten sonra Mira ve Kuwaliya topraklarını Mashuiluwa'ya geri verdiğini, Mashuiluwa'nın Pitassa ve Hitit topraklarındaki halkı nasıl kendisine karşı kıskırttığını anlatmaktadır³³⁰.

Mashuiluwa'nın bir süre sonra isyan edip Hitit'den ayrılmak istemesiyle olayların daha da karıştığı ve II. Murşili'nin Mashuiluwa yerine Mira Ülkesi'ne, evlatlığı Kupanta-Kurunta'yı vasal kral tayin ettiği belirtilmektedir. Aslında Mashuiluwa'nın hem Hititler için bilgi toplayan hem de onların aleyhine çalışan bir kişi olduğu ve II. Murşili'nin Mashuiluwa'yı ordugâhının olduğu Sallapa'ya çağırdığı ancak Mashuiluwa'nın gelmeyerek Maşa Ülkesi'ne kaçtığı ifade edilmektedir. II. Murşili'nin Mashuiluwa'yı geri aldığı ve bu dönemden itibaren Mira'nın başında Kupanta-Kurunta'nın, Hallapa'da Tarkaşnallı'nın, Seha Nehri Ülkesi'nde ise Manapa-Tarhunta'nın başta olduğu aktarılmaktadır³³¹.

II. Murşili'nin, Arzawa seferi sona erdikten sonra, Mira Ülkesi'ne orada düzeni sağlamak için geri döndüğü ve burada Arsani, Sarawa ve İmpa şehirlerini kurduğu, Hapanuwa kentinin de savunma sistemini güçlendirdiği belirtilmektedir.

Hitit tabletlerinden yola çıkılarak Mira-Kuwaliya Ülkesi hakkında da farklı lokalizasyon önerileri getirilmiştir. Bu konuda yararlanılan yazılı belge Kupanta-Kurunta antlaşmasıdır. Antlaşmada verilen bilgilere göre; Garstang ve Gurney, Mira-Kuwaliya'nın Sallapa'nın kuzey tarafına yakın bir yerde ve doğu sınırı Pitassa ile

³²⁷ Ünal 2003; 26.

³²⁸ Hawkins 1998; 1.

³²⁹ Ünal 2003; 25.

³³⁰ Karauğuz 2002; 120.

³³¹ Akdeniz 2006; 26.

sınırlandırılmış bir bölgede olması gerektiğini söylemektedirler. Bunun yanı sıra Astarpa Nehri için Eber Gölü'ne dökülen Akar Çay'ı, Siyanti Nehri için Banaz Çayı'nı, Aura içinde klasik Amorium kentini önermişlerdir. Buna göre Mira Ülkesi'nin, Akar Çay'ın güneybatısında aynı krallığın parçası olan Kuvaliya'nın yanında olması gerektiğini düşünmektedirler³³².

Garstang, II. Murşili'nin yıllıklarındaki bilgilerden yola çıkarak, Mira-Kuvaliya Ülkesi'nin sınırlarının Siyanti ve Astarpa Nehirleri olması gerektiğini savunmaktadır³³³. Macqueen, Mira-Kuvaliya Ülkesi'nin Afyon'un batısında bulunduğunu belirtmekte ve bundan dolayı Astarpa Nehri'nin bugünkü Akar Çay, Siyanti Nehri'nin de Porsuk Çayı'nın üst kolları olduğunu söylemektedir. Kaynaklarının Murat Dağı'ndan çıktığı bu iki nehrin doğal bir sınır oluşturduğunu ifade etmektedir³³⁴.

Son yıllarda Bafa Gölü çevresindeki Beşparmak Dağları'nda araştırmalar yapan Peschlow-Bindokat, Beşparmak Dağları'nın doğusunda denizden 1000 m. yükseklikte, Suratkaya mevkiinde üzerinde Luwi hiyeroglifleri bulunan bir kitabe saptamıştır. Bu yazıtın bulunmuş olmasının, Karabel ve Akpınar anıtlarının ardından Batı Anadolu tarihi coğrafyasının aydınlatılmasında büyük bir öneme sahip olduğunu belirtmekte ve bu yazıtı Hititler'in Ege kıyılarına kadar ulaştığının bir kanıtı olarak görmektedir³³⁵.

Yazıt, farklı aralıklarla kaya yüzeyinin tümüne yayılmış altı işaret grubundan oluşmaktadır. Yazıt işaretlerinden beşincisinin büyüklüğü ve merkezi konumuyla diğerlerinden hemen ayırılmakta olduğunu ve yazıtın en önemli parçasını oluşturduğunu belirtilmektedir. Yazıtın bu parçasının, Hitit Kralı II. Murşili'nin (M.Ö. 1318-1290) evlatlık yeğeni ve Mira Kralı Mashuiluwa'nın evlatlık oğlu Büyük Prens Kupanta-Kurunta kartuşu olduğu ifade edilmektedir. Peschlow-Bindokat, Suratkaya mevkiindeki bu yazıtı, Mira Ülkesi'nin Karabel Geçidi'nden Latmos'un güney ucuna kadar ulaştığının kanıtı olarak değerlendirmektedir³³⁶.

Gediz ve Küçük Menderes vadilerini birbirine bağlayan geçit üzerinde yer alan Karabel Anıtı'ndaki yazıt, Mira Ülkesi'nin yeri ve orada hüküm süren kralların isimleriyle ilgili yapılan çalışmalar sonucunda yeniden okunmuştur³³⁷. Hawkins, anıttaki kralın adını Tarkasnawa olarak okumuştur. 19. yy.'da henüz gerçek olup olmadığı bilinmeyen bir gümüş mühür üzerinde Tarkasnawa'nın Tarkondemos adıyla bilindiğini belirtmektedir. Bu bilgiler sonucunda Tarkasnawa'nın önemli bir kral olduğu

³³² Garstang-Gurney 1959; 91.

³³³ Garstang 1943; 39.

³³⁴ Macqueen 1968; 177.

³³⁵ Peschlow-Bindokat 2005; 84.

³³⁶ Peschlow 2002; 201-202; Peschlow-Bindokat; 2005; 84-89.

³³⁷ Ünal 2003; 22.

ve Karabel, İzmir civarının Mira Ülkesi'nin çekirdeğini oluşturduğu düşünülmektedir³³⁸.

Hawkins, Mira Ülkesi'ni, Seha Nehri Ülkesi'nin güneyine yerleştirme tartışmasının bu bölgenin özelliklerine dayandığını belirtmektedir. Karabel Geçidi'nin güney ucunda bulunan bu bölgenin, Küçük Menderes Vadisi ile başkenti Apasa (Ephesos) olan Arzawa Ülkesi'nin bölgesi olduğunu ancak ilerleyen zamanda bu bölgenin Mira Ülkesi olarak tek bir siyasi merkez altında birleştiğini söylemektedir. Mira Ülkesi'nin Pedessa Ülkesi'ne komşu, Siyanta ve Astarpa Nehirleri'nin karşısında yer alan Hatti sınırı ile birleşen Mira-Kuwaliya bölgelerini de kapsadığını aktarmaktadır. Bu derece büyük bir krallığın ancak iyi bir iletişim ağı ile kontrol altında tutulabileceğini düşünen Hawkins, platodan batıya ana geçişi sağlayan Büyük Menderes Vadisi'nin Büyük Mira'nın omurgası olduğunu ifade etmektedir.

Karabel Anıtı'nın bulunduğu Karabel Geçidi'nin topografyasının, lokalizasyon önerilerinde önemli olduğunu belirten Hawkins, anıtın, Karabel Geçidi'nin kuzey giriş ya da çıkışında yer aldığını ve yazıtlardan dolayı Mira Krallığı'nın geçitin her iki tarafını da kontrol altında tuttuğunu düşünmektedir. Bundan dolayı Mira Ülkesi'ni, güneyden başlayarak bütün geçidi elinde tutan, yalnızca kuzeydeki açık araziye kontrol etmeyen ülke konumunda değerlendirmektedir³³⁹.

Akdeniz, Suratkaya mevkiinde bulunan yazıtta geçen "Mira toprakları" ifadesinden ve Hawkins'in Karabel Anıtı ile ilgili aktardıklarından dolayı bu iki yazıtın şimdilik Mira Ülkesi'nin kuzey ve güney sınırlarını oluşturduğunu düşünmektedir.

Son yıllarda, bölgede gerçekleştirilen bir diğer çalışma, Akdeniz tarafından Manisa ili ve ilçelerinde yürütülen yüzey araştırması çalışmasıdır. Son Tunç Çağı tarihi coğrafya verilerinin de elde edildiği çalışmalar sonucunda Akdeniz, Akpınar Kaya Anıtı'nın ve daha doğusundaki Asartepe Höyüğü'nün bölgenin Son Tunç Çağı tarihi coğrafyası açısından önem taşıdığını belirtmektedir. Seha Nehri ile Gediz Nehri'nin eşitlenebilirliği ile kullanılabilir olan verilerin, daha geç dönemlerde karşımıza çıkan askeri amaçlarla da kullanıldığı bilinen doğu-batı ticaret yolu olduğunu belirtmektedir. Gediz Nehri yatağına paralel giden bu yolun M.Ö. II. binyılın özellikle ikinci yarısında da kullanılmış olabileceğini ifade etmektedir. Akdeniz'e göre, eğer bu rota kullanıldıysa büyük bir kısmı alüvyal dolgu altında kaldığı için erken tabakaları hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadığımız Sardeis'in ardından, Sardeis'e 18 km. mesafedeki Asartepe (Urganlı) Höyüğü yakınlarından geçmiş olmalıdır. Bir süre sonra yolun çatal yaparak batıya ve güneybatıya doğru ikiye ayrıldığı ve batıya yönelen yolun Akpınar Anıtı civarından günümüzdeki Manisa-Muradiye üzerinden devam ederek boğazı aştıktan sonra Menemen Ovası'na ulaştığı ve o tarihlerde bir ada ya da yarımada olduğu düşünülen Son Tunç Çağı'nda son derece önemli bir yerleşim olan

³³⁸ Hawkins 1998; 1.

³³⁹ Hawkins 1998; 24.

Panaztepe civarına varıldığı belirtilmektedir. Ana yolun güneybatı yönüne devamında ise Manisa Dağı güneydoğu kısmından dolaşıldıktan sonra günümüzde de kullanılan ara bir yolla ilkin Kemalpaşa civarına, sonrasında Karabel geçidi üzerinden Torbalı Ovası'na çıkıldığı aktarılmaktadır³⁴⁰.

Akdeniz, Karabel çevresinin Mira ile Seha Nehri Ülkesi arasında sınır oluşturmasından³⁴¹ ve Peschlow-Bindokat'ın Suratkaya mevkiindeki yazıtı, Mira Ülkesi'nin güneybatı sınırı olarak değerlendirmesi³⁴² bilgilerinden yola çıkarak Mira Ülkesi'nin kuzeybatı sınırını Karabel'in, güneybatı sınırını ise Suratkaya'nın oluşturduğunu belirtmektedir. Bu saptamanın, Seha Nehri Ülkesi'nin güneybatı sınırının Karabel'den başladığının göstergesi olduğunu ifade etmektedir. Son yıllarda gerçekleştirilen bu saptamalarla birlikte, Karabel'den hemen kuzeye çıkıldığında ulaşılan Gediz Ovası'nın şu an için bilmediğimiz bir bölümünün ya da belki de tümünün Seha Nehri Ülkesi kapsamında, Gediz'in de Seha Nehri kapsamında ele alınması gerektiğini aktarmaktadır³⁴³.

³⁴⁰ Akdeniz 2011a; 95-96.

³⁴¹ Starke 2001; 42-43

³⁴² Peschlow-Bindokat 2005; 89.

³⁴³ Akdeniz 2011a; 96.

IV. BÖLÜM

GEDİZ HAVZASI SON TUNÇ ÇAĞI BULUNTU MERKEZLERİ

Gediz Havzası'nda yer alan Son Tunç Çağı buluntu merkezlerine tezin bu başlığı altında değinilecektir. Buluntu merkezleri, Yukarı Gediz Havzası ve Aşağı Gediz Havzası olarak iki bölümde değerlendirilmiştir.

IV.1. Yukarı Gediz Havzası Son Tunç Çağı Buluntu Merkezleri

IV.1.1. Kütahya

Yukarı Gediz Havzası sınırları içerisinde yer alan Kütahya ilinde 1988-1995 yıllarında Efe tarafından arkeolojik yüzey araştırması çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Efe'nin çalışmaları daha çok konumuz dışında kalan bölgede, Kütahya, Bilecik illeri ve Eskişehir ilinin batı kesiminde yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmada Kütahya'nın Porsuk Vadisi'ne hakim bölümü ve Domaniç bölgesi araştırılmıştır³⁴⁴. Araştırma çalışmalarına Tavşanlı-Domaniç bölgesi, Kütahya'nın kuzeybatısındaki dağlık bölge, Eskişehir Ovası ve güneyindeki dağlık bölgeleri ile başlanılmıştır³⁴⁵.

Daha sonraki yıllarda çalışmalar üç farklı bölgede, Eskişehir'in İnönü ve Bozüyük'e kadar olan ovalık kesiminde, Bozüyük-Pazaryeri arasındaki bölgede, Bilecik'in kuzeyindeki Osmaneli ve Gölpazarı yörelerinde gerçekleştirilmiştir³⁴⁶. Konumuz olan Gediz Havzası sınırları içerisinde yer alan Kütahya'nın Gediz ilçesi, Simav, Emet, Çavdarhisar yöreleri de Efe'nin gerçekleştirdiği bu yüzey araştırması çalışmalarında incelenmiştir³⁴⁷. Gediz Ovası ve çevresinde yürütülen çalışmalarda, Gediz Ovası'nın güneyindeki Fırdan, Erdoğan, Sandıklı, Vakıf, Gümeleköy ve Arıca köyleri ile daha batıda yer alan yine Gediz Havzası'nda bulunan Şaphane ilçesi araştırılmıştır. Son Tunç Çağı'na dair herhangi bir veriden söz edilmeyen araştırmada, saptanan en önemli yerleşim merkezinin Yeni Gediz'in 2-3 km. kadar güneydoğusunda düz bir yerleşme olan Akmakça olduğu belirtilmektedir. Yaklaşık olarak 100 m. çapındaki bir alanı kapladığı söylenen yerleşim Erken Neolitik'e tarihlendirilmektedir³⁴⁸.

T. Efe'nin 1988-1995 yıllarında gerçekleştirdiği yüzey araştırması çalışmalarına baktığımızda, çalışmaların daha çok konumuz dışındaki coğrafyada, Kütahya'nın kuzeyi, Porsuk Vadisi ve çevresi, Eskişehir illerinde yoğunlaştığını görmekteyiz. Konumuz olan sahayı kapsayan çalışmalarda ise konumuz sınırları içerisinde bulunan Kütahya'nın Gediz ve Şaphane ilçeleri ile Gediz Ovası'nda Son Tunç Çağı ile ilgili

³⁴⁴ Konumuz dışında olan bir bölge olması nedeniyle saptanan yerleşim merkezlerine değinilmemiştir detaylı bilgi için bakınız; Efe 1990; 405-424.

³⁴⁵ Efe 1991; 163-178.

³⁴⁶ Efe 1992; 561.

³⁴⁷ Efe 1994; 571.

³⁴⁸ Efe 1994; 573.

herhangi bir veriden söz edilmemektedir. İlerleyen zamanlarda bu bölgede gerçekleştirilecek arkeolojik kazı çalışmalarının bizlere yeni veriler sunacağını düşünmekteyiz.

IV.1.2. Demirci

IV.1.2.1. Bozyer Höyüğü

Son Tunç Çağı buluntu merkezlerinden olan Bozyer Höyüğü, ilk defa Akdeniz başkanlığında gerçekleştirilen Manisa ili ve ilçelerini kapsayan, yüzey araştırmaları çalışmaları sırasında 2009 yılında tespit edilmiştir³⁴⁹. Bozyer Höyüğü, Demirci ilçesinin 20 km. güneydoğusundaki Marmaracık Köyü'nün 18 km. güneydoğusunda, Alağaç Köyü'nün 1,5 km. kuzeybatısındaki Bozyer Çiftliği olarak anılan alanda, Selendi-Demirci karayolunun hemen batısında yer almaktadır (Resim 16)³⁵⁰.

Oldukça geniş bir alana yayılan ve büyük bir yerleşim olduğu ifade edilen höyük 300x250 m. boyutlarında, 8 m. yüksekliğindedir. Yerleşimin kuzeyinden 30 yıl öncesine kadar sürekli akan, yöre halkının balık avladıklarını söyledikleri ancak artık sadece kış aylarında aktığı bildirilen Çayır Deresi geçmektedir³⁵¹. Akdeniz tarafından yapılan çalışmalar sonucunda yerleşimin kuvvetli bir İlk Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı ve konumuz olan Son Tunç Çağı buluntu merkezi olduğu saptanmıştır³⁵².

Resim 16)- Bozyer Höyüğü (Thyateira kazısı arşivi)

³⁴⁹ Akdeniz 2011a; 45.

³⁵⁰ Akdeniz 2011b; 88, Akdeniz 2011a; 45.

³⁵¹ Akdeniz 2011a; 45

³⁵² Akdeniz 2011a; 45

IV.2. Aşağı Gediz Havzası Son Tunç Çağı Buluntu Merkezleri

IV.2.1. Alaşehir

IV.2.1.1. Gavurtepe Höyüğü

Gavurtepe Höyüğü Alaşehir'in 1 km. güneybatısında, Sarıkız Irmağı kenarında yer almaktadır³⁵³ (Resim 17). Bu höyük, Gediz Havzası'nda arkeolojik kazı çalışmalarının yapıldığı merkezlerden biri olması bakımından önem taşımaktadır. Höyükte, 1985 yılında Meriç tarafından gerçekleştirilen tespit ve araştırma çalışmalarının³⁵⁴ ardından 1987-1991 yıllarında kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir³⁵⁵.

Gavurtepe Höyüğü'nün Sarıkız Çayı'na bakan yamacında gerçekleştirilen çalışmalar sırasında tezimizin konusu olan Son Tunç Çağı'na ait buluntular, yüzeyde bulunan, üç adet Miken kabı parçası ile temsil edilmektedir³⁵⁶.

Resim 17)- Gavurtepe Höyüğü (Akdeniz 2011a; resim 43'den alınmıştır).

Ancak bunun dışında höyüğün yüzeyinde en yoğun rastlanan seramik grubunun İlk Tunç Çağı'na ait olduğu belirtilmektedir. İlk Tunç Çağı'na ait önemli bir diğer buluntu ise Troia II evresi ile çağdaş olabilecek Kykladik tipte mermer heykelcik başıdır. İlk Tunç Çağı buluntuları dışında yüzeyde en yoğun rastlanan diğer seramik

³⁵³ Akdeniz 2011a; 30

³⁵⁴ Meriç 1987b; 259

³⁵⁵ Meriç 1989a; 157; Meriç 1993; 355-364.

³⁵⁶ Meriç 1989a; 158; Kelder 2006; 60.

grubunu ise, çark yapımı, devetüyü kil ve astara sahip Orta Tunç Çağı ve yine tez konumuz ile ilgili Son Tunç Çağı'na tarihlenen seramik parçaları oluşturmaktadır³⁵⁷.

Çalışmalar sırasında höyüğün zirvesinde saptanan megaron yapıda gerçekleştirilen duvar temizliğinde yalnızca M.Ö. II. binyıl seramiği ile Geç Hellenistik-Erken Roma seramiğinin karışık olarak bulunduğu bilgisi verilmektedir³⁵⁸. Bu yapıda gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında bulunan Miken kap parçalarından yola çıkılarak, megaron yapının, M.Ö. II. binin ortalarında ya da biraz sonrasında kullanıldığı düşünülmektedir³⁵⁹.

Höyük 2007 yılında Akdeniz tarafından sürdürülen yüzey araştırmaları sırasında incelenmiş olup, buluntuların Son Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı ve Son Tunç Çağı'nı içerdiği ve bölgenin en önemli höyüklerinden olduğu belirtilmektedir³⁶⁰.

IV.2.1.2. Taşlıtepe (Tepe Üstü Yerleşim)

Tepe Üstü Yerleşimi olan Taşlıtepe, ilk defa Akdeniz başkanlığında gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında 2007 yılında tespit edilmiştir³⁶¹. Gerçekleştirilen çalışmalar sırasında, Alaşehir ilçesine bağlı Gümüşçay Köyü'nün 3 km. doğusunda, büyük bir tepenin üzerinde 80x50 m. boyutlarında bir alanda buluntulara rastlanılmıştır. Tepe üzerinde antik devirlere ait yoğun buluntular olduğu, bu buluntuların dışında İlk ve Son Tunç Çağı buluntularına da rastlanıldığı belirtilmektedir³⁶².

IV.2.2. Akhisar

IV.2.2.1. Akhisar Höyüğü

Akhisar Höyük ilk olarak French tarafından 1959 yılında tespit edilmiştir³⁶³. Akhisar ilçe merkezinin 4 km. güney-güneybatısında, Akhisar-Gölmarmara yolunun 1,5 km. batısında, 150x100 m. boyutlarında 3 m. yüksekliğinde yayvan bir höyük olarak tanımlanmakta ve Son Neolitik Çağ, Son Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı ve tez konumuz olan Son Tunç Çağı buluntularının saptandığı belirtilmektedir³⁶⁴.

³⁵⁷ Meriç 1989a; 158.

³⁵⁸ Meriç 1990a; 180.

³⁵⁹ Meriç 1992; 229

³⁶⁰ Akdeniz 2009b; 261

³⁶¹ Akdeniz 2009b; 262

³⁶² Akdeniz 2011a; 47

³⁶³ French 1969; 47

³⁶⁴ French 1969; 47

2007 yılında Akdeniz başkanlığında gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında incelenen höyüğün İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı ve Son Tunç Çağı buluntuları içerdiği aktarılmaktadır³⁶⁵.

IV.2.2.2. Bağçeşme Höyüğü

Akhisar-Soma yolunun 64,5 km.'sinin doğusunda, Selvili Köyü'nün yaklaşık 1,5 km. kuzeydoğusunda, Bağçeşme denilen mevkide, boğazın doğusunda bulunan höyük korunan boyutlarıyla 160x170 m. boyutlarında, 3 m. yüksekliktedir³⁶⁶ (Resim 18). İlk defa Akdeniz başkanlığında yürütölen yüzey araştırmaları sırasında 2007 yılında tespit edilmiştir³⁶⁷. Yapılan çalışmalarda yüzeyde Son Kalkolitik Çağ, yoğun olarak İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı ve Son Tunç Çağı seramiği saptanmıştır³⁶⁸.

Resim 18)- Bağçeşme Höyüğü (Akdeniz 2011a; resim 15'den alınmıştır).

VI.2.2.3. Çamönü Höyüğü

Çamönü Höyüğü, Akhisar'ın 8 km. kuzeydoğusundaki Çamönü (Karasonya) Köyü'nün 1.3 km. batı-kuzeybatısında, Vakıf Çeşmesi veya Harmanyeri adıyla adlandırılan mevkide yer almaktadır. Höyük 200x250 m. boyutlarında ve iki farklı alanda 6-7 m. yüksekliğindedir³⁶⁹ (Resim 19).

³⁶⁵ Akdeniz 2009b; 256

³⁶⁶ Akdeniz 2011a; 16

³⁶⁷ Akdeniz 2009b; 258

³⁶⁸ Akdeniz 2009b; 258, Akdeniz 2011a; 16

³⁶⁹ Akdeniz 2011a; 16.

Höyük ilk olarak 1995 yılında Dinç tarafından Kulaksızlar mermer idol atölyesi ve çevresinde yürütülen araştırmalar sırasında saptanmıştır³⁷⁰. Dinç, höyüğün doğusunun giderek yükselen dağlık arazi, batısının ise geniş ve düz bir ova olduğunu, ayrıca höyük üzerinde gerçekleştirilen tarımsal faaliyetler nedeniyle tahribat olduğunu belirtmektedir³⁷¹. Dinç gerçekleştirdiği çalışmalar sonucunda, höyüğün yüzeyindeki en erken buluntuların Kumtepe IA tabakası ile çağdaş, kırmızı ve tonlarının hakim olduğu ve elle şekillendirilmiş çanak-çömlek parçalarına ait olduğunu söylemektedir. Höyükteki diğer önemli buluntu grubu ise Troia yerleşiminin I-II tabakalarında bulunmuş olan yassı formlu “Troia Tipi” idoldür. Ayrıca Troia VI tipi M.Ö. II. binyıla tarihlenen seramik parçaları da bulunmuştur³⁷².

Resim 19)- Çamönü Höyüğü (Akdeniz 2011a; resim 16’den alınmıştır).

Höyük, Akdeniz başkanlığında yürütülen yüzey araştırmaları sırasında 2007³⁷³ yılında ve 2009 yılı çalışmalarında daha detaylı bir şekilde yeniden incelenmiştir³⁷⁴. Bu incelemeler sırasında vatandaşlarla yapılan görüşmeler neticesinde höyükten çıktığı bildirilen 8 adet envanterlik nitelikte eser Manisa Müzesi’ne teslim edilmiştir. Akdeniz, bu buluntular ve höyüğün yüzeyinden toplanan seramik parçaları sonucunda höyüğün Son Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı ve tezimizin konusu olan Son Tunç Çağı’nda yerleşildiğini ifade etmektedir³⁷⁵.

³⁷⁰ Dinç 1997; 267-269.

³⁷¹ Dinç 1997; 267.

³⁷² Dinç 1997; 267,268.

³⁷³ Akdeniz 2009b; 257.

³⁷⁴ Akdeniz 2011b; 86.

³⁷⁵ Akdeniz 2011a; 17.

IV.2.2.4. Dağdeviren Höyüğü

Höyük, Akhisar ilçe merkezinin 4 km. güneybatısında, İzmir-Balıkesir karayolunun ve ona paralel uzanan demiryolunun 400 m. batısında yer almaktadır³⁷⁶ (Resim 20). İlk kez French tarafından bu bölgede gerçekleştirilen çalışmalar sırasında tespit edilen höyük, French'in çalışmasında "Akırbey Çiftliği" adıyla adlandırılmaktadır³⁷⁷. Höyükte gerçekleştirilen bir diğer çalışma Akdeniz'in 2007 yılında gerçekleştirdiği inceleme çalışmalarıdır³⁷⁸. Aynı ekip tarafından 2008-2009 yıllarında yeniden ziyaret edilmiştir³⁷⁹.

E. Akdeniz, yöre halkıyla yaptığı konuşmalar sonrasında höyüğün bulunduğu alanın "Dağdeviren Çiftliği" adıyla anıldığını ve French'in "Akırbey Çiftliği" olarak adlandırmasının nedeninin bilinmediğini belirtmektedir³⁸⁰. Günümüzde 120x60 m. boyutlarında ve 9 m. yüksekliğinde olan höyük, İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı ve konumuz olan Son Tunç Çağı buluntuları dışında özellikle, Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerine ait buluntuların neticesinde Thyateira ile bağlantılı önemli bir yerleşim yeri olarak değerlendirilmiştir³⁸¹.

Resim 20)- Dağdeviren Höyüğü (Prof. Dr. Engin Akdeniz'den alınmıştır).

³⁷⁶ Akdeniz 2011a; 17

³⁷⁷ French 1969; 47.

³⁷⁸ Akdeniz 2009b; 256

³⁷⁹ Akdeniz 2011a; 17

³⁸⁰ Akdeniz 2011a; 17

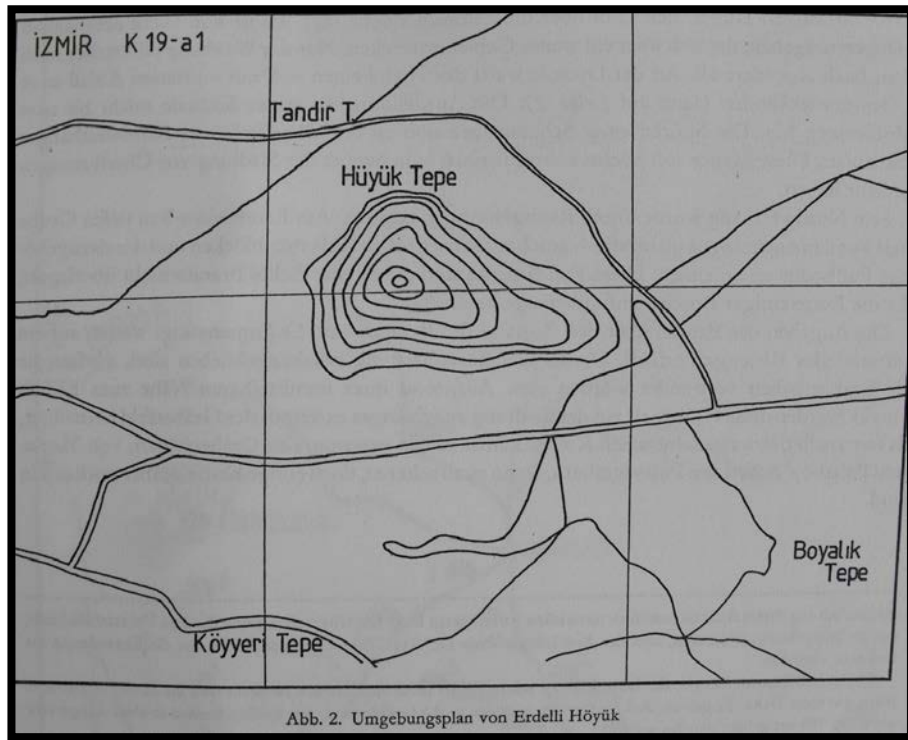
³⁸¹ Akdeniz 2011a; 17.

IV.2.2.5. Erdelli Höyük

Akhisar'ın Erdelli Köyü'nün 5 km. batısında Büknüş'ün 2 km. güneydoğusunda yer alan höyük, yöre halkı tarafından "Üyücek Tepe" olarak anılmaktadır. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan tepe, 140x90 m. boyutlarında, 12 m. yüksekliğindedir³⁸².

Höyük, ilk kez Dinç tarafından araştırılmıştır³⁸³ (Resim 21). 2007 yılında E. Akdeniz tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında tekrar incelenmiştir³⁸⁴ (Resim 22). Akdeniz tarafından gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda Dinç tarafından yayımlanan haritada Erdelli Höyük olarak saptanan yerleşimin burasıyla ilgili olmayan "Hüyük Tepe" adlı (İzmir 1:25.000'lik harita K19-al paftası) yerleşimle karıştırıldığı belirlenmiştir³⁸⁵.

Erdelli Höyükte, kuvvetli İlk Tunç Çağı buluntularının dışında daha az oranda Son Kalkolitik ve konumuz olan Son Tunç Çağı seramiği saptanmıştır³⁸⁶. Geç dönem buluntuları açısından da önem teşkil eden bir merkezdir³⁸⁷.

Resim 21)- Erdelli Höyük Topografik Plan (Dinç 1991; 28, abb.2'den alınmıştır.)

³⁸² Akdeniz 2011a; 18.

³⁸³ Dinç 1991; 25-38.

³⁸⁴ Akdeniz 2009b; 258.

³⁸⁵ Akdeniz 2011a; 18.

³⁸⁶ Akdeniz 2011a; 18.

³⁸⁷ Geç dönem buluntuları tez konumuz dışında olması nedeniyle ayrıntılı değinilmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız Roosevelt 2009; 230.

Resim 22)- Erdelli Höyük (Akdeniz 2011a; resim 20'den alınmıştır)

IV.2.2.6. Kennez Höyüğü (Kennez I)

Höyük ilk kez 1959 yılında French tarafından tespit edilmiştir. French, höyüğün Akhisar-Gölmarmara yolunun batı tarafında, günümüzde Pınarcık adıyla bilinen köyde olduğunu belirtmektedir³⁸⁸. Akdeniz tarafından 2007 yılında bölgede gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında yeniden incelenmiştir³⁸⁹(Resim 23). Akdeniz, höyüğün lokalizasyonu ile ilgili daha detaylı bilgiler sunmaktadır. Verilen bilgilere göre höyük, Akhisar'ın yaklaşık 5 km. güneydoğusunda günümüzde “Pınarcık” olarak anılan köyün 200 m. kuzeybatısında, Akhisar-Gölmarmara yolunun 80 m. batısında yer alan 95x86 m. boyutlarında, 9 m. yüksekliğinde bir ova yerleşimidir³⁹⁰.

³⁸⁸ French 1969; 48.

³⁸⁹ Akdeniz 2009b; 256.

³⁹⁰ Akdeniz 2011a; 18

Resim 23)- Kennez Höyüğü (Prof. Dr. Engin Akdeniz'den alınmıştır)

Özellikle kuvvetli bir İlk Tunç Çağı yerleşimi olduğu belirtilen höyük³⁹¹, Son Kalkolitik Çağ, Orta Tunç Çağı ve konumuz olan Son Tunç Çağı'na ait seramik örnekleri de sunmaktadır³⁹².

IV.2.2.7. Mecidiye Höyüğü

İlk defa 1959 yılında bölgede yüzey araştırması çalışmaları gerçekleştiren French tarafından saptanan höyük, Akhisar'a bağlı Mecidiye (Palamut) Belediyesi'nin sınırları içerisinde, yerleşim merkezinin batı kesiminde, pazaryeri mevkiinde yer almaktadır³⁹³ (Resim 24).

Höyük, 2007 yılında Akdeniz'in yüzey araştırmaları çalışmaları sırasında yeniden incelenmiştir³⁹⁴. Korunan kısmıyla 95x80 m. boyutlarında, 6 m. yüksekliğinde olan höyüğün kuzeybatı, kuzey ve güney kesimleri yapılaşma, doğu kesimi ise yol ve istinat duvarı nedeniyle yoğun olarak tahrip edilmiştir. Akdeniz, yapılan incelemeler sonucunda höyüğün Son Kalkolitik Çağ'dan Son Tunç Çağı'na kadar buluntu içerdiğini belirtmektedir³⁹⁵.

³⁹¹ Akdeniz 2009b; 256

³⁹² Akdeniz 2011a; 19

³⁹³ French 1969; 50.

³⁹⁴ Akdeniz 2009b; 257.

³⁹⁵ Akdeniz 2011a; 20.

Resim 24)-Mecidiye Höyüğü (Prof. Dr. Engin Akdeniz arşivi).

IV.2.2.8. Rahmiye II Höyüğü

Rahmiye köyünün yaklaşık 2,2 km. güneyinde, “Tosun Çukuru” adıyla bilinen mevkide yer alan höyük ilk defa French tarafından 1959 yılında bölgede gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında bulunmuştur³⁹⁶. Höyükte 2007 yılında yeniden Akdeniz tarafından inceleme yapılmıştır³⁹⁷.

200x150 m. boyutlarında olan höyüğün, yıllar önce düzleştirilmesinden ötürü bu ölçülerin gerçeği yansıtmadığı belirtilmektedir. Yapılan çalışmalar sonucunda höyükte İlk Tunç Çağı ve Son Tunç Çağı'na ait az miktarda seramik bulunmuştur³⁹⁸.

IV.2.2.9. Süleymanlı Höyüğü

Akhisar'ın 10 km. kuzeybatısında, Süleymanlı Belediyesi'nin 2 km. kuzeydoğusunda yer alan höyük 250x200 m. boyutlarında olup ilk defa French tarafından 1959 yılında tespit edilmiştir³⁹⁹. 2007 yılında Akdeniz tarafından yeniden incelemelerde bulunan höyüğün yüzeyinde yoğun miktarda İlk Tunç Çağı seramiği, daha az oranda ise Orta Tunç Çağı ve Son Tunç Çağı seramiği bulunmuştur⁴⁰⁰.

³⁹⁶ French 1969; 50.

³⁹⁷ Akdeniz 2009b; 257.

³⁹⁸ Akdeniz 2011a; 21

³⁹⁹ French 1969; 51.

⁴⁰⁰ Akdeniz 2009b; 258. Höyük bu yayında “Değirmentepe Höyüğü” adıyla belgelenmiştir. Akdeniz yöre halkı tarafından höyüğün bulunduğu alanın “Değirmentepe” şeklinde adlandırıldığını ifade etmektedir bakınız; Akdeniz 2011a; 22

IV.2.2.10. Hastane Höyüğü

1969 yılında Duyuran tarafından Thyateira kentinde gerçekleştirilen kazı çalışmalarının yanı sıra Thyateira'nın Akropolisi olduğu düşünülen ve Akhisar eski Devlet Hastanesi'nin bulunduğu tepede de aynı yıl çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Resim 25). Yapılan çalışmalar sonucunda konumuzun dışında yer alan antik devire ait mimari parçalar açığa çıkarılmıştır⁴⁰¹.

Akdeniz'in gerçekleştirdiği yüzey araştırmaları sırasında Hastane Höyüğü'nün yeri saptanmıştır. Ancak höyüğün tepesi günümüzde hastane binaları ile tümünden iskan edilmiş, karayolu ya da meydan olarak bırakılan kısımlar ise asfalt ya da beton ile kaplanmış olmasından dolayı Akdeniz, yüzey araştırması çalışmaları sırasında höyüğün yüzeyinde buluntuya ulaşamamıştır⁴⁰².

Tepenin höyük olup olmadığının anlaşılması için kazı yapılmasının gerektiğini belirten Akdeniz, 2011 yılında Akhisar Thyateira antik kenti Tepe Mezarlığı'nda başladığı kazı çalışmalarını 2012 yılında Tepe Mezarlığı ve Hastane Höyük olmak üzere iki farklı sektörde sürdürmüştür (Resim 26). Hastane Höyüğü'nde, M28 ve L28 plankarelerinde sürdürülen kazı çalışmaları sırasında konumuz olan Son Tunç Çağı seramiğine rastlanılmıştır. Ayrıca İlk Tunç Çağı ve bunun dışında Geç Dönem seramik buluntuları da ele geçirilmiştir. İlerleyen yıllardaki kazı çalışmaları neticesinde Akhisar Hastane Höyüğü ve çevresi için daha detaylı bilgilerin ortaya çıkacağı düşünülmektedir.

Resim 25)-Akhisar Hastane Höyüğü'nün uydu görüntüsü (Thyateira kazısı arşivi)

⁴⁰¹ Duyuran 1974; 20.

⁴⁰² Akdeniz 2011a; 67.

Resim 26)- Akhisar Hastane Höyüğü'nün güneybatıdan görünümü (Thyateira kazısı arşivi)

IV.2.2.11. Su Deliği Tepe (Yamaç Yerleşimi)

Bir Yamaç Yerleşimi olan Su Deliği Tepe, Gökçeahmet'in 1.5 km. güneydoğusunda, Akhisar-Sındırgı-Balıkesir karayolu üzerinde Gördes-Demirci yol ayrımının hemen karşısında yolun sol tarafında, ovaya hakim bir noktada bulunmaktadır⁴⁰³. Su Deliği Tepe yerleşimi ilk kez Akdeniz tarafından 2009 yılı yüzey araştırmaları sonucunda tespit edilmiştir⁴⁰⁴. Hemen yakınından Gördes Çayı geçen yerleşimin bulunduğu çevrede verimli tarım arazileri yer almaktadır. Su Deliği Tepe üzerinde de günümüzde zeytin tarımı yapılmaktadır⁴⁰⁵.

Yapılan çalışmalar sonucunda, seramik buluntuların oldukça geniş bir alana yayılmış olduğu saptanmasına karşın yerleşimin yaklaşık olarak 180x150 m. boyutlarında olduğu düşünülmektedir. Yoğun miktarda bulunan seramik parçaları Son Neolitik Çağ, İlk Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı ve Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir. Bu buluntuların dışında İlk Demir Çağı'na tarihlendirilebilecek bazı boyalı parçaların da saptandığı belirtilmektedir⁴⁰⁶.

IV.2.2.12. Kulaksızlar (Atölye)

Kulaksızlar atölyesi, Manisa'ya bağlı Akhisar ilçesinin 16 km. güneydoğusunda yer alan Kulaksızlar Köyü'nün yaklaşık olarak 1,2 km. güneybatısında, Akhisar Gölarmara yolunun doğusunda, yöre halkı tarafından "Balık Burnu" denilen mevkide bulunmaktadır⁴⁰⁷.

Buluntu yeri ilk kez 1991 yılında, Kulaksızlar Köyü'nden bazı köylülerin Manisa Müzesi'ne mermer idol parçaları getirmesiyle ortaya çıkmış ve bu nedenle

⁴⁰³ Akdeniz 2011a; 50.

⁴⁰⁴ Akdeniz 2011b; 86.

⁴⁰⁵ Akdeniz 2011a; 50

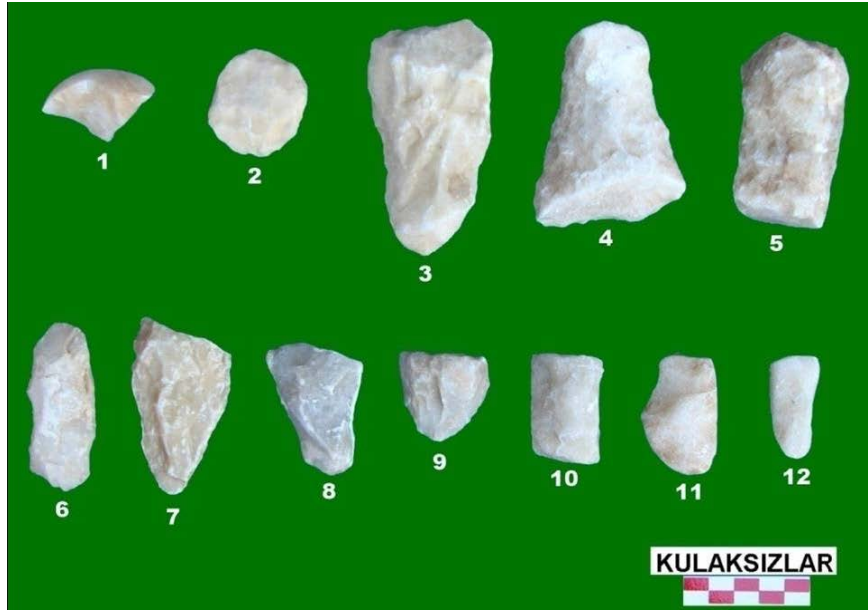
⁴⁰⁶ Akdeniz 2011a; 50, Akdeniz 2011b; 86.

⁴⁰⁷ Akdeniz 2011a; 52

1994-1995 yılında ilk defa Dinç tarafından⁴⁰⁸, 1999 yılında ise Takaoğlu tarafından⁴⁰⁹ buluntu yerinde yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir.

Dinç'in 1994 yılında gerçekleştirdiği yüzey araştırması çalışmaları Akhisar'ın Kulaksızlar ve Harmandalı köyleri sınırları içinde sürdürülmüştür. Yapılan çalışmalar sonucunda yüzeyde yoğun buluntulara rastlanılmıştır. Toplanan malzemenin büyük çoğunluğu mermerden idol çekirdeği, yongalar, idol taslağı, mermer kap taslakları, ponzataşı aletler, ezgi taşları, çakmaktaşı aletler ve çanak çömlekten oluşmaktadır⁴¹⁰ (Resim 27). Yüzeyden idol taslaklarının yanı sıra mermer kap parçalarının bulunmuş olması, atölyede idol üretiminin yanı sıra mermer kap üretiminin de olduğunu kanıtı olarak görülmüştür⁴¹¹. Bu buluntuların dışında Kulaksızlar Atölyesi'nde "Kilya Tipi" mermer idollerin de bulunmuş olması merkezi önemli kılmaktadır⁴¹².

Takaoğlu, Kulaksızlar Köyü yakınında tespit edilen mermer atölyesine sahip yerleşimin, Tunç Çağı öncesi Batı Anadolu'sunun az bilinen bir yönü olan üretim ve ticaret sistemleri konusunda bilgiler sunmasından dolayı önemli bir merkez olduğunu vurgulamaktadır. Takaoğlu 1999 yılında gerçekleştirdiği yüzey araştırması sonucunda, yüzeyde mermer kap ve heykelciklerin üretim aşamalarına ait parçalar ve bunları üretmekte kullanılan taş aletler ve tarımsal yaşamın varlığını destekleyen öğütme ve ezgi taşları bulunduğu söz etmektedir⁴¹³.

Resim 27)-Kulaksızlar atölyesi mermer ve taş buluntuları. (Prof. Dr. Engin Akdeniz arşivi).

⁴⁰⁸ Dinç 1996; 11-41; Dinç 1997; 255-282.

⁴⁰⁹ Takaoğlu 2001; 157-168.

⁴¹⁰ Dinç 1996; 12.

⁴¹¹ Dinç 1996; 12.

⁴¹² Konumuz kapsamı dışında olması nedeniyle Kulaksızlar Atölyesinde bulunan mermer idoller ve mermer kaplar hakkında daha detaylı bilgi için bakınız Dinç 1996; 11-41; Dinç 1997; 255-282.

⁴¹³ Takaoğlu 2001; 157,158.

Kulaksızlar Atölyesi, Akdeniz'in gerçekleştirdiği yüzey araştırmaları sırasında, atölyede üretim yapanların yaşadıkları yerleşimin saptanması amacıyla 2007 ve 2008 yıllarında yeniden incelenmiştir⁴¹⁴. Akdeniz, Dinç ve Takaoğlu tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında bulunan malzemelere değinmesinin yanı sıra, bu araştırmalarda saptanan benzer parçalara ek olarak Neolitik Çağ'ın son evreleriyle Kalkolitik Çağ'a ve sonraki dönemlere ait seramik parçalarının bulunduğundan söz etmektedir⁴¹⁵. Akdeniz, seramik buluntularının mermer ve taş eserlere oranla, diğer araştırmacılar gibi son derece az olduğunu⁴¹⁶, yüzeydeki seramik parçalarının Neolitik ve Kalkolitik Çağlar'a ait üç parça dışında çoğunlukla tezimizin konusu olan Son Tunç Çağı'nın özellikle gri seramiği ve sonraki dönemlere ait seramik parçalarından oluştuğunu ifade etmektedir⁴¹⁷.

IV.2.3. Saruhanlı

IV.2.3.1. Alibeyli Höyüğü

Höyük ilk defa 1959 yılında French tarafından tespit edilmiş ve Alibeyli Höyüğü olarak adlandırılmıştır⁴¹⁸. Halitpaşa Beldesi'nin 6 km. kuzeybatısında, antik devirde Hyrkanis adıyla anılan ovada, Alibeyli Köyü'nün 3 km. kuzeybatısında yer alan höyük 100x60 m. boyutlarında, 6 m. yüksekliğindedir⁴¹⁹ (Resim 28).

Höyük, Akdeniz başkanlığında bölgede yürütülen yüzey araştırmaları sırasında 2007 yılında yeniden incelenmiştir⁴²⁰. Yöre halkı tarafından "Tepecik" adıyla anılan Alibeyli Höyüğü'nde Akdeniz'in gerçekleştirdiği çalışmalar sırasında, French'in sözünü ettiği İlk Neolitik Çağ çanak çömleği⁴²¹ dışında Son Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı ve Son Tunç Çağı buluntularına rastlanılmıştır⁴²².

⁴¹⁴ Akdeniz 2009b; 262; Akdeniz 2010; 155

⁴¹⁵ Akdeniz 2011a; 53

⁴¹⁶ Dinç ve Takaoğlu, yüzeyde toplanan seramiklerin, buluntuların % 10'nu oluşturduğunu ifade etmektedir; Dinç 1996; 12; Takaoğlu 2001; 161.

⁴¹⁷ Akdeniz 2011a; 53,54

⁴¹⁸ French 1969; 51.

⁴¹⁹ Akdeniz 2011a; 23.

⁴²⁰ Akdeniz 2009b; 260.

⁴²¹ French 1969; 51.

⁴²² Akdeniz 2011a; 23,24.

Resim 28)- Alibeyli Höyüğü (Prof. Dr. Engin Akdeniz’den alınmıştır)

IV.2.3.2. Arpalı I Höyüğü (Lütfiye)

İlk kez 1959 yılında French tarafından tespit edilen höyük⁴²³, Saruhanlı ilçesine bağlı, Lütfiye Köyü’nün batısında yer almaktadır. Höyük 2007 yılında Akdeniz’in yüzey araştırmaları sırasında yeniden incelenmiştir⁴²⁴.

Günümüzde, Lütfiye-Nuriye yolunun 10 m. kuzeyinde, köy merkezine yaklaşık 600 m. mesafede bulunduğunu belirten Akdeniz, höyüğün bulunduğu alanın “Taşağıl mevkii, Köydibi” adlarıyla da anıldığını söylemektedir⁴²⁵. Arpalı I Höyüğü, Lütfiye-Nuriye yolunun 10 m. kuzeyinde, “Taşağıl Mevkiinde” yer almaktadır⁴²⁶.

Akdeniz’in gerçekleştirdiği çalışmalar sonunda höyüğün yüzeyinde, Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı ve Son Tunç Çağı seramik parçaları bulunmuştur⁴²⁷.

IV.2.3.3. Baykuştepe Höyüğü

Manisa’nın kuzeydoğusunda Mütevelli Köyü’nün 4 km. güneydoğusunda bulunan Baykuştepe Höyüğü 4 m. yüksekliğindedir⁴²⁸ (Resim 29) . Akdeniz’in 2007

⁴²³ French 1969; 51.

⁴²⁴ Akdeniz 2009b; 259.

⁴²⁵ Akdeniz 2011a; 24,25.

⁴²⁶ French 1969; 51.

⁴²⁷ Akdeniz 2011a; 25

⁴²⁸ Akdeniz 2011a; 25.

yılı yüzey araştırmalarında incelenen tepenin, doğu-kuzeydoğu kısmının dozerle kazılıp tahrip edildiği ve tahrip edilen kesimde profilde hiçbir buluntuya ya da kültür tabakasına rastlanılmadığı belirtilmektedir⁴²⁹.

Akdeniz, Batı Anadolu'da sık rastlanan höyük üzerine sonraki kültürlerin tümülüs mezar yapma faaliyetine Baykuştepe'de de rastlanıldığını, bu düşüncenin tepede dozerle kazılan alanda hiçbir buluntuya rastlanılmamasıyla desteklendiğini sylemektedir⁴³⁰.

Resim 29)- Baykuştepe Höyüğü (Akdeniz 2011a; resim 30'dan alınmıştır)

Höyükte yapılan incelemeler sonucunda, yüzeyde geç dönem buluntularının yanında yoğun olarak İlk Tunç ağı, Orta Tunç ağı ve konumuz olan Son Tunç ağı seramiği ayrıca Son Kalkolitik ağ'a ait seramik parçaları bulunmuřtur⁴³¹.

IV.2.3.4. Halitpaşa II Höyüğü

Halitpaşa'nın 2 km. doğusunda, Alibeyli-Halitpaşa yolunun güneybatısında yer alan höyük, 90x60 m. boyutlarında, 2 m. ykseklięindedir⁴³². İlk kez 1959 yılında French tarafından bölgede gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında tespit edilen höyükte Son Kalkolitik ağ ve az miktarda İlk Tunç ağı seramikleri bulunmuřtur⁴³³.

⁴²⁹ Akdeniz 2009b; 260.

⁴³⁰ Akdeniz 2011a; 25,26.

⁴³¹ Akdeniz 2009b; 260; Akdeniz 2011a; 26.

⁴³² Akdeniz 2011a; 27.

⁴³³ French 1969; 53.

2007 yılında Akdeniz'in başkanlığında gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında yeniden incelenen höyükte, az sayıda Son Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı ve Son Tunç Çağı seramiğinin saptandığını belirtmektedir⁴³⁴.

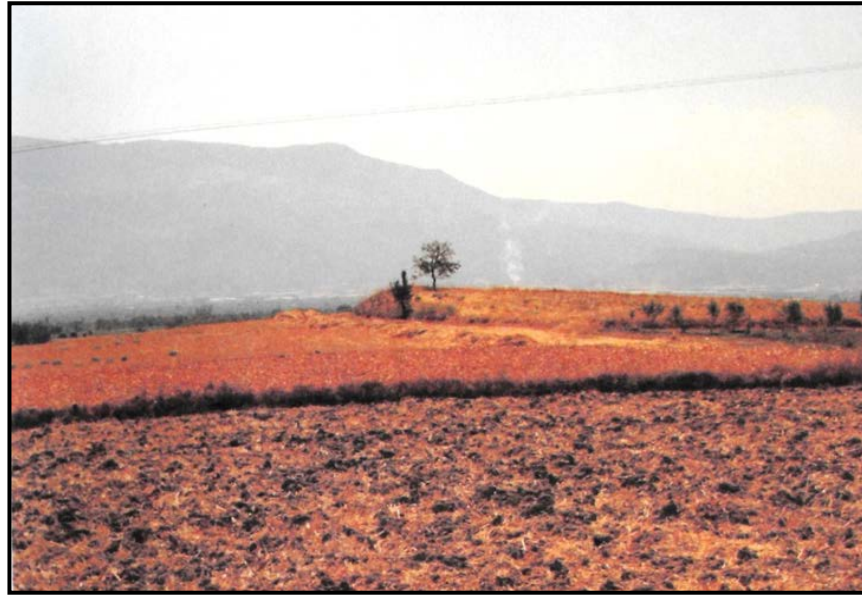
IV.2.3.5. Halitpaşa I (Tepe Üstü Yerleşim)

Tepe Üstü Yerleşimi olan Halitpaşa I, ilk kez 1959 yılında French tarafından tespit edilmiştir. 2007 yılında ise Akdeniz tarafından yeniden inceleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir⁴³⁵. Akdeniz, yerleşimin Halitpaşa adıyla anılmasına karşın Saruhanlı İlçesi'nin güneydoğusundaki Alibeyli Köyü sınırları içinde köyün 2 km. kuzeybatısında yer aldığını belirtmektedir. Bu çalışmalar sırasında 150x80 m. boyutlarında, ovoidan yüksekliği 21 m. olan tepede İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı ve Son Tunç Çağı seramiği saptanmıştır⁴³⁶.

IV.2.4. Manisa İl Merkezi

IV.2.4.1. Avlutepe Höyüğü

Manisa il merkezinin Eğriköy ovasında, Gülbahçe'nin 1 km. güneybatısında yer alan, 100x50 m. boyutlarında 2 m. yüksekliğindeki höyük ilk kez 1959 yılında French tarafından tespit edilmiştir⁴³⁷.

Resim 30)- Avlutepe Höyüğü (Akdeniz 2011a; resim 37'den alınmıştır)

⁴³⁴ Akdeniz 2009b; 259; Akdeniz 2011a; 27.

⁴³⁵ Akdeniz 2009b; 262.

⁴³⁶ Akdeniz 2011a; 45.

⁴³⁷ French 1969; 52. French burayı Çerkeztevfikiye (Gülbahçe) adıyla adlandırsa da E. Akdeniz tarafından yerel adının "Avlutepe" olduğu belirtilmektedir bakınız Akdeniz 2009b; 25. dipnot.

2007 yılında Akdeniz tarafından yeniden inceleme çalışmalarının gerçekleştirildiği höyükte (Resim 30), az miktarda Son Kalkolitik Çağ ve İlk Tunç Çağı seramiği bulunduğu, yoğun olarak ise Orta Tunç Çağı ve Son Tunç Çağı seramik buluntularına rastlanıldığı belirtilmektedir⁴³⁸.

IV.2.4.2. Veziroğlu Höyüğü

Aynı adla anılan köyün yaklaşık 1,5 km. kuzeybatısında “Taşköprü” mevkiinde bulunan höyük ilk kez French tarafından 1959 yılında tespit edilmiştir⁴³⁹. 2007 yılında Akdeniz tarafından yeniden incelenmiştir⁴⁴⁰. Yapılan çalışmalar sonunda 125x50 m. boyutlarında 6 m. yüksekliğindeki höyükte İlk Tunç Çağı ve konumuz olan Son Tunç Çağı buluntuları saptanmıştır⁴⁴¹(Resim 31).

Resim 31)- Veziroğlu Höyüğü (Akdeniz 2011a; resim 41'den alınmıştır)

IV.2.4.3. Büyük Sümbüller (Mezarlık)

1967 yılında köylüler tarafından Çerkezsultaniye'ye bağlı, eski adı Eğriköy yeni adı Bağyolu olan köyde, bir kireç kuyusu açılırken tesadüfen bir mezarın ortaya çıkarıldığı bilgisi verilmiş ve verilen bilgiler neticesinde araştırmacılar tarafından bunun bir küp mezar olabileceği düşünülmüştür⁴⁴². French, 1959 yılında bölgede

⁴³⁸ Akdeniz 2009b; 260; Akdeniz 2011a; 27.

⁴³⁹ French 1969; 55.

⁴⁴⁰ Akdeniz 2009b; 261.

⁴⁴¹ Akdeniz 2009b; 261; Akdeniz 2011a; 28.

⁴⁴² Boysal 1967; 19; Hanfmann-Waldbaum 1968; 52.

gerçekleştirdiği yüzey araştırmalarında bu arazinin, yakınındaki Eğriköy'ün mezarlığı olabileceğini söylemektedir⁴⁴³.

Mezardan çıkarılan ve yöre halkı tarafından Manisa Müzesi'ne teslim edilen eserler, bir Miken amphorası ve yerel üretim olan vazodur⁴⁴⁴. Akdeniz, buluntular arasında en çok ilgi çeken buluntunun Manisa Müzesinde 639 Env. No ile kayıtlı olan Miken amphorası olduğunu, bezemenin kulplar arasında ve omuzda çapraz tarama ile gövdede yatay kuşaklardan oluştuğunu belirtmektedir⁴⁴⁵.

Araştırmacılar, bu amphoranın tarihlendirilmesi konusunda farklı görüşler sunmaktadır. Boysal, amphora üzerindeki bezemeler ve formdan yola çıkarak amphorayı GH III C'ye⁴⁴⁶, Hanfmann-Waldbaum ise Rodos kökenli olduğunu belirttikleri amphorayı GH III B'ye tarihlendirmişlerdir⁴⁴⁷. Mee, Hanfmann ve Waldbaum'un tarihlendirmesine katılmayarak, eserin Argos kökenli olduğunu düşünmüş ve GH III A1'e tarihlendirmiştir⁴⁴⁸. French de aynı amphora için GH III A1 tarihini vermektedir⁴⁴⁹. Özgünel, form bakımından amphora'nın Furumark form 46 ile benzer olduğunu ve form açısından Kıbrıs'tan gelen Kourion, Klavdhia, Dhekelia, Müskebi ve İstanköy buluntularına benzediğini belirtmektedir⁴⁵⁰. Özgünel, amphora bezemesinin, kulplar arasında ve altında kalan karın alanında kafese taranmış Furumark 57,2 biçimiyle benzediğini, bu bezemenin yakın örneklerinin Prosymna, Triyns ve Akhaia'dan gelen küçük amphoralar olduğunu söylemekte ve Çerkessultaniye amphorasını GH III A2'ye tarihlendirmektedir⁴⁵¹.

Akdeniz başkanlığında Manisa ili ve ilçelerinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında, Bağyolu'da dahil olmak üzere civardaki tüm köyler sözü geçen mezarın çıktığı kireç ocağının tespit edilmesi amacıyla araştırılmıştır⁴⁵². Bu çalışmalar ve yöre halkıyla gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde, Büyük Sümbüller Köyü'nün hemen kuzeyindeki kayalık arazide eserlerin çıktığı kireç ocağı bulunmuştur. Bu nedenle Akdeniz, eserlerin bulunduğu yerin Bağyolu değil daha kuzeybatıda Büyük Sümbüller Köyü olduğunu ve buluntu merkezinin adının değiştirilmesi gerektiğini belirtmektedir⁴⁵³.

⁴⁴³ French 1969; 52.

⁴⁴⁴ Hanfmann-Waldbaum 1968; 52; French 1969; 52; Mee 1978; 121, 125, 156; Mee; 1998; 138; Özgünel 1983; 738, 739; Akyurt 1998; 20; Kelder 2006;57

⁴⁴⁵ Akdeniz 2011a; 55

⁴⁴⁶ Boysal 1967; 19.

⁴⁴⁷ Hanfmann-Waldbaum 1968; 52.

⁴⁴⁸ Mee 1978; 125.

⁴⁴⁹ French 1969; 52.

⁴⁵⁰ Özgünel 1983; 738,739.

⁴⁵¹ Özgünel 1983; 739.

⁴⁵² Akdeniz 2009b; 262.

⁴⁵³ Akdeniz 2011a; 56

IV.2.4.4. Akpınar Kaya Anıtı

Akpınar Kaya Anıtı, Manisa il merkezinin yaklaşık 6 km. kuzeydoğusunda, Manisa Turgutlu karayolunun güneyindeki Akpınar mevkiinde bulunmaktadır. Anıt, Sipylos dağı'nın (Spil) kuzey yamaçlarında ova seviyesinden yaklaşık 110 m. yukarıdadır⁴⁵⁴(Resim 32).

Akpınar Kaya Anıtı araştırmacılar tarafından, kayanın yüzeyinde üzeri yuvarlatılmış bir girintinin içine işlenen, kollarını göğsünün üzerinde kavuşturup ayaklarını iki tümseğin üzerine yerleştirmiş durumda, tahtına oturan bir kadın tasviri olarak tanımlanmıştır⁴⁵⁵(Resim 33).

Roosevelt, bu anıtın bazı araştırmacılar tarafından oturan Kybele ya da başka bir “*ana tanrıça*” figürü olarak tanımlandığını, ayrıca bazı farklı düşüncelere göre ise sakallı bir dağ tanrısı olduğunu söylemektedir⁴⁵⁶. Bean, eserin hava şartlarından dolayı yıprandığını belirtmesine karşın⁴⁵⁷, kimi araştırmacılar bu eserin hava şartlarından dolayı tahrip olmadığını, bitirilemediğinden dolayı yarım kaldığını söylemektedirler⁴⁵⁸.

Resim 32)- Akpınar Kaya Anıtı'nın cepheden görünümü (Prof. Dr. Engin Akdeniz'den alınmıştır)

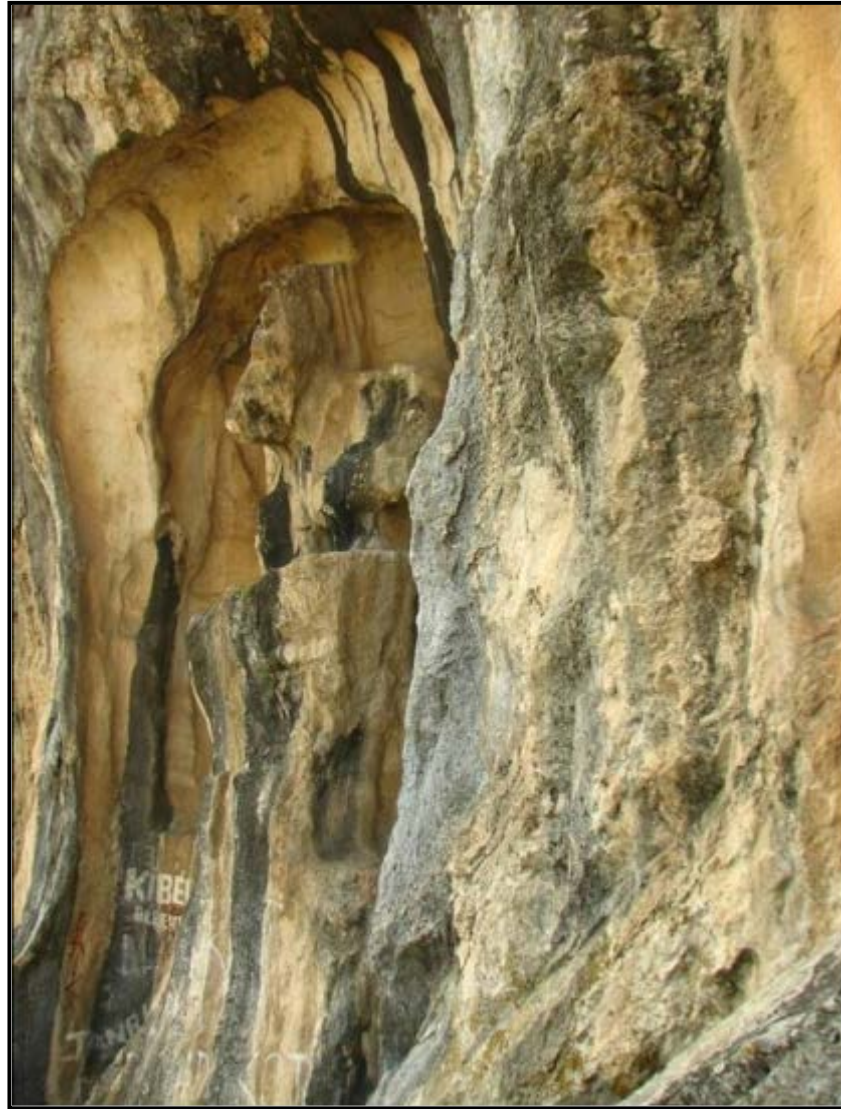
⁴⁵⁴ Akdeniz 2011a; 64; 2009 yılında E.Akdeniz'in bölgede gerçekleştirdiği yüzey araştırmaları sırasında incelenmiştir Akdeniz 2011b; 89,90.

⁴⁵⁵ Bean 2001; 32; Emre 2002; 489.

⁴⁵⁶ Roosevelt 2010; 56.

⁴⁵⁷ Bean 2001; 32.

⁴⁵⁸ Nimeier 2002; 522.

Resim 33)- Akpınar Kaya Anıtı'nın yandan (Prof. Dr. Engin Akdeniz'den alınmıştır)

Anıtın adlandırılması konusunda bazı farklı görüşler bulunmaktadır. Bean, bu anıtın Türkler tarafından “*Bereket İlahesi*” veya bazen de “*Taş Suret*” olarak adlandırıldığını ifade etmektedir⁴⁵⁹. Akdeniz, yöre halkı tarafından “*Kybele*”, “*Kibele*” ya da “*Taş Suret*” olarak adlandırılan anıt için en doğru adlandırmanın “*Akpınar Kaya Anıtı*” olması gerektiğini savunmaktadır⁴⁶⁰.

Akpınar Kaya Anıtı, kabartmaya ait çerçevenin hemen dışında kayanın yaklaşık 3 m. sağ tarafında, kayaya 2-3 mm. derinliğinde işlenmiş Luwi hiyeroglifleri ve tanrı kabartmasıyla dikkat çekmektedir⁴⁶¹. Güterbock ve Alexander bu hiyerogliflerin

⁴⁵⁹ Bean 1979; 31

⁴⁶⁰ Akdeniz 2011a; 64

⁴⁶¹ Akdeniz 2011a; 65.

araştırmacılar tarafından fark edilmediğinden söz etmektedir. Yaptıkları araştırmalar sonucunda iki sütun halinde işlenen hiyeroglifte “*Zuwalla*” adını okumuşlardır⁴⁶². Sonraki dönemlerde yeniden gerçekleştirilen incelemelerde II. Murşili (M.Ö. yak. 1318-1290) dönemindeki yıllıklarda bahsedilen Prens Kuvalanamuva'nın adının yazılı olduğu anlaşılmıştır⁴⁶³.

Akpınar Kaya Anıtı, Luwi hiyeroglifleri ve kabartma tanrı betimlemesinin aynı dönemlerde yapılıp yapılmadığı ile ilgili soru işaretleri taşımaktadır⁴⁶⁴. Anıt, Orta Batı Anadolu'nun geniş bir Hitit dünyasının parçası olduğu savını düşündürdüğü⁴⁶⁵ ve ayrıca hiyerogliflerin ve tanrı kabartmasının M.Ö. 14. yy. ya da sonrasında özellikle Hititler'in Batı Anadolu'ya giderek artan ilgi ve müdahalelerinin bulunduğu bir dönemde yapılmış olması⁴⁶⁶ açısından, konumuz olan Gediz Havzası'nın Son Tunç Çağı tarihi coğrafyası için önem taşımaktadır.

IV.2.5. Turgutlu

IV.2.5.1. Asartepe (Urganlı) Höyüğü

Arkeolojik yayınlarda “*Asartepe*” ya da “*Urganlı Höyüğü*” adıyla geçen höyüğün yöre halkı tarafından “*Hisar Tepe*” olarak anıldığı belirtilmektedir⁴⁶⁷. Höyük, Turgutlu ilçesine bağlı Urganlı Beldesi'nin 3,5 km. kuzeyinde, Sardeis'in 18 km. batısında⁴⁶⁸, Urganlı kaplıcalarının 1,5 km., Gediz Nehri'nin 150 m. güneyinde, Akçapınar-Urganlı yolunun 250 m. doğusunda yer almaktadır⁴⁶⁹ (Resim 34).

Tez konumuz ile ilgili Asartepe Höyüğü'nün erken dönemleri hakkındaki ilk bilgilere bu bölgede yüzey araştırması gerçekleştiren Meriç'in çalışmaları sayesinde ulaşmaktayız. Meriç, 1988 yılı yüzey araştırmaları sırasında Asartepe Höyüğü'nde gerçekleştirdiği çalışmalar sonrasında buranın önemli bir M.Ö. II. binyıl merkezi olduğunu vurgulamıştır. Yüzeyde bol miktarda M.Ö. II. binyıla ait gri, devetüyü ve kırmızı monokrom seramik parçaları olduğundan söz etmektedir⁴⁷⁰.

⁴⁶² Güterbock-Alexander 1983; 30.

⁴⁶³ Salvini-Salvini 1996; 7'den aktaran Akdeniz 2011a; 65; Nimeier 2002; 522.

⁴⁶⁴ Akdeniz 2011a; 65.

⁴⁶⁵ Roosevelt 2010; 55.

⁴⁶⁶ Akdeniz 2011a; 66.

⁴⁶⁷ Akdeniz 2011a; 29.

⁴⁶⁸ Greenewalt vd. 1983; 164.

⁴⁶⁹ Akdeniz 2011a; 29.

⁴⁷⁰ Meriç 1990b; 361.

Resim 34)- Asartepe(Urganlı)Höyüğü (Akdeniz 2011a; resim 42'den alınmıştır)

Meriç, höyüğün stratejik konumundan dolayı Geç Bizans döneminde bir kale ile tahkim edilmiş olduğunu belirtmektedir⁴⁷¹. Akdeniz, bölgede gerçekleştirdiği çalışmalar sırasında, höyüğün erken dönem tabakalarının geç dönem tabakalarının altında kaldığını, ayrıca sözü edilen Geç Bizans dönemi kalesinin inşası sırasında höyüğün topografyasını değiştirerek çekirdek kısmın tamamen hapsolmesinden dolayı yüzeyde az miktarda İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı ve Son Tunç Çağı seramiği saptandığını ifade etmektedir⁴⁷².

Konumuzun dışında kalması nedeniyle bu bölümde değinmediğimiz, ancak Geç dönemde de önemli bir merkez olarak karşımıza çıkan Asartepe, Bizans araştırmalarına da konu olmuştur⁴⁷³. Geç dönem seramikleri hakkında ise Roosevelt bilgiler sunmaktadır⁴⁷⁴.

⁴⁷¹ Meriç 1990b; 361.

⁴⁷² Akdeniz 2011a; 29,30.

⁴⁷³ Foss 1982; 192,193.

⁴⁷⁴ Roosevelt 2009; 216.

IV.2.6. Salihli

IV.2.6.1. Sardeis (Sart)

Sardeis, Gediz (Hermos) Havzası'nda, Sartçayı (Paktolos) kıyısında ve Bozdağ'ın (Tmolos) batısındaki tepelerin kuzey yamaçları üzerinde kurulmuş bir kenttir. Lydia Devleti'nin başkentliğini yapmış olan kent ve yakın çevresi Prehistorik dönemlerden beri yerleşmelere sahne olmuştur. Sardeis, Hermos ovasının hemen önünde uzanan tarihi doğu-batı yoluna egemen stratejik bir noktada kurulmuştur. Homeros'ta "*Hyde*" olarak söz edilen kent M.Ö. VII. yy.'ın ortalarında Sardeis olarak anılmaya başlanmıştır⁴⁷⁵.

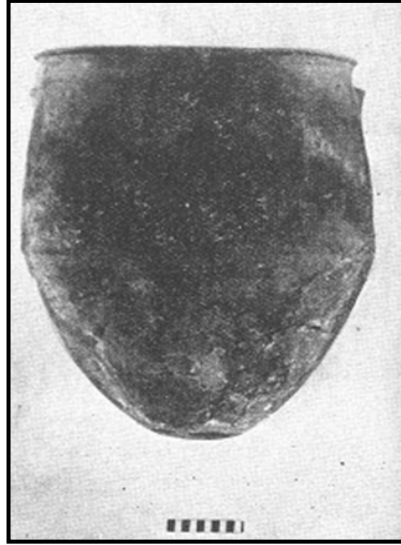
Sardeis kentinde uzun yıllardır gerçekleştirilen kazı çalışmalarında, Batı Anadolu arkeolojisi açısından önemli veriler elde edilmiştir. Bu çalışmalar sırasında, tez konumuzu oluşturan Son Tunç Çağı'na ait buluntular da ortaya çıkarılmıştır. Özellikle 1960, 1962 ve 1966 yıllarında yapılan kazı çalışmaları sırasında elde edilen veriler konumuz açısından oldukça önem taşımaktadır. Sardeis'te sürdürülen kazı çalışmalarında "*Bronz Evleri*" alanındaki Lydia Trenchi'nde yapılan kazı çalışmalarında, Bizans, Roma, Hellenistik, Lydia Dönemi, Protogeometrik-Geç Miken ve Son Tunç Çağı'na kadar tabakalaşma ortaya çıkarılmıştır. Konumuz ile ilgili Prehistorik ve Protohistorik dönemlere ait verilere, 1960⁴⁷⁶, 1962⁴⁷⁷ ve 1966⁴⁷⁸ yıllarında kazılan 3 çukurda ulaşılmıştır. Bu alanlarda, Son Tunç Çağı'nın en erken dönemi M.Ö. 14. yy.'dan 13. yy.'a veya daha erken döneme tarihlendirebilecek dairesel sepet örgü bezemeli çamur (baraka) kulübe ve kremasyon pithos gömüsü ortaya çıkarılmıştır. Aynı kazı çalışmaları sırasında tek renkli seramik parçaları da bulunmuştur. Ayrıca kazı çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan barakanın kuzeybatısında pithos gömü bulunmuştur. Bu pithos, kırmızı hamurlu ve iki küçük kuplu ve 0,52 m. yüksekliğinde yuvarlak diplidir (Resim 35). Yapı içinde bulunan bu kremasyon gömünün, Anadolu'da Son Tunç Çağı'na tarihlenen az sayıda yerleşimde görüldüğü belirtilmektedir. Ayrıca, Sardeis'te yapılan kazılarda, yapı içinde ve yapı dışında gömülere rastlanılmış olmasının önemli bir veri olduğu ifade edilmektedir.

⁴⁷⁵ Sevin 2007; 185

⁴⁷⁶ Hanfmann - Detweiler 1960; 28, Bronzlar Evi alanında yapılan kazıların 1958 yılında başladığı ve Geç Roma-Erken Bizans dönemine ait yerleşiminin, Hellenistik ve Roma Dönemine ait mezarlık alanının ve de Lydia Dönemine ait yerleşim izleri olduğunu belirtmektedir.

⁴⁷⁷ Hanfmann - Detweiler 1964; 27, Geç Tunç dönemine ait pithos içinde gömünün yapıldığını, pithosun etrafında bulunan insan kemikleri dışında başka bir buluntunun olmadığı anlatılmaktadır.

⁴⁷⁸ Detweiler- Hanfmann -Mitten 1968; 75,76

Resim 35)- Sardeis’de Bronz Evi Sondajı’nda Bulunan Pithos (Hanfmann-Detweiler 1964; Lev. XXXIII, fig.3’ten alınmıştır.)

Konumuz ile ilgili olarak, 1960, 1962 ve 1966 yıllarında açılan açmalarda 95,68 m. seviyesinden itibaren Miken dönemine ait seramik buluntuların ele geçtiği belirtilmektedir. Kazılan alanlarda yerel üretim, tek renkli seramik parçaları ile birlikte Geç Miken ve Submiken dönemine (GH IIIB-IIIC:2) ait (M.Ö. 13. yy.’dan M.Ö. 12. yy.’a) seramiklerin karışık olarak bulunduğu aktarılmaktadır. Bulunan seramikler içinde Miken ve Submiken parçalarının 250 adet olduğu ve bu toplamın seramik buluntularının %2-5 ini oluşturduğu belirtilmektedir. Kremasyon gömünün hemen altındaki seviyeden ele geçen iki parça Miken seramiği önemlidir. Bu parçalar kapalı bir kaba aittir ve üzerinde küçük spiraller ile boyalı bantlar görülmektedir. Diğer parça ise küçük omurgalı, kırmızı hamurlu Ege tipindedir.

Ayrıca bulunan seramikler içinde bazılarının ithal mallar olduğu çoğunluğun ise yerel hamurlu seramikler olduğu söylenmektedir. Hanfmann’ın görüşüne göre ithal mallar arasında az miktarda Yunanistan kökenli mallar bulunmaktadır. Bu mallar doğu Miken üretimlerine (Milet ve Rodos) benzemektedir.

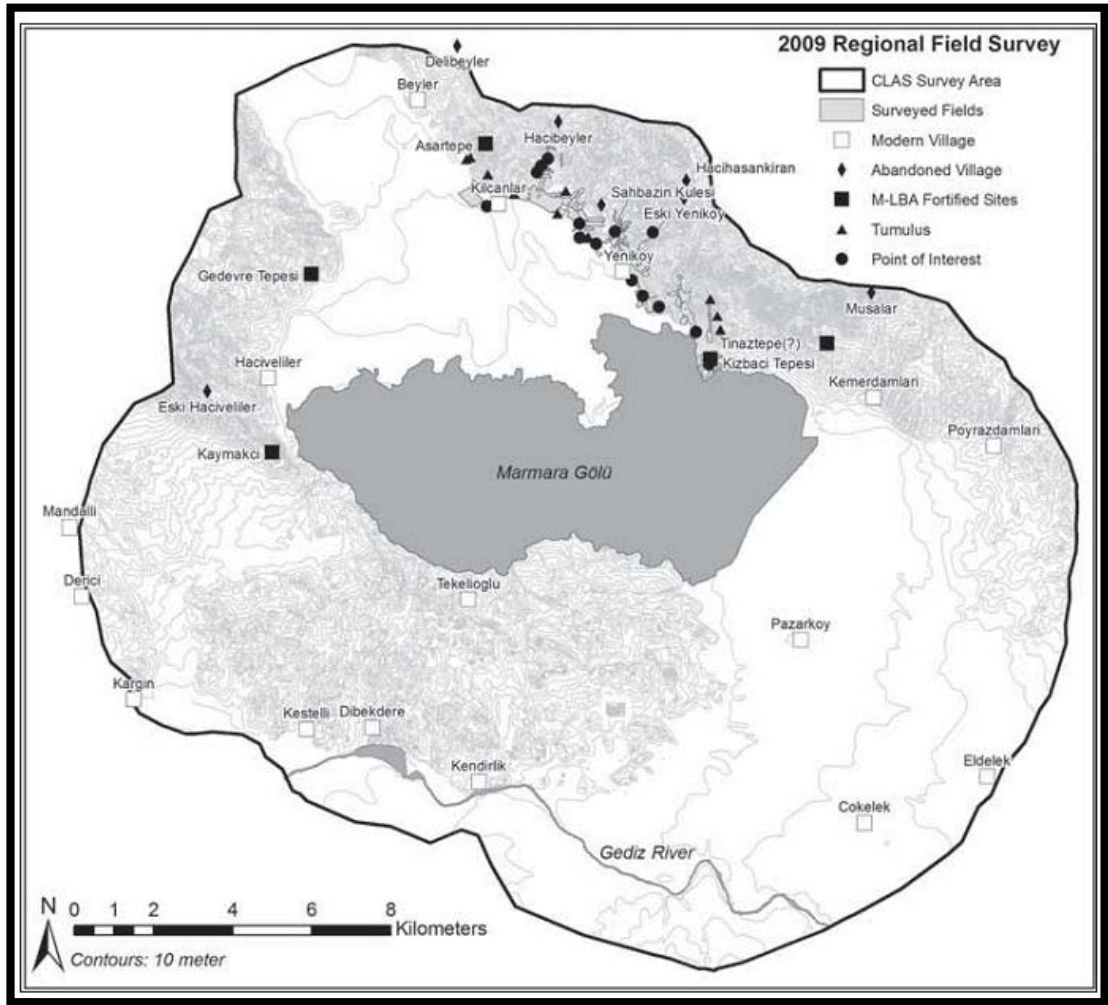
Diğer Miken seramik parçalarının Protogeometrik seramikler ile birlikte bulunduğu belirtilmektedir. Bu parçalardan biri Submiken dönemine ait krater gövde parçasıdır. Bu parça üzerinde turuncu boyalı bantlarla dalgalı bezeme yapılmıştır ve olasılıkla yerel üretim olduğu düşünülmektedir⁴⁷⁹.

⁴⁷⁹ Hanfmann1983; 20-23

IV.2.7. Gölarmara

Gölarmara Ege Bölgesi'nin kuzeybatı kesiminde yer almaktadır. Batısında Saruhanlı ve Manisa, kuzeyinde Akhisar ve Gördes, güneydoğusunda Salihli, güneybatısında Ahmetli ve Turgutlu ile sınırlanmıştır.

Bu bölgede, Roosevelt tarafından 2005 yılında yüzey araştırması çalışmalarına başlanmıştır. Bu araştırmalar Bintepeleler olarak bilinen bölgedeki 72 km. lik bir alanda gerçekleştirilmiştir (Resim 36). Bintepeleleler, Marmara Gölü'nün güneyinde yer almakta olup Lydia'nın başkenti Sardeis'in krali tümülüs gömülerinin yapıldığı alanlardır.

Resim 36)- Roosevelt'in Araştırma Alanı

(Roosevelt-Luke 2011; 69, fig 1den alınmıştır)

Roosevelt'in bölgede gerçekleştirdiği çalışmalar sırasında, 116 adet tümülüs tespit edilmiştir. Ayrıca daha önce yayınlanan 3 adet tümülüs ile birlikte toplam 119 adet tümülüs araştırma kapsamında incelenmiştir. Araştırma kapsamında incelenen bu

119 tümülüsün 19'u daha önce araştırma, kazı ve yayınlardan bilinmektedir. Bunların dışında 7 tane mezar ise araştırma kapsamında incelenmiş ve ilk defa yayınlanmıştır⁴⁸⁰.

Bölgede yapılan araştırmalar sırasında tespit edilen 46 noktada yapılan çalışmalar sonrasında 14 tane yerleşim yeri, 3 muhtemel yerleşim yeri, 14 lahit mezar veya sanduka tipli mezarlık alanı ve 1 köprü tespit edilmiştir. Tespit edilen yerleşimler Hermos Nehri'nin güneyinde, Marmara Gölü ve Bintepeleler arasında bulunmaktadır. Yerleşimlerde İlk Tunç Çağı'ndan başlayarak Osmanlı dönemine kadar iskanın devam ettiği saptanmıştır. Araştırılan merkezlerden Eski Balıkhan, Ahlatlı Tepecik ve Taşlıtarla daha önce araştırılmış ve yayınlanmışlardır⁴⁸¹.

Roosevelt'in yüzey araştırmaları sırasında bulunan seramik buluntularının mikroskop analizleri sonucunda, İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı'ndan Son Tunç Çağı'na ve Demir Çağı seramiklerinin varlığı saptanabilmiştir. Bu buluntular Sardeis kazılarında 1960'larda ve daha sonraki dönemlerde araştırılan Ahlatlı Tepecik, Eski Balıkhan, Kılcanlar Höyük ve Sardeis kazılarında Tunç Evi sektöründe bulunan seramikler ile karşılaştırılmıştır⁴⁸².

IV.2.7.1. Asartepe

Asartepe, 2006 yılında Roosevelt ve Luke'un yüzey araştırmaları sırasında tespit edilmiştir. Asartepe, Marmara Gölü'nün kuzeyinde 155 m. yukarıda bulunan Kılcanlar (Gölmarmara) köyünün kuzeybatısında yer alan tepe üzerinde bulunmaktadır (Resim 37). Yerleşim sur duvarları ile çevrelenmiştir. Olasılıkla kuzey yamaçtan kente girişin sağlandığı düşünülmektedir.

Asartepe'nin, Kaymakçı gibi geniş teraslanmış bir tepe üzerinde bulunan yapı kalıntılarını içerdiği belirtilmektedir. Bu yerleşimdeki kalıntılar Kaymakçı yerleşimi kadar iyi korunamamış olsa da ilerleyen yıllarda yapılacak çalışmalar sonucunda daha belirgin veriler sunacağı düşünülmektedir (Resim 38).

Çalışmalar sırasında yüzeyde görülen seramikler ve kalıntılardan yola çıkılarak, Asartepe'nin M.Ö. II. binyıla ait bir yerleşim olduğu belirtilmektedir. Bu alanlarda yapılacak çalışmalar sonrasında Batı Anadolu'nun bilinmeyen dönemlerine ait verilere ulaşacağı düşünülmektedir⁴⁸³.

⁴⁸⁰ Roosevelt 2007; 135,136

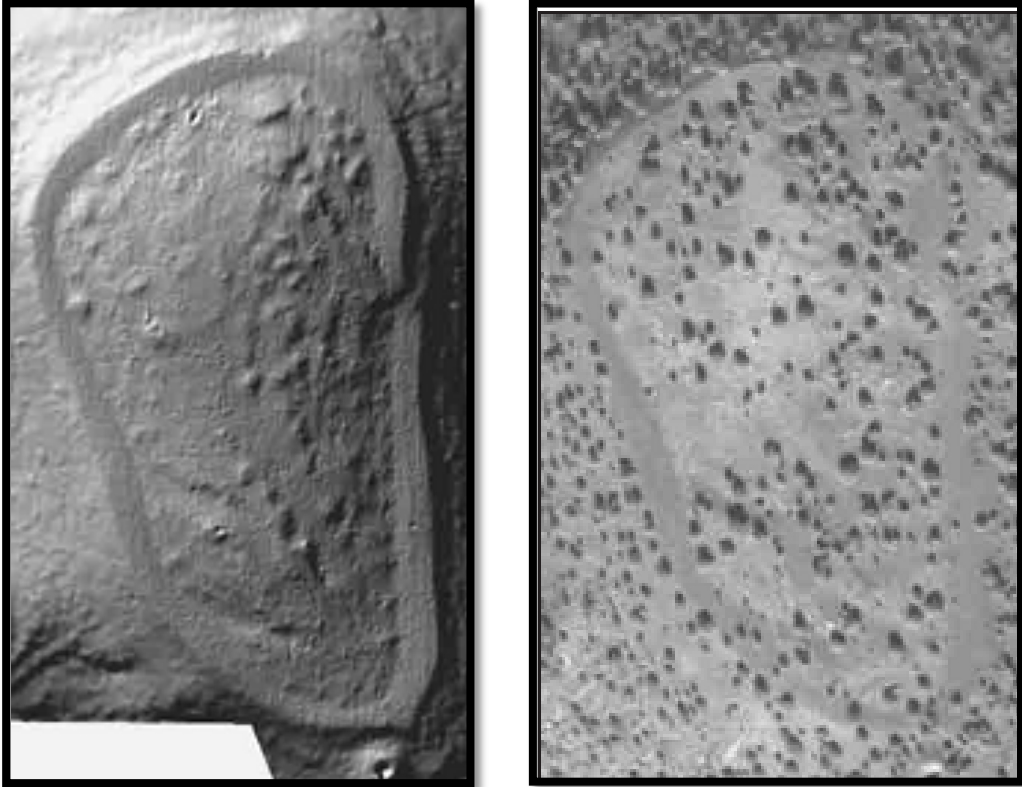
⁴⁸¹ Roosevelt 2007; 144.

⁴⁸² Roosevelt-Luke 2009;435

⁴⁸³ Roosevelt - Luke 2008; 305

Resim 37)- Asartepe (Roosevelt ve Luke 2010; 19, fig 5 den alınmıştır)

Resim 38)- Asartepe Yerleşim Alanı (Roosevelt ve Luke 2010; 19, fig 6-7 den alınmıştır.)

IV.2.7.2. Kaymakçı

Roosevelt ve Luke'un 2005 yılında gerçekleştirdiği araştırmalar sırasında tespit edilen Kaymakçı yerleşimi, Gül Dağı'nın aşağı sırt kesimlerinde yer almaktadır. Bu yerleşim üzerinde, 1 km. den daha geniş bir alanda yayılmış durumda, kale kalıntılarının saptandığı belirtilmektedir (Resim 39). Bu alan içinde 8,6 hektarlık bir alanda 1,4 m. kalınlıkta kalın sur duvarlarının izleri, giriş kapıları ve daha birçok yapıya ait kalıntılar tespit edilmiştir. Bu yerleşim yerinin, Asartepe yerleşimi gibi kolay savunabilecek bir konumda yer aldığı ve yolları kontrol etmekte olduğu ifade edilmektedir⁴⁸⁴.

Daha önceki araştırma sonuçlarında tanımladığı üzere, 8,6 hektarlık savunma duvarlarıyla çevrili olan kalenin, alt kesimlerde Gür Dağı'na doğru mezarlık alanıyla devam etmekte olduğu saptanmıştır. Yerleşim alanı, kuzeyde bulunan Marmara Gölü ve Hacıveliler (Gölmarmara) ile güneybatıda yer alan Büyükbelen (Saruhanlı) köyü arasında bulunmaktadır. Sur duvarlarının ölçüm çalışmaları sonucunda, 1.7-2.5 m. kalınlığında, çeşitli tiplerde sur duvarları tespit edilmiştir. Bu duvarlar içte yer alan yapılara 0.65 ve 0,80 m. genişliğinde duvarlar ile bağlanmışlardır⁴⁸⁵ (Resim 40).

Diğer bir çalışma burçlar ve giriş koridoru bulunması üzerine iki farklı sektörde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar sonrasında, güney kesimlerde küçük evler, sokaklar veya işlik olması muhtemel yapı kalıntılarının tespit edildiği belirtilmektedir. Batı sektörde yer alan geniş yapıların megaron plan da oldukları düşünülmektedir⁴⁸⁶.

Bu araştırma çalışmaları sonrasında Kaymakçı yerleşiminin, tespit edilen M.Ö. II. binyıl yerleşimleri içerisinde önemli bir merkez olduğu belirtilmektedir. Ancak 1 km. den daha geniş bir alana yayılmış savunma duvarları ile çevrelenmiş alanda yerleşime ait yapıların henüz tam olarak saptanamadığı aktarılmaktadır.

Kaymakçı tepesinde ele geçen seramiklerin büyük oranda M.Ö. II. binyıl dönemine ait olduğu saptanmıştır. Bazı buluntuların ise İlk Tunç Çağı'na ait olma olasılığının bulunduğu belirtilmektedir. Ele geçen seramikler arasında geniş pithos parçaları genellikle kazıma dekorludurlar. Bunun yanı sıra kırmızı astarlı kaplar, gri astarlı kaplar ve *goldwash* seramikler ele geçen buluntular arasındadır.

Kaymakçı'da bulunan taş aletler de Tunç Çağı'na tarihlendirilmektedir. Lerna ve Levant bölgesindeki örneklerle karşılaştırma sonrası Orta Tunç Çağı'ndan Son Tunç Çağı'na geçiş üretimleri olduğu, bununla birlikte bazı buluntuların Erken Tunç Çağı'na tarihlendirebileceği düşünülmektedir.

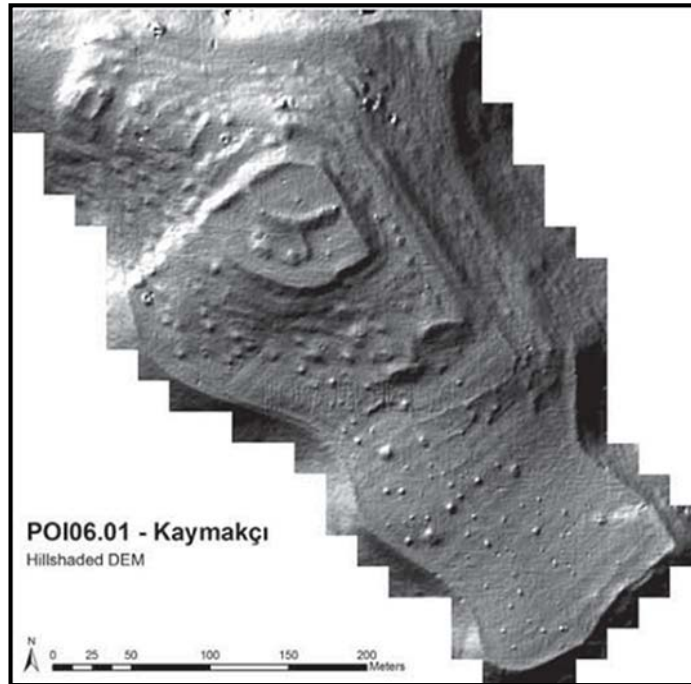
⁴⁸⁴ Roosevelt ve Luke 2008; 306.

⁴⁸⁵ Roosevelt ve Luke 2010; 7-8.

⁴⁸⁶ Roosevelt 2011;56.

Resim 39)- Kaymakçı Yerleşim Alanı (Roosevelt ve Luke 2009; 22, fig 11 den alınmıştır.)

Resim 40)- Kaymakçı Yerleşim Alanı (Roosevelt ve Luke 2010; 70, fig 2 den alınmıştır.)

Kaymakçı'nın, M.Ö. II. binyılda merkezi Lydia ve Batı Anadolu'nun önemli bir yerleşimlerinden biri olması gerektiği düşünülmektedir. Bu yerleşimin 8,6 hektarlık alana yayılması ve yerleşimin sur duvarlarının, Troia VI tabakası, Mikenai, Tirnys ve Glave ile doğudan Beycesultan surları ile karşılaştırıldığında daha geniş olduğu

belirtilmektedir. Bu özellikleri ile Orta ve Son Tunç Çağları'na ait önemli bir yerleşim ve olasılıkla bölgenin başkenti olduğu sonucu çıkarılmıştır⁴⁸⁷.

IV.2.7.3. Kızbacı Tepesi

Kızbacı Tepesi, Roosevelt ve Luke'un araştırmaları sırasında tespit ettiği yerleşimlerden bir diğeridir. Marmara Gölü'nün kuzeydoğusunda bulunan ve Kızbacıtepesi olarak bilinen yerleşimin, doğal topoğrafyasından dolayı avantajlı bir yerde bulunduğu ifade edilmektedir. Yerleşimde, doğal kayalıklarla çevrili tepenin savunma duvarları ile birleştirilmiş olduğu görülebilmektedir. Bunun dışında surun dışında tepe yerleşimine ait başka yapılar da tespit edilmiştir. Gedevre Tepesi'nde olduğu gibi burada bulunan seramikler ve taş kalıntıların da M.Ö. II. binyıl yerleşimine işaret ettiği belirtilmektedir.

Kızbacı Tepesi'nde yüzeyde bulunan seramiklerin, M.Ö. II. binyıla ait Miken seramikleri olduğu saptanmıştır. Bu yerleşimde de aynı Asartepe ve Buğdaylık'ta olduğu gibi dikdörtgen olasılıkla megarona benzer bir yapının, yerleşimin en üst noktasında yer almakta olduğu saptanmıştır⁴⁸⁸.

IV.2.7.4. Gedevre Tepesi

Bu yerleşim yeri de Roosevelt ve Luke'un bölgede yaptığı araştırmalar sırasında tespit ettiği yerleşimlerden biridir (Resim 41).

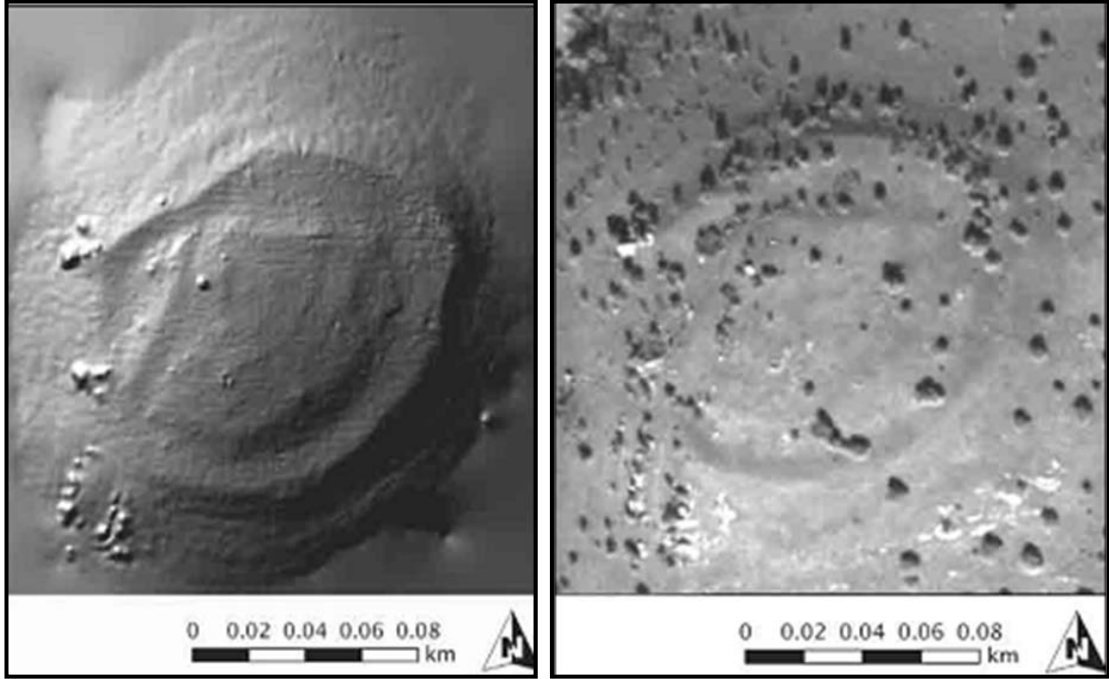
Resim 41)- Gedevre Tepesi (Roosevelt ve Luke 2010; 21, fig 8 den alınmıştır).

Marmara Gölü'nün kuzey batısında yer alan Gedevre Tepesi'nde, 1,2 hektarlık tepe yerleşiminin, sur duvarlarıyla ile çevrili olduğu saptanmıştır. Bunun yanı sıra sur duvarlarının dışında kuzey ve güney tepeler üzerinde de yapı kalıntılarının bulunduğu

⁴⁸⁷ Roosevelt ve Luke 2009; 437,441

⁴⁸⁸ Roosevelt ve Luke 2009; 435

belirtilmektedir (Resim 42). Yerleşimde ele geçen seramikler ve taş buluntular genel olarak M.Ö. II. binyıla tarihlendirilmektedir. Buluntulardaki yanık izleri, yerleşimde bir yangın tabakası olduğunun göstergesi olarak değerlendirilmiştir⁴⁸⁹.

Resim 42)- Gedevre Tepesi Yerleşim Alanı (Roosevelt ve Luke 2010; 22, fig 9-10'dan alınmıştır).

IV.2.8. Kemalpaşa

IV.2.8.1. Nemrut Höyük

İzmir ili Kemalpaşa ilçesi, Çambel Köyü altında, Nif Çayı'na yakın bir alanda bulunan Nemrut Höyük, ilk defa Meriç tarafından 1987 yılında yüzey araştırmaları sırasında tespit edilmiştir⁴⁹⁰. Meriç tarafından Nemrut Höyük olarak adlandırılmasına karşın⁴⁹¹, Derin, höyüğün bulunduğu sahanın köylüler tarafından Kemeraltı olarak adlandırıldığını, topografik haritalarda ise alanın Karaoğlan Tepe olarak gösterildiğini, ancak Meriç tarafından Nemrut Höyük olarak adlandırıldığını belirtmektedir⁴⁹².

Meriç'in inceleme çalışmaları sonucunda, höyükte Geç Neolitik dönemden antik döneme kadar buluntular saptanmıştır. Buluntular içerisinde Miken kyliks kaidesi konumuz olan Son Tunç Çağı açısından önem taşımaktadır⁴⁹³.

⁴⁸⁹ Roosevelt ve Luke 2009; 435

⁴⁹⁰ Meriç 1989b; 387.

⁴⁹¹ Meriç 1989b; 387.

⁴⁹² Derin 2010; 61.

⁴⁹³ Meriç 1989b; 387.

2003 yılında, Derin ve Batmaz tarafından Nemrut Höyük'te yeniden inceleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar sırasında, Neolitik Çağ'a ait el yapımı, açık kırmızımsı kahverengi ya da açık kırmızı hamurlu, çoğu perdahlı seramik parçaları örneklerinin yanı sıra İlk Tunç Çağı II evresinin özelliklerini taşıyan ve konumuz olan Son Tunç Çağı'na ait Gri Minyas seramik parçalarının bulunduğu belirtilmektedir⁴⁹⁴.

IV.2.8.2. Karabel Kaya Anıtı

Karabel Anıtı, Kemalpaşa Vadisi'nin güney kesiminde, Bozdağ'daki Karabel Geçidi'nin güneye bakan kayalık yüzünde yer almaktadır⁴⁹⁵. Kemalpaşa'dan Torbalı'ya giden yol üzerinde bulunan dar geçitte, klasikleşmiş tanrı giysileri olan bir figürün, sağ elinde omzuna asılı yay ve sol elinde bir mızrak taşıdığı görülmektedir. Figürde, ay biçimli kılıcının kabzasında ve mızrakla başı arasında Luwi hiyeroglifi yazıtı bulunmaktadır⁴⁹⁶ (Resim 43).

Herodotos bu kabartma için, Sardeis'ten Smyrna'ya giden yol üzerinde Mısır kralı Sesostris'e ait kayaya oyulmuş bir heykel olarak söz etmektedir. *“İki buçuk dirsek yüksekliğinde bir heykel oyulmuştur, sağ elinde kargı, sol elinde yay tutar; öbür donatımları da gösterilmiştir; Mısır harfleriyle bir yazı kazılmıştır, anlamı şudur: “Ben bir omuz vuruşta bu ülkeyi yendim ve aldım”*⁴⁹⁷ sözleriyle tanımladığı kabartma aslında Bozdağlar'ın eteklerinde, Gediz ile Küçük Menderes vadilerini birbirine bağlayan geçit üzerinde yer alan Karabel kabartmasıdır⁴⁹⁸.

Dickerman, gezdiği anıtlar içerisinde yer alan Karabel'den *“Smyrna'dan Sardeis'e giden yolda gerçek insan boyutlarından daha büyük bir savaşçı kabartması ile karşılaşıldı”* şeklinde bahsetmektedir⁴⁹⁹. Dickerman, bu kabartmanın Herodotos tarafından Mısır ve Asur etkili bir eser olarak düşünüldüğünü bu bağlamda Herodotos'un tarihsel yaklaşımının yanlış olduğunu düşünmektedir⁵⁰⁰.

Texier, eserinde Sart (Sardeis)'tan İzmir'e giden eski yol üzerinde yer aldığını belirttiği eseri *“Resim yandan görünen ve doğuya doğru bakan silahlı bir adam portresidir. Başında koni şeklinde bir külah vardır. Bunun ön tarafında, Mısırlıların fesini andırır bir başlık takılıdır. Sol elinde bir mızrak ve sağ elinde bir yay tutar. Kemerine bir sagaye geçirilmiştir. Bütün elbisesi, beline eğik bir şekilde kat kat sarılmış gibi duran bir gömlektir. Ayakkabıları, Asya tarzında kıvrıktır”* sözleriyle tanımlamaktadır⁵⁰¹.

⁴⁹⁴ Derin-Batmaz 2005; 78, 79.

⁴⁹⁵ Roosevelt 2010; 56.

⁴⁹⁶ Bean 2001; 34; Emre 2002; 489.

⁴⁹⁷ Herodotos II. 106.

⁴⁹⁸ Ünal 2003; 22.

⁴⁹⁹ Dickerman 1889; 340.

⁵⁰⁰ Dickerman 1889; 340.

⁵⁰¹ Texier 2002; 68.

Ramsay, eserinde Kral Yolu ile ilgili bilgiler aktardığı bölümde, bu eski kral yolunun Ephesos ile Sardeis arasında bulunan Karabel'den geçtiğini ifade etmektedir⁵⁰².

Son Tunç Çağı tarihi coğrafya araştırmaları kapsamında Mira Ülkesi'nin yeri ve orada hüküm süren kralların isimleriyle ilgili yapılan çalışmalar sonucunda Karabel yazıtındaki silik olan kısımlar yeniden okunmuştur⁵⁰³. 1997 yılında gerçekleştirilen bu okuma çalışmalarında "*Tarkasnawa*"nın ismi okunmuştur. Tarkasnawa Mira Ülkesi'nin kralıdır. 19. yüzyılda henüz gerçek olup olmadığı bilinmeyen bir gümüş mühür üzerinde Tarkasnawa, "*Tarkondemos*" adıyla hiyeroglif ve çivi yazılı lejandından biliniyordu. Bu gümüş mührün dışında üslup bakımından başkaca özellikler taşıyan bu krala ait mühürler, Boğazköy'de Nişantaş yakınlarındaki kadastro binasında bulundu. Bu buluntular ışığında Tarkasnawa'nın önemli bir kral olduğu ve Karabel, İzmir civarının, Mira Ülkesi'nin çekirdeğini oluşturduğu belirtilmektedir⁵⁰⁴.

Resim 43)- Karabel Kaya Anıtı (Baykan 2012; 39, fig.9'dan alınmıştır).

⁵⁰² Ramsay 1960; 30.

⁵⁰³ Ünal 2003; 22.

⁵⁰⁴ Hawkins 1998; 1.

IV.2.9. Menemen

İzmir ili Menemen ilçesinde ve çevresinde, ilk yerleşimlerin başladığı dönemlerde Manisa Boğazı'ndan çıktıktan sonra muhtemelen Menemen'e çok yakın bir kıyı çizgisi üzerinde denize dökülen Gediz Nehri'nin yarattığı sığlık delta ve güneyde, günümüzdekinden daha geniş sınırlara sahip olan İzmir Körfezi'nin, insanlara su ürünleri bakımından önemli bir kaynak sağladığı belirtilmektedir⁵⁰⁵. Bugün, güneyde Bostanlı ve Çamaltı Tuzlası'na, batıda Maltepe'nin ötesine ve Bağarası'nın güneyine dek yayılan geniş Menemen Ovası'nın tamamı geçen 7000 yıl içinde Gediz Nehri'nin getirdiği alüvyonlar ile denizden kazanılmıştır. Batıda Yeditepeler olarak adlandırılan neojen kireç taşı hafif yükseltiler antik dönemde bugün olduğundan daha geniş bir alanı kapsayan İzmir Körfezi'nin içinde, üzerinde Antik Leukai'nın da yer aldığı Üçtepeler ile birlikte ada konumunda olmalıydı⁵⁰⁶.

Coğrafi özelliklerin süreç içerisindeki değişiminin saptanması, arkeolojik yerleşimlerin günümüz çalışmalarında değerlendirilmesinde önem taşımaktadır. Bu bağlamda günümüzde bölgede gerçekleştirilen kazı ve yüzey araştırması çalışmalarında elde edilen veriler konumuz açısından önem taşımaktadır.

Menemen'de 1984 yılında Meriç'in gerçekleştirdiği yüzey araştırmalarında İzmir ili Eski Foça ilçesine bağlı Geren Köyü'nün sırtını dayadığı tepede M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen seramik parçaları bulunmuştur. Menemen ilçesine bağlı Yahşelli köyünün güneyinde, Gediz Nehri'ne yakın olan Kumtepe'de küçük bir şehir yerleşmesine ait izlerin saptanması yanında özellikle Batı Anadolu Son Tunç Çağı açısından önemli olan Miken Çağı'na ait iki adet seramik parçası önem taşımaktadır⁵⁰⁷. Doğer, Manisa boğazına hakim bir noktada olduğunu belirttiği Kumtepe'nin 1/25000 ölçekli haritalarda Sakaltepe olarak geçtiğini söylemektedir⁵⁰⁸. A. Erkanal başkanlığında bu bölgede gerçekleştirilen yüzey araştırmalarının 2002 yılı sezonunda, Sakaltepe olarak geçen buluntu merkezinde Tunç Çağı'na tarihlenen seramik parçalarının saptandığının belirtilmesi dışında başka bir bilgiye rastlanılmamaktadır⁵⁰⁹.

M.Ö. II. binyıl içinde Menemen çevresinde önceki dönemlere nazaran yerleşme sayısının arttığı ve yer seçimi konusunda bazı yeni tercihlerin ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Geç Kalkolitik ve Erken Tunç Çağ'ında yerleşim gören ve sonra terk edilen höyüklerin bu dönemde yeniden yerleşim görmeye başladığı bilinmektedir. Örneğin Melengiç Sekisi ve Hacıyusuf Değirmeni höyüklerinde M.Ö. II. binyıla ait gri renkli çanak-çömlekler bulunmuştur. Gediz'in kuzey sahili boyunca uzanan alçak

⁵⁰⁵ Doğer 1998; 2-3.

⁵⁰⁶ Doğer 1998; 2.

⁵⁰⁷ Meriç 1986; 199.

⁵⁰⁸ Doğer 1998; 12.

⁵⁰⁹ Erkanal-İren 2004; 248.

tepelelerin eteklerinde yer alan Gümüşdiş Kuyusu ve Karamustafa Kuyusu mevkiilerinde yeni kıyı yerleşimleri görülmektedir⁵¹⁰.

Bölgede Son Tunç Çağı tarihi coğrafyası açısından Miken buluntularıyla önem teşkil eden ve kazı çalışmalarının yapılması nedeniyle daha çok bilgi sahibi olduğumuz Panaztepe ile diğer önemli yerleşim merkezi olan Larisa (Buruncuktepe) yerleşimine ayrı başlıklar altında değinilecektir.

IV.2.9.1. Panaztepe

Panaztepe, İzmir ili Menemen ilçesinin 13 km. batısında, Yeditepeler adıyla anılan tepeler topluluğunun kuzey ucundaki doğal bir tepenin üzerinde ve yamaçlarında bulunmaktadır⁵¹¹. Bir ada ya da yarım ada üzerinde yer aldığı düşünülen Panaztepe, bugün Gediz Nehri'nin alüvyonları ile tamamen dolmuş bir ovanın ortasında yer alan yüksekli alçaklı bir tepeler topluluğunun kuzeydoğu ucunda yer almaktadır⁵¹² (Resim 44).

Resim 44)- Panaztepe Uydu Görüntüsü (<http://maps.google.com>'dan alınmıştır.26.02.2013)

⁵¹⁰ Doğer 1998; 10.

⁵¹¹ Erkanal-Öktü 2002; 190.

⁵¹² Erkanal 1987; 254.

1982 yılında Manisa Arkeoloji Müzesi tarafından, Miken mezarlığından geldiği saptanan bir grup eser satın alınmıştır. Bu eserlerin, geldiği yer olarak düşünülen Menemen ilçesi Kesik Köy sınırındaki Panaztepe yerleşiminde 1983 yılında yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. Yüzey araştırması sırasında, M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen seramik parçaları ve soyulan mezarlara ait çukurlara rastlanılmıştır. Elde edilen veriler sonucunda Manisa Müzesi'ne teslim edilen eserlerin Panaztepe yerleşiminden geldiği kanıtlanmıştır⁵¹³. Bu gruba ait eserler arasında ağırşak görünümünde kolye taneleri, Miken kadehleri, üç kulplu pyksisler, tunç mızrak uçları, üzeri spiral çizi bezemeli, kabzası kırık bir kılıç, hassas kesiciler ve ok uçları önem taşımaktadır⁵¹⁴.

Bölgenin Miken ile olan ilişkisini ve Son Tunç Çağı açısından önemli olduğunu gösteren bu buluntuların saptanmasının ardından ilk kez 1985 yılında A. Erkanal-H. Erkanal başkanlığındaki ekip tarafından kazı çalışmalarına başlanmıştır. Günümüzde halen aynı ekip tarafından kazı çalışmalarına devam edilmektedir.

Panaztepe'de günümüze kadar gerçekleştirilen çalışmalar alanın doğu yamacında, akropol alanında, güney alanda yerleşimin ve mezarlığın olduğu kısımlarda ve kuzey mezarlık alanlarında gerçekleştirilmiştir (Resim 45). Tepenin doğu yamacında ve eteklerindeki çalışmalarda saptanan en erken dönem, M.Ö. III. binden M.Ö. II. bine geçiş dönemini yansıtan uzun ev tipinde önemli bir yapı ile temsil edilmektedir. Bu yapı katının üzerinde açığa çıkarılan büyük bir yapıya ait mekan ise M.Ö. II. binin sonu ile M.Ö. I. binin başına tarihlendirilmektedir. Ayrıca yine Panaztepe'nin doğu yamacında Bizans Dönemi'ne ait depo niteliği taşıyan M.S. 7-11. yüzyıllar arasında tarihlendirilen yapı kalıntılara rastlanılmıştır⁵¹⁵.

Akropolde sürdürülen çalışmalarda, akropoldeki yerleşimin M.Ö. III. bine kadar götürüleceğinin saptanmasının yanında, surun çevresinde M.Ö. II. binyılın ilk yarısına tarihlendirilen gri minyas seramikleri bulunmuştur. Bu seramiklerle birlikte bulunan krem ya da açık bej astarlı ve perdahlı bir seramik grubu, bir tholos mezardan çıkan tümlenebilir kap ile çağdaştır. Bu seramik grupları M.Ö. II. binyıl mezarlığının erken evreleri ile çağdaş akropolde bir yerleşimin olduğunun kanıtı olarak görülmektedir⁵¹⁶.

Panaztepe'de güney alanda gerçekleştirilen çalışmalarda M.Ö. II. binyıl başlarına tarihlenen II. kültür tabakasında bir seramik fırını, çeşitli işlikler ve atölye görünümünde olan mimari kalıntılara ulaşılmıştır. Atölyeler mahallesi olduğu düşünülen bu alanda ortaya çıkarılan buluntular, Orta ve Batı Anadolu bağlantısını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Bu mimari kalıntıların üzerinde ise kutu mezar, sanduka mezar, pithos mezar, dromoslu tholos mezar tiplerinden oluşan bir

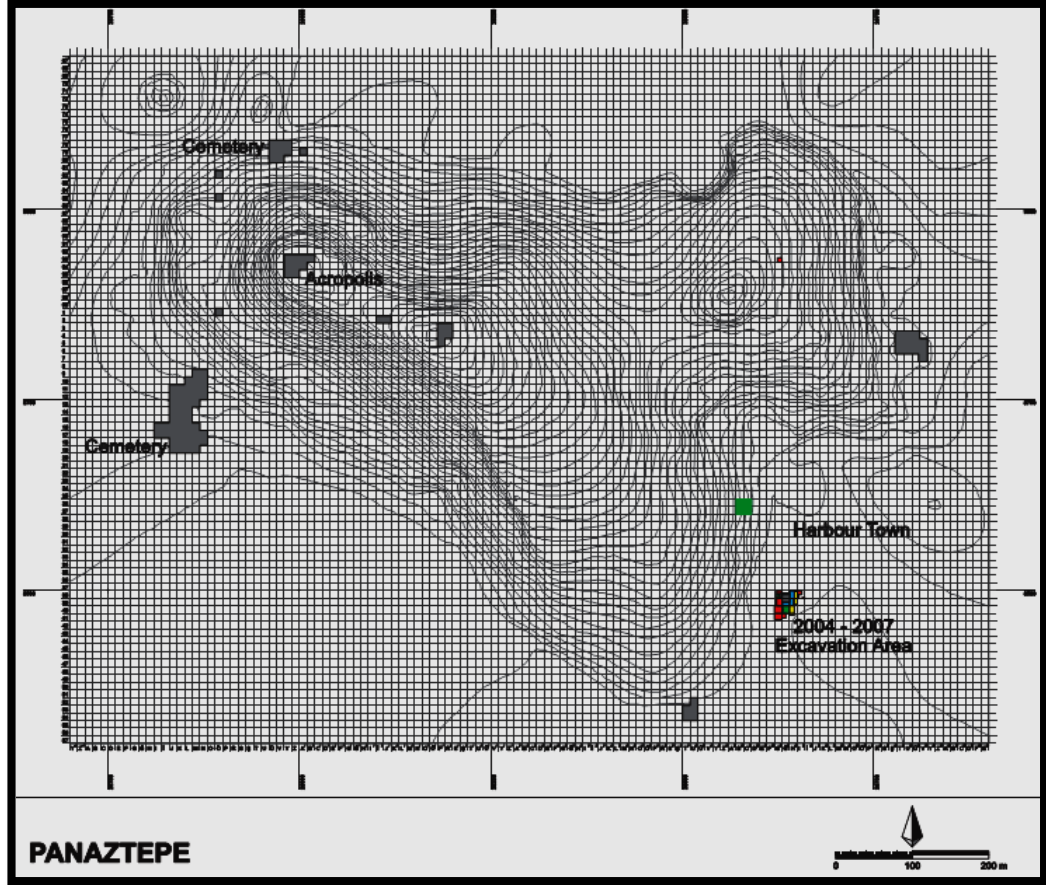
⁵¹³ Mellink 1982; 565; Mellink 1984; 451; Özgünel 1983; 709; Erkanal 1987; 253-254; Ersoy 1988; 55-56.

⁵¹⁴ Erkanal-Erkanal 1987; 116.

⁵¹⁵ Erkanal-Öktü 2002; 190.

⁵¹⁶ Erkanal 1989; 61; Erkanal-Öktü 2002; 190.

mezarlık alanı ortaya çıkarılmıştır. Mezar tipleri içerisinde en önemli grubu oluşturan dromoslu tholos mezarlardır. Bu mezarlardan en büyüğü 2.10x2.80 m., en küçüğü ise 1.30x1.50 m. boyutlarındadır. Genellikle yassı orta boy yöresel taşların kullanıldığı mezar duvarlarının üzeri iri yassı taşlar ile kapatılarak mezar yapısı tamamlanmıştır.

Resim 45)- Panaztepe'nin Topografik Haritası ve Kazı Çalışmaları Yapılan Alanlar (Panaztepe Kazı Arşivi'nden alınmıştır).

Tholos mezarlarda bulunan mezar buluntuları arasında boyalı Miken seramiği, bu seramiklerin yerli monokrom taklitleri, yöresel seramik, çeşitli tunç silahlar, alet ve kaplar, çeşitli maden, cam ve taşlardan yapılmış süs eşyaları önem taşımaktadır⁵¹⁷. Son Tunç Çağı açısından önemli buluntuların ortaya çıkarıldığı bir diğer mezar tipi ise pithos gömülerdir. Büyük boy pithosların aile mezarı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Bazı pithosların çevresinin dikdörtgen plana uygun olarak iri bloklarla sınırlandırıldığı saptanmış ve bu nedenle bu pithoslara önemli kişilerin gömülmüş olabileceği düşünülmektedir. Ağızları güneybatıya gelecek şekilde yerleştirilen ve ağızları iri, yassı taşlarla kapatılan pithoslarda, mezar buluntuları olarak Miken seramiği, yerli taklitleri, yöresel seramik, tunç silahlar, metal, cam süs eşyaları ve

⁵¹⁷ Erkanal-Erkanal 1987; 117.

mühürler bulunmuştur⁵¹⁸. İri boy bir pithos'un içine yerleştirilmiş olan taş sanduka mezar, buluntuları açısından dikkat çekicidir. Bir akik ve bir frit boncuğun yanında, GH III dönemi için karakteristik olan sepet kulplu emzikli kap konumuz olan Son Tunç Çağı açısından önem taşımaktadır⁵¹⁹.

Kazılan bir diğer tholos mezarda, mezar hediyesi olarak akik, frit ya da kurşun gibi çeşitli malzemelerden yapılan kolye taneleri, tunç iğneler, bir ok ucu, altından basit bir yüzük, iki gümüş küpe ve bir tunç kılıç bulunmuştur. Kılıcın genel özellikleriyle Batı Anadolu ve Ege'ye özgü olduğu belirtilmektedir. Mezar içerisinde bulunan boyalı Miken amphorası konumuz açısından önemlidir. Amphora bezeme özellikleri bakımından Kıbrıs-Kourion ve Kıta Yunanistan Asine, Mykenai ve Rizomylo⁵²⁰ gibi merkezlerde GH III A1 döneminin sonu ile GH III A2 dönemine tarihlendirilen örnekler ile paralellik göstermektedir⁵²¹.

Yine bir pithos mezarda bulunan, kakma saplı bıçaklar grubu içerisinde değerlendirilen tunç bıçağın Miken'de GH I-II dönemine tarihlendirilen bir bıçak formundan geliştiği düşünülmektedir. Bu bıçağın sap kısmında bir dil uzantısı olan benzerlerine İç Anadolu'da Fraktin'de, Batı Anadolu'da Değirmendere'de, Kuzeybatı Anadolu'da Troia VII. tabakasında ve Rodos'ta Ialysos'ta rastlanıldığı belirtilmektedir⁵²².

Panaztepe'de konumuz olan Son Tunç Çağı ile ilgili önemli verilere ulaşılan bir diğer çalışma alanının güney-güneydoğu eteğinde tabakalaşmayı anlamaya yönelik yürütülen çalışmalardır. Altı tabaka saptanan çalışmalarda V. tabaka konumuz açısından önem taşımaktadır. M.Ö. II. binyılın ikinci yarısında tarihlendirilen ve Miken parçalarının da bulunduğu, büyük bir yapıya ait bir bölümün açığa çıkartıldığı bu tabaka, Panaztepe'nin en önemli yapı ve kültür katı olarak değerlendirilmiştir. Büyük bir yapının avlusuna ait olduğu düşünülen iri boy levha taşlarla yapılan bir döşemenin açığa çıkarıldığı yapıda GH III A evresine tarihlendirilen Miken seramiklerinin bulunmuş olması, 1985-1991 yılları arasında yapılan çalışmalarda ortaya çıkarılan mezarların sahiplerinin yerleşme alanı olduğunun kanıtı olarak değerlendirilmiştir⁵²³.

Doğu Yamaç Liman Kent olarak adlandırılan Gediz Nehri'nin getirdiği alüvyonlar nedeniyle dolan alanda ise gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda Son Tunç Çağı'na ait 4 mimari yapı katı açığa çıkarılmıştır. Üç mekanın açığa çıkarıldığı 2. mimari yapı katı Miken seramik buluntularından yola çıkılarak GH III A dönemine, 3. mimari yapı katı da yine Miken seramiklerinden ve yerel seramiklerinden dolayı Troia VI. tabakasının geç evresine tarihlendirilmektedir. Son Tunç Çağı'nın son mimari yapı

⁵¹⁸ Erkanal 1987; 256; Erkanal-Erkanal 1987; 118.

⁵¹⁹ Erkanal 1993; 497- 498.

⁵²⁰ Mountjoy 1999; 26,28.

⁵²¹ Erkanal 2002; 307,308.

⁵²² Erkanal-Öktü ve Çınardalı-Karaaslan 2005; 29.

⁵²³ Erkanal 1993; 496.

katı olarak değerlendirilen 4. mimari yapı katı da seramik buluntulardan yola çıkılarak Troia VI. tabakanın ortalarına tarihlendirilmiştir⁵²⁴.

Ancak son yıllarda gerçekleştirilen, daha önceki yıllara ait verileri değerlendirme ve kazı çalışmaları neticesinde Panazatepe’de V. tabaka olan Son Tunç Çağı’nın yapı katlarıyla ilgili detaylı bilgilere sahip olmaktayız.

1. yapı katına ait 2.12 m. genişliğinde kuzeybatı-güneydoğu uzantılı duvar ortaya çıkarılmıştır. Ancak yüksek gerilim hattı nedeniyle mimarinin küçük bir bölümü açığa çıkarılabilmıştır⁵²⁵. Kazı çalışmaları sırasında Son Tunç Çağı 1. yapı katında Troia VIIb katı ile benzer el yapımı bir pota ve yine form ve bezeme açısından Troia VII b katına benzeyen bir krater/vazo bulunmuştur. Tüm bu seramik parçalarından yola çıkılarak, 1. yapı katının GH III C erken evresi (Troia VIIb1) ve GH III C orta-geç evresi (Troia VIIb2) ile çağdaş olduğu düşünülmektedir⁵²⁶.

2. yapı katında birçok odadan oluşan mimarinin 2 nolu odası içinde insitu durumda kerpiç parçası ve pithos parçaları bulunmuştur. Bu pithos parçaları yine Panazatepe’de batı nekropolünde ele geçen pithos gövde ve ağız parçalarına benzemektedir. Ayrıca yine bu alanda bulunan sığ ve açık derin çanaklar, boyunlu çömlekler, tabaklar ve geniş ağız kenarlı çömlekler Troia kapları ile benzerdir. Son Tunç Çağı’nın karakteristik seramik parçaları olarak değerlendirilen buluntular yardımıyla 2.yapı katı, GH IIIB (Troia VIa)-GH III C erken evresi ile çağdaş görülmektedir⁵²⁷.

3. yapı katının, paralel örneğine batı mezarlık alanında rastlanılan gümüş perdahlı çömlek kapak ve diğer seramik parçaları yardımıyla Troia VI-VIIa ile çağdaş olduğu belirtilmektedir⁵²⁸. 4. yapı katı, toprağın 3.58 m. altında steril olarak bulunmuştur. Büyük ve geniş kompleks bir yapıya ait 7 oda ortaya çıkarılmıştır. Bu yapı katında bulunan derin bir kaba ait gövde parçaları üzerindeki boya bezemelerin, Geç Miken dönemine ait formaların karakteristik bezemeleri olduğu ifade edilmektedir. Kazılar sırasında 4. yapı katında bulunan bu seramik örnekleri değerlendirilerek yapı katı GH III B (Troia VI geç-VIIa) dönemine tarihlendirilmektedir⁵²⁹. 5. yapı katı, bu alandan bulunan az miktardaki seramik parçaları örneklerinden yola çıkılarak Troia VI

⁵²⁴ Erkanal 1998; 457-459. 2.mimari yapı katında 2004 yılında gerçekleştirilen çalışmalarda yeni verilere ulaşılmış ve aslında yapı katının Troia VIIb1 (GH III C) döneminin erken evrelerine tarihlendirilmesi gerektiği ortaya konmuştur; Erkanal-Öktü ve Çınardalı-Karaaslan 2006; 194.

⁵²⁵ Erkanal-Öktü ve Çınardalı-Karaaslan 2006; 193.

⁵²⁶ Erkanal-Öktü ve Çınardalı-Karaaslan 2008; 27; Çınardalı-Karaaslan 2008; 63.

⁵²⁷ Erkanal-Öktü ve Çınardalı-Karaaslan 2008; 28,29; Çınardalı-Karaaslan 2008; 64.

⁵²⁸ Çınardalı-Karaaslan 2008; 64-65

⁵²⁹ Erkanal-Öktü ve Çınardalı-Karaaslan 2006; 195; Çınardalı-Karaaslan 2008; 66. Aynı yapı katı 2006 yılı çalışmalarında buluntular doğrultusunda GH III A2 (Troia VI geç evresi) dönemine tarihlendirilmiştir. Bakınız, Erkanal-Öktü ve Çınardalı-Karaaslan 2008; 31.

orta-geç evresine, 6. yapı katı bulunan keskin profilli çanaklar, fincanlar ve yonca ağızlı testiye ait parçalardan yola çıkılarak Troia VI orta evresine tarihlendirilmektedir⁵³⁰.

1985 yılında kazı çalışmalarına başlanan Panaztepe, Batı Anadolu'da günümüze kadar kazı çalışmalarının bilimsel yöntemlerle sürdürüldüğü önemli bir merkezdir. Özellikle kazı çalışmalarının ilk yıllarında ortaya çıkarılan mezarlık alanı, bölgenin Son Tunç Çağı açısından önemli veriler sunmaktadır. Mezar buluntuları içerisinde rastlanan Miken seramikleri ve taklitleri Mikenlerle gerçekleştirilen ticari ilişkileri ve kültürel etkileşimi bizlere sunmaktadır.

Batı Anadolu'nun en önemli M.Ö. II. binyıl merkezlerinden biri olan Panaztepe, kazılar sırasında ortaya çıkarılan Son Tunç Çağı mezarlık alanıyla gerek Ege Bölgesi gerekse Anadolu'nun geri kalan kısmı için büyük önem taşımaktadır⁵³¹. Son Tunç Çağı ve hemen sonrasına ait iki ana evreden oluşan mezarlığın pithos evresinin planlanması açısından ünik olduğu belirtilmektedir. Taş bir platformla birbirine bağlanan mezar parselleri ve mezar adalarının arasında bulunan yürüyüş alanları ile özgün bir görünüm sergileyen mezarlık alanında buluntuları az olmakla birlikte, buluntular arasındaki Mısır'dan ithal edilen iki skarabe dikkat çekici olarak değerlendirilmektedir. Bu skrabelerden biri üzerinde yazılı adı sayesinde III. Amenophis dönemine M.Ö. 1396-1358 yılına tarihlendirilmektedir⁵³².

Panaztepe mezarlığında bu evrenin altında bulunan mezar tipi farklı planlardaki oda mezarlardır. Daire, bir tarafı basık daire, ampul biçimli ve kısa birer giriş koridoru olan bu mezarların buluntu açısından diğer mezarlardan daha zengin olduğu belirtilmektedir. Buluntular içerisinde çanak-çömlek, silah, mühür, süs eşyası ve aletler bulunmaktadır. Yerli ve ithal boyalı Miken çanak çömleği ise önemli bir grubu oluşturur. Miken çanak çömlekleri, Kıta Yunanistan, Girit ve Rodos Adaları'ndaki örneklerle benzerdir. Tüm bu buluntuların yanında düğme benzeri taş mühürlerde yer almaktadır. Ayrıca Suriye Levant Bölgesi'nden ithal edildiği anlaşılan bir silindir mühür Panaztepe'nin Doğu Akdeniz ilişkileri açısından önem taşımaktadır⁵³³.

Yakar, Panaztepe akropolünün kuzeyi ve batısında yer alan Son Tunç Çağı'na ait iki ayrı mezarlıkta ortaya çıkarılan, çok farklı tipte, Tholos, pithos, sanduka çömlek ve karışık mezar tiplerinin, nüfusun etno-kültürel ve sosyal açıdan farklı topluluklardan oluştuğunun göstergesi olarak değerlendirmektedir. Zengin ve çeşitli mezar hediyelerini de refah seviyesi yüksek bir topluma işaret ettiğini düşünmektedir⁵³⁴.

Gediz Nehri'nin denize kavuştuğu bu bölgede, Panaztepe ada yerleşmesi konumu nedeniyle bir taraftan deniz, bir taraftan da kara ticaretinin odaklaştığı bir

⁵³⁰ Erkanal-Öktü-Çınardalı-Karaaslan 2008; 30-32; Çınardalı-Karaaslan 2008; 66.

⁵³¹ Erkanal 2004; 91.

⁵³² Erkanal 2011; 329,330.

⁵³³ Erkanal 2011; 330,331.

⁵³⁴ Yakar 2007; 290.

yerdedir. Ünlü Kral Yolu'nun deniz bağlantısını oluşturan Gediz Vadisi ile birlikte ele alındığında da, stratejik bir noktada yer almaktadır. Böylece Panaztepe, bir taraftan Orta Anadolu üzerinden kara ticareti, diğer taraftan da deniz yolu ile Kıta Yunanistan, Ege Adaları, Girit, Rodos, Kıbrıs, Suriye-Filistin ve Mısır gibi uzak ülkelerle ticaret bağlantısı kurabilme imkanına sahip olmuştur. Bu ilişkiler sonucunda da söz konusu bölgelerle yoğun bir sosyo-ekonomik ve kültürel etkileşim gerçekleştirmişir⁵³⁵.

IV.2.9.2. Larisa (Buruncuk)

İzmir ili, Menemen ilçesine bağlı Buruncuk Köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Larisa yerleşimi M.Ö. II. binyıl da dönemin siyasi ve askeri gereklerine uygun olarak değişen yerleşim tercihlerini göstermesi açısından önemli bir merkezdir. Güneyden İzmir ve doğudan Manisa Boğazı yönünden gelen yolların kuzeye gitmek üzere birleştiği kavşak noktası üzerinde bulunmasından dolayı yerleşim, M.Ö. II. binyıl içinde bölgeyi idare eden bir merkez olarak görülmüştür⁵³⁶(Resim 46).

Larisa kentinde 1902-1934 yıllarında gerçekleştirilen kazılarda çıkan konumuz olan Son Tunç Çağı malzemeleri hakkında günümüz araştırmacıları da bilgiler vermektedir. M.Ö. II. binyıl tabakalarında bulunan Anadolu üretimi seramikleri yanında, tabakasından olmayan Miken üretimi kapalı bir kabın omuz kısmı parçası bulunmuştur. Üzerinde FM 50 spiral bezemesinin yer aldığı belirtilen parça GH III C1'e tarihlendirilmektedir⁵³⁷.

Resim 46)- Larissa (Buruncuk) (<http://3.bp.blogspot.com/-X5jFHjCjm0c/TuerG1MQIBI/AAAAAAAAABMo/AGoTBkJqAuA/s1600/10-Larissa+Buruncuk+TK08577.JPG>'den alınmıştır.01.04.2013)

⁵³⁵ Erkanal-Öktü 2002; 193-194.

⁵³⁶ Doğer 1998; 10-11.

⁵³⁷ Özgünel 1983; 709; Mee; 1978; 132; Kelder 2006; 57.

IV.2.10. Eski Foça

IV.2.10.1. Phokaia (Eski Foça)

Günümüzde İzmir ili, Eski Foça ilçesinde yer alan antik Phokaia kenti, 12 İon kentinden biri olup İonia'nın en kuzeyinde yer almaktadır⁵³⁸(Resim 47). Phokaia kentinde Son Tunç Çağı ile ilgili ilk veriler, 1920'li yıllarda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında bulunduğu belirtilen Miken seramik parçalarına dayanmaktadır⁵³⁹. Sartiaux'un, gerçekleştirdiği kazı çalışmalarında bulunduğunu belirttiği Miken seramik parçaları, bazı araştırmacılar tarafından da Miken parçası olabileceği yönünde kabul görmüştür⁵⁴⁰. Ancak Özgünel, 1950'li yıllarda E. Akurgal'ın Phokaia'da gerçekleştirdiği kazılarda saptanan en erken kültür tabakasının protogeometrik seramik parçaları ile temsil edilmesini kanıt göstererek⁵⁴¹, Phokaia'da bulunduğu belirtilen Miken seramik parçalarına eleştirel yaklaşmıştır⁵⁴².

Ö. Özyiğit başkanlığında gerçekleştirilen kazıların son yıllarında Phokaia'da bugüne kadar saptanan en erken buluntuların ortaya çıkması ise Sartiaux'un düşüncelerini destekler niteliktedir. Phokaia ilk yerleşim alanı olarak adlandırılan alanda, Özyiğit tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda Phokaia'nın tarihini daha eskiye çekebilecek İlk Tunç Çağı seramiklerine rastlanılmıştır. Ayrıca az da olsa Orta Tunç Çağı'na ait mimari kalıntı ve Orta Tunç Çağı'na ait seramik örnekleri de bulunmuştur⁵⁴³.

Asıl konumuz olan Son Tunç Çağı buluntuları hakkında da bu son kazı çalışmaları ile birlikte daha detaylı bilgi sahibi olmaktayız. Phokaia Son Tunç Çağı seramiğinin özellikle Miken kap formları etkisinde kalan yerel üretim kaplar olduğu saptanmıştır. Açıklı gri seramikte ise Son Tunç Çağı'nda yalnızca Miken kap formlarının etkisi görülmektedir. Phokaia'da Son Tunç Çağı, seramik buluntuların dışında kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan Son Tunç Çağı'nın erken evrelerine ait oval bir yapı ile de temsil edilmektedir. Bu tarihlerden itibaren Miken seramikleri ve taklitlerinin görülmeye başlandığı belirtilmekle birlikte, bu seramikler Phokaia halkı ile Mikenler'in ilişkisinin kanıtı olarak değerlendirilmiştir. Kap formları içerisinde GH III A2 dönemine ait boyalı Miken dönemi skyphos'ların yaygın olduğu ve bu tip skyphos'ların GH III C'nin erken evresinde de yoğun olarak kullanıldığı belirtilmektedir. GH III A-GH III C evreleri boyunca yerli üretim seramiklerde karşımıza çıkan boyalı kaseler ve geniş, derin kaplar kullanılan formlar arasındadır⁵⁴⁴.

⁵³⁸ Özyiğit 2002; 181.

⁵³⁹ Sartiaux 1921; 122;

⁵⁴⁰ Hanfmann 1948; 145; Mee 1978; 143.

⁵⁴¹ Akurgal 1956; 35.

⁵⁴² Özgünel 1983; 709.

⁵⁴³ Özyiğit 2005; 43-44.

⁵⁴⁴ Özyiğit 2005; 44.

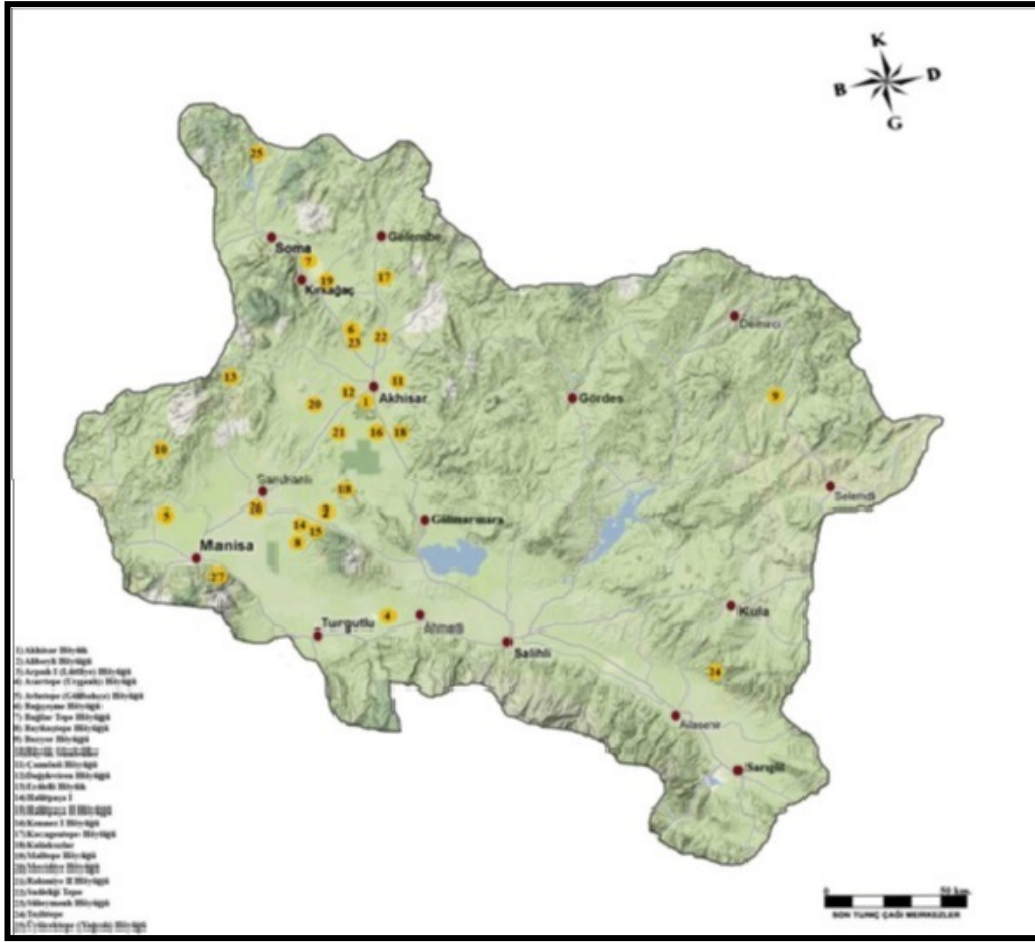

Resim47)-Eski Foça (Phokaia) genel görünüm. (http://1.bp.blogspot.com/-J5DcrTs4o6w/TxBj6YSNacI/AAAAAAAAAzE/Ww7XWOGfq5c/s1600/foca_ile_ilgili_resimler.jpg sitesinden alınmıştır. 01.04.2013).

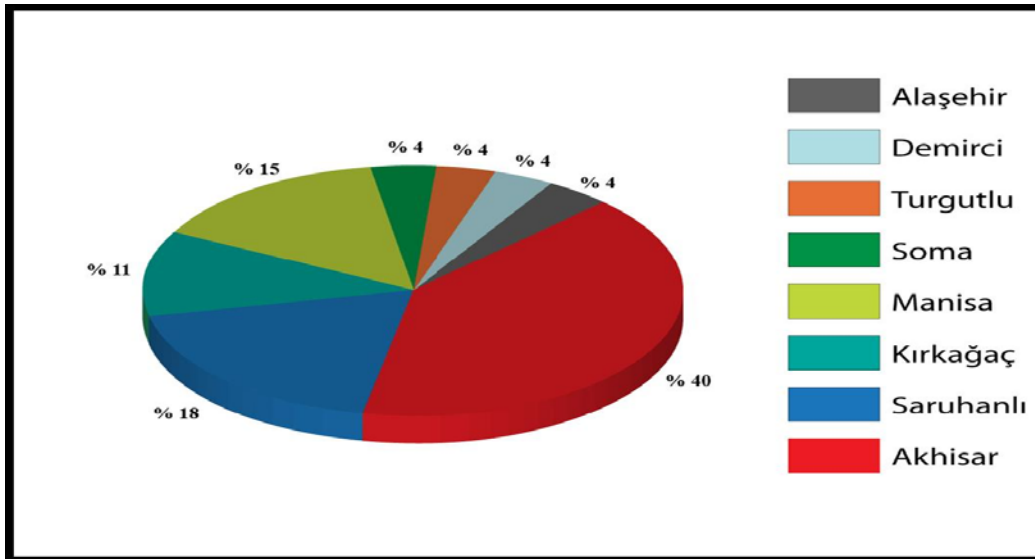
Phokaia ile ilgili son dönem yayınlarından biri olan Kelder'in makalesinde, Phokaia'nın Miken dönemine ait birçok erken tarihli çalışma olduğunu fakat bunların çoğunluğunun yanlış olduğunu belirtmektedir. Burada bulunan Protogeometrik seramiklerin Son Tunç Çağı'na ait olabileceğini söylemektedir. Ayrıca iki megaron yapının Miken dönemine ait mimari yapılar olduğunu belirtmiştir⁵⁴⁵.

Sonuç olarak yukarıda değindiğimiz, Gediz Havzası'nda yer alan Son Tunç Çağı buluntu merkezlerinin dağılımına baktığımızda, bu merkezlerin Aşağı Gediz Havzası içerisinde, özellikle Manisa ve ilçelerinde, yoğunlaştığını görmekteyiz (Resim 48-49). Yukarı Gediz Havzası'nda ise Son Tunç Çağı buluntu merkezlerinin sayısı daha azdır. Bunun nedeni olarak, Aşağı Gediz Havzası'nın iklim koşullarının Yukarı Gediz Havzası'na oranla yaşama daha elverişli olması, bununla birlikte tarıma elverişli alanların Aşağı Gediz Havzası'nda daha geniş yer kaplaması gösterilebilir(Resim 50).

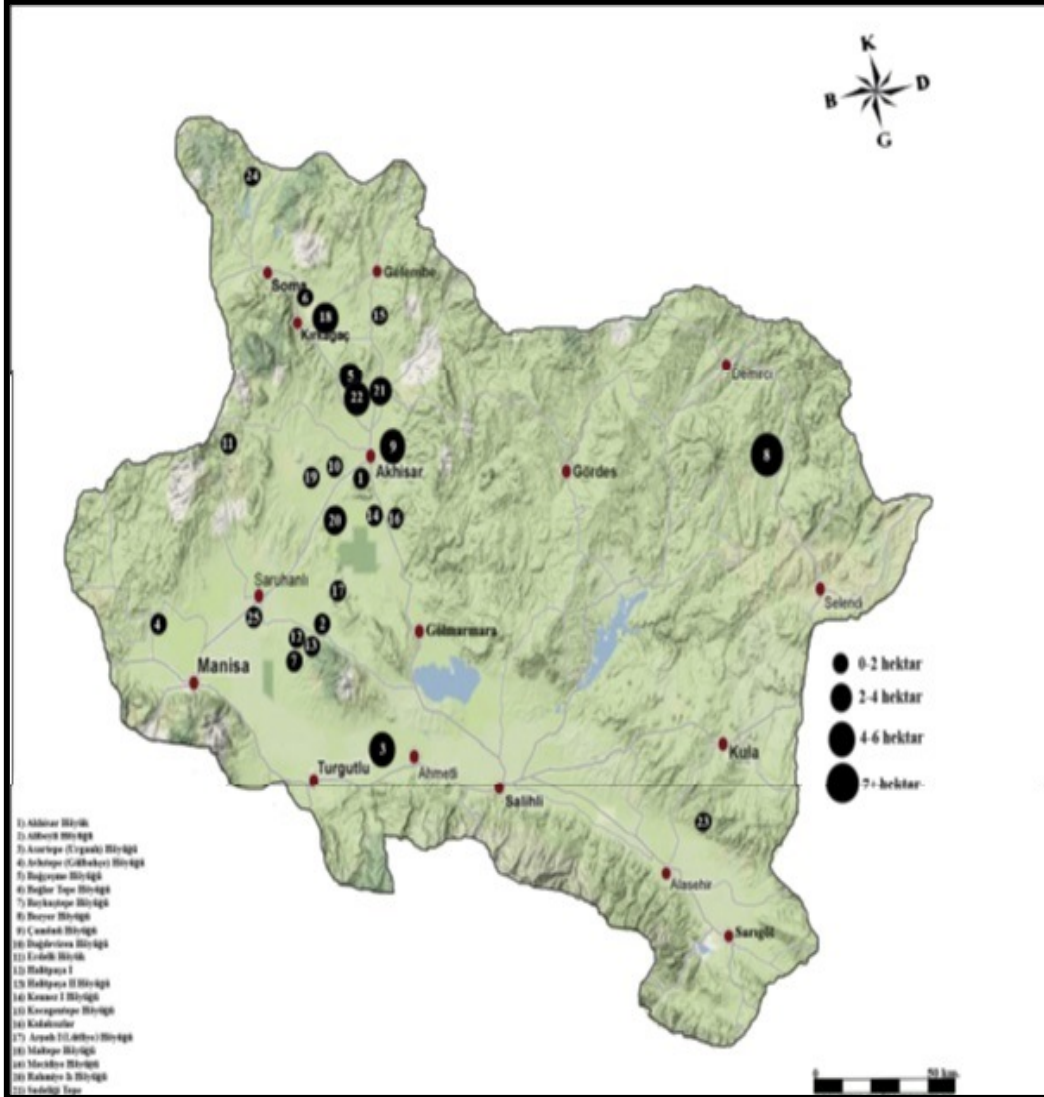
⁵⁴⁵ Kelder 2006;56-57

Resim 48)-Manisa yöresindeki Son Tunç Çağı buluntu merkezlerini gösterir harita (Prof.Dr.Engin Akdeniz'den alınmıştır.)

Resim 49)-Manisa yöresindeki Son Tunç Çağı buluntu merkezlerinin modern yerleşimlere göre dağılımını gösterir harita (Prof.Dr.Engin Akdeniz'den alınmıştır.)

Resim 50)-Manisa yöresindeki Son Tunç Çağı buluntu merkezlerinin boyutlarına göre dağılımını gösterir harita (Prof.Dr.Engin Akdeniz'den alınmıştır.)

SONUÇ

Tez konumuzu oluşturan Gediz Havzası, Batı Anadolu'da 38° 41-39°13' kuzey enlemleri ile 26°41-29°41 doğu boylamları arasında yer almaktadır. Batı Anadolu'da 17.500 km².lik alanı kaplayan Gediz Havzası; doğuda İç Batı Anadolu'daki Murat Dağı'ndan ve orta alanlarda beraberinde birçok yan koldan alarak batıda Eski Foça'nın güneyinde Ege Denizi'nde son bulur⁵⁴⁶. Batı Anadolu'da Küçük Menderes ve Bakırçay Havzaları'nın arasında bulunmaktadır⁵⁴⁷.

Coğrafi olarak tanımı yapılan Gediz Havzası'nın kapsadığı il ve ilçe merkezleri de fiziki ve beşeri özellikleri bakımından değerlendirilmiştir. Manisa ilinin neredeyse tamamı, İzmir, Kütahya ve Uşak illerinin ise bir bölümü havza içerisinde yer almaktadır. Bu illere bağlı, Gediz, Şaphane, Demirci, Selendi, Kula, Sarıgöl, Alaşehir, Salihli, Ahmetli, Turgutlu, Köprübaşı, Gördes, Akhisar, Göl marmara, Saruhanlı, Kemalpaşa, Menemen ve Eski Foça ilçeleri de havza sınırlarındadır⁵⁴⁸.

Çalışmada Gediz Havzası coğrafi özellikleri nedeniyle iki bölümde ele alınmıştır. Yukarı Gediz Havzası ve Aşağı Gediz Havzası başlıkları altında incelenen havzanın farklı iklimsel ve fiziki özellikler gösterdiği bilinmektedir. Yukarı Gediz Havzası bölümünde, Akdeniz ikliminin ılıman etkisinden ziyade karasal etkinin hakim olduğu Kütahya, Uşak illerine bağlı topraklar ile Manisa ilinin Selendi, Demirci, Kula ve Gördes ilçelerinin coğrafi özellikleri değerlendirilmiştir. Akdeniz ikliminin etkisinin görüldüğü Manisa ilinin ilçeleri olan Köprübaşı, Sarıgöl, Alaşehir, Salihli, Göl marmara, Akhisar, Ahmetli, Turgutlu, Saruhanlı, Manisa il merkezi ve İzmir ilinin ilçeleri olan Kemalpaşa, Menemen, Eski Foça coğrafi özellikleri ile Aşağı Gediz Havzası bölümünde anlatılmıştır. Günümüze ait farklı coğrafi özelliklerin Son Tunç Çağı'nda Gediz Havzası'nda yerleşim dokusunu belirleyebilecek unsurlar olduğu düşünülmektedir.

Gediz Havzası'nın jeolojisi ve jeomorfolojisi bölümünde konumuz kapsamında incelenen havzanın jeolojik oluşum evreleri verilmiştir. Bu bilgiler ışığında Ege Bölgesi'nin tipik tektonik yapısının çöküntü havzalarından oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu çöküntü havzalarının başlıcaları, Büyük Menderes, Küçük Menderes, Alaşehir, Simav, Gediz, Bergama ve Edremit çöküntü havzalarıdır. Bu çöküntü havzalarının genel doğrultusu doğu-batı yönündedir. Konumuzu oluşturan Gediz ve çevresini içeren tektonik yapılanmada ise doğu-batı doğrultulu genel gidişlerin yanı sıra, çok sayıda ve farklı doğrultularda faylarında yer aldığı bir oluşum göstermektedir. Bu faylar, batı-kuzeybatı-doğu-güneydoğu ve kuzeydoğu-güneybatı yönlerinde gelişmiştir. Bu durum, bölgenin karmaşık blok faylanmalardan etkilendiğini göstermektedir. Bu fay hatları

⁵⁴⁶ Ünlü 1996-97; 309-310

⁵⁴⁷ Türkiye Çevre Atlası 2004; 79

⁵⁴⁸ Aygün 2007; 71

bölgenin coğrafi olarak şekillenmesinde ve deprensellik faaliyetleri bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Gediz Havzası jeomorfoloji bölümünde ise Gediz Nehri'nin yatağını oluşturan unsurlara değinilmiştir. Gediz Nehri'nin drenaj sisteminin oluşumuna ait verilerin Plio-Pleistosen döneminde oluşan tektonizma, iklim değişimleri ve fluvial sistemdeki kapma olaylarının sonucunda oluştuğu görülmüştür. Söz konusu dönemde Selendi Nehri'nin bir kolu olarak Gediz Nehri, geriye doğru yatağını aşındırarak, doğuya doğru boyunu uzatarak Uşak-Güre Havzası ile aralarındaki eski temeli bir boğaz halinde yarmış ve bu havzanın batı sektöründeki drenaj sisteminin de kendisine bağlanmasıyla sonuçlanmıştır. Bunun yanı sıra Pleistosen başlarındaki tektonik hareketle oluşan Gediz Grabeni başlangıçta kapalı havza olduğu ve deltayı çevreleyen yüksek rölyefin çoğunlukla volkanik kayalardan yapıldığı görülmektedir.

Günümüzde Menemen Boğazı'nın oluşmasını ise Gediz Nehri'nin Menemen'in doğusundaki alanları derine doğru kazmasıyla meydana getirdiği görülmüştür. Bu bağlamda Gediz Nehri'nin tez konumuz kapsamındaki bölgenin jeolojik ve jeomorfolojik oluşumunda önemli bir faktör olduğu anlaşılmaktadır.

Gediz Havzası ile ilgili bilgi veren antik kaynaklar ve daha geç döneme ait seyyahların gezi notları bu dönemler arasındaki geçişleri ve bu geçişlerde beşeri unsurların rollerini anlamamız açısından önemlidir. Bu bağlamda Homeros, Herodotos ve Strabon'un dönemlerini anlatan yayınlardan konumuz olan Gediz Havzası üzerinde yer alan yerleşimler ile ilgili verdikleri bilgiler değerlendirilmiştir. Bu bölümde özellikle yerleşimleri etkileyen deprem, savaş ve kıtlık gibi olayların bölgenin nüfusu üzerindeki etkileri verilmiştir.

“*Seyyahların Çalışmalarında Gediz Havzası*” başlıklı bölümde ise ilk olarak Evliya Çelebi'nin 17. yy.'da yazdığı Seyahatnamesinden faydalanılmıştır. Osmanlı coğrafyası için çok kıymetli bir eser olan Seyahatname, batılı pek çok araştırmacı tarafından da Anadolu ve çevre topraklar üzerinde yapılan arkeolojik çalışmalarındaki temel başvuru kaynağı kabul edilmektedir. Evliya Çelebi, seyahat ettiği bütün yerlerin coğrafik, etnik, etnolojik, kültürel ve tarihsel durumunu seyahatnamesi⁵⁴⁹ içerisindeki bilgilerle bizlere sunmuştur. Tez çalışmamız kapsamındaki coğrafya hakkında en fazla bilgiyi de Evliya Çelebi'ye borçluyuz.

Evliya Çelebi'nin ardından 1835 yılında hemen tüm Anadolu'yu gezmiş olan ve gezdiği yerlerin tarih, coğrafya, toplumsal yaşam ve kültürel değerleri üzerine edindiği bilgileri ayrıntılı bir şekilde 1862 yılında yayınladığı eserinde aktaran arkeolog-mimar Charles Texier'in seyahat notları değerlendirilmiştir. Asıl mesleği rahiplik olan J. Arundell ise İngiltere Konsolosluğu adına 1830'lu yıllarda İzmir'de görev almış İngiliz gezgindir. Aynı zamanda Antik Yunan diline ait buluntuları da çok iyi okuyabilen bir

⁵⁴⁹ Şavk 2011; 19-20

epigraf olan Arundell, 22 Ekim 1833 tarihinde İzmir'den başladığı Batı Anadolu gezisinde hemen hemen bütün Batı Anadolu'yu gezmiş ve birçok antik şehirde araştırmalar yapmıştır. Tüm gezisini iki ciltlik bir seyahatname ile anlatan Arundell modern seyyahlar içinde önemli bir yere sahiptir.

Konumuz ile ilgili bilgi veren bir diğer gezgin İngiliz arkeolog ve mineralist Charles Fellows'dur. 1838 yılında İzmir'i merkez alarak kendi ifadesiyle Asia Minor (Küçük Asya) kentlerini gezmiş, bu gezi Likya bölgesine kadar uzanmıştır. Bu gezi notlarında özellikle Gediz Havzası içinde yer alan kentleri ayrıntılı bir şekilde tanımlamıştır. Fellows ayrıca bu seyahatnamesinde birçok antik kentin çizimlerini yapmış, aynı zamanda Anadolu topraklarında bulunduğu minarelerin de haritasını çıkarmıştır.

Bir başka İngiliz vatandaşı, mimar-ressam Thomas Allom yine aynı dönemlerde Anadolu'yu dolaşan gezginlerdendir. İki ciltlik eserini 1838 yılında yayınlamıştır. Bu eserinde tez konumuzun içinde yer alan Alaşehir (Philadelphia), Sardeis (Sart-Salihli) ve Akhisar'ı (Thyateira) gezmiş, gördüklerini ayrıntılı olarak eserinde anlatmıştır. Tüm bu modern seyyahların bize verdiği bilgiler konumuz olan Gediz Havzası içinde bulunan yerleşimlerin varlıklarını uzun yıllardır devam ettirdiğini ve ayrıca bu alanlarda yetiştirilen tarımsal ürünlerin çok fazla değişim göstermediğini anlatmıştır. Bu açıdan konumuz olan Son Tunç Çağı yaşam şekilleri açısından bir yansıtım sağladığı düşünülmektedir.

Antik kaynakların ve seyyahların, bu bölge ile ilgili bizlere sunmuş olduğu bilgiler, Gediz Havzası'nda, erken dönemlerden geç döneme uzanan süreçte yaşamın devamlılığını göstermesi açısından önem teşkil etmektedir.

Gediz Havzası arkeolojisi üzerine yapılan modern çalışmaların ele alındığı bölümde ise, öncelikle bölgede gerçekleştirilen arkeolojik kazı çalışmaları ve sonrasında yüzey araştırması çalışmalarına değinilmiştir. Günümüze kadar sürdürülen kazı ve araştırma çalışmaları literatürde taranmış ve konumuz ile ilgili yerleşimlerde elde edilen veriler bu bölümde verilmiştir. Özellikle son yıllarda Akdeniz başkanlığında tüm Manisa ilinde, Roosevelt başkanlığında ise Marmara Gölü çevresinde yürütülen yüzey araştırmaları bölgenin Son Tunç Çağı tarihi coğrafyası lokalizasyon çalışmaları için önemli bazı saptamalar yapılabileceğini göstermiştir. Roosevelt'in yüzey araştırmaları sırasında gerçekleştirilen Mikrotopografik ve jeofizik çalışmalarının ardından Kaymakçı yerleşiminin yerleşim ağının ve bölgenin merkezi konumunda olduğu ve Seha Nehri Ülkesi'nin merkezi olabileceği düşünülmektedir. Bu durumda Gediz Havzası içerisinde yer alan Son Tunç Çağı buluntusu veren merkezlerin Seha Nehri Ülkesi sınırları içerisinde yer aldığı düşünülebilir. Bu nedenle Gediz Havzası sınırlarında yer alan Son Tunç Çağı buluntusu veren merkezler incelenmiştir. Merkezlerin dağılımına baktığımızda, Aşağı Gediz Havzası içinde yer alan yerleşmelerin sayısal olarak Yukarı Gediz Havzası içerisinde bulunanlardan daha fazla olduğu görülmüştür. Bu

bağlamda iklim şartları, jeolojik ve coğrafi olarak yerleşime uygun alanların Gediz Nehri'nin debisinin azaldığı ve savunması kolay yükseklikte tepeler bulunan coğrafyalarda yoğunlaştığı ortaya çıkmaktadır.

M.Ö. II. binyıl Batı Anadolu tarihi coğrafyası üzerine yapılan çalışmalar son yıllarda ağırlık kazanmıştır. Hitit tabletlerinde isimleri geçen ve Batı Anadolu'da olduğu düşünülen krallıklar ya da idari yapılanmalar üzerine 19. yy.'dan itibaren bilim adamları eldeki veriler ile bu yapılanmaların lokalizasyonu hakkında çeşitli görüşlerde bulunmuşlardır. Bu çalışmaların değerlendirildiği "*Gediz Havzası'nın Son Tunç Çağı Tarihi Coğrafyası'na Bakış*" bölümünde, Gediz Havzası ile ilgili olan saptamalar ve araştırmacıların düşünceleri verilmiştir. Ancak Batı Anadolu'da gerçekleştirilen kazı çalışmalarının sayısının hala yetersiz oluşu ve ayrıca kazı çalışmaları gerçekleştirilen yerleşim yerlerinde henüz bir tablete/yazılı buluntuya rastlanmaması nedeniyle bu lokalizasyon çalışmaları kesin sonuçlar verememektedir.

Son olarak Gediz Havzası'nda yer alan Son Tunç Çağı buluntu merkezlerini değerlendirdiğimiz bölümde ise konumuz ile ilgili buluntu merkezleri, bu merkezlerden elde edilen veriler ve ortaya çıkan yeni sonuçlar ele alınmıştır. Özellikle konumuz olan Son Tunç Çağı buluntusu veren merkezlerin, Arzawa Konfederasyonu kapsamında yer alan Seha Nehri Ülkesi içerisinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Gediz Havzası Son Tunç Çağı tarihi coğrafyası ile ilgili edindiğimiz bilgiler bölgenin gerek coğrafi gerekse beşeri yönden sürekli bir değişim içinde olduğunu göstermiştir. Özellikle coğrafi açıdan Gediz Nehri'nin bölgeye etkisi tartışılmaz bir gerçektir. Ele alınan buluntu merkezlerinde sürdürülen kazı çalışmaları sırasında karşılaşılan kalın alüvyal dolgu, konumuz ile ilgili olan dönemi de anlamamızı güçleştirmektedir. Bununla birlikte gerçekleştirilen ya da devam etmekte olan yüzey araştırmalarıyla kazı çalışmaları bölgenin günümüze kadar varsayımlar üzerine kurulmuş tarihi coğrafyasına ışık tutacak nitelikte olup bu kapsamda geleceğe yönelik umutlarımızı da arttırmaktadır.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

Homeros, *İlyada*, Çev. A. Erhat ile A. Kadir, İstanbul, 2003.

Herodotos, *Herodotos Tarihi*, Çev. M. Ökmen, İstanbul, 1993.

Strabon, *Geographika-Antik Anadolu Coğrafyası (Kitap XII-XIII-XIV)*, Çev. A. Pekman, İstanbul, 2000.

Modern Kaynaklar

Akar-Avan 2007.

E. Akar-H. Avan, *Manisa 2007*, Manisa, 2007.

Akdeniz 2006.

E. Akdeniz, "II. Murşili'nin Arzawa Seferi ve Kadıkalesi Çevresinin M.Ö. II. Binyıl Tarihi Coğrafyası Hakkında Bazı Gözlemler", *Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi*, sayı 7, 2006, 15-37.

Akdeniz 2009a.

E. Akdeniz, "Kula Volkanizması ve Gış Kalmışana", *Atatürk ve Cumhuriyet'e Armağan*, Ed. G. Güneş-M. Başaran, Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları No:30, Aydın, 2009, 1-6.

Akdeniz 2009b.

E. Akdeniz, "2007 Yılında Manisa İli ve İlçelerinde Yürütülen Prehistorik-Protohistorik Yüzey Araştırmaları", *26. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. cilt, Ankara, 2009, 255-263.

Akdeniz 2010.

E. Akdeniz, "2008 Yılında Manisa İli ve İlçelerinde Yürütülen Prehistorik-Protohistorik Yüzey Araştırmaları", *27. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1.cilt, Ankara, 2010, 153-174.

Akdeniz 2011a.

E. Akdeniz, *Tarih Öncesinden İlk Demir Çağı'na Manisa*, Aydın, 2011.

Akdeniz 2011b.

E. Akdeniz, "2009 Yılında Manisa İli ve İlçelerinde Yürütülen Prehistorik-Protohistorik Yüzey Araştırmaları",

28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1.cilt, Ankara, 2011, 83-98.
- Akdeniz 2011c. E. Akdeniz, “Neolitik Çağda Manisa Yöresi”, *OLBA XIX*, 2011, 1-46.
- Akdeniz 2012a. E. Akdeniz, “Şahin Kayası Kuzey Lidya’da Bir Pers Yerleşimi”, *Aktüel Arkeoloji 29*, 2012, 42-44.
- Akdeniz 2012b. E. Akdeniz, “2010 Yılında Manisa İli ve İlçelerinde Yürütülen Prehistorik-Protohistorik Yüze Araştırmaları”, *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1.cilt, Ankara, 2012, 51-68.
- Akurgal 1956. E. Akurgal, “Foça Kazıları ve Kyme Sondajları”, *Anadolu/Anatolia*, sayı 1, 1956, 32-42.
- Akyurt 1998. İ.M. Akyurt, *M.Ö.2.Binde Anadolu’da Ölü Gömme Adetleri*, Ankara, 1998
- Allom 1838. T. Allom, *Constantinople The Seven Churches of Asia Minor*, Londra, 1838.
- Ambraseys-Finkel 2003. N.N. Ambraseys-C.F. Finkel, *Türkiye’de ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler, Bir Tarihsel İnceleme 1500-1800*, Çev. M.U. Koçak, İstanbul, 2003.
- Ardos 1995. M. Ardos, *Türkiye Ovalarının Jeomorfolojisi*, Cilt II, İstanbul, 1995.
- Arundell 1828. F.V.J. Arundell, *A Visit to The Seven Churches of Asia Minor*, Londra, 1828.
- Atalay 1982. İ. Atalay, *Türkiye Jeomorfolojisine Giriş*, İzmir, 1982.
- Atalay-Mortan 1997. İ. Atalay-K.Mortan, *Türkiye Bölgesel Coğrafyası*, Ed. İ. Atalay, İstanbul, 1997.
- Aydın 2003. İ. Aydın, “Demirci Şehri'nin Mekânsal Gelişimi ve Gelişimi Etkileyen Faktörler/Urban Development of Demirci and the Factors that Effects Its Development”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, sayı 7, İstanbul, 2003, 19-44.
- Aygün 2007. M.S. Aygün, *Akarsu Havzalarında Stratejik Yönetim Planlarının Oluşturulması: Gediz Havzası Örneği*,

- (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Başkan 2006. H.O. Başkan, *Salihli'nin (Manisa) Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Baykan 2012. C. Baykan, "Karabel Kaya Anıtı Koruma Eylem Planı", *İsmail Fazlıoğlu Anı Kitabı*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, 2012/3, 35-42
- Bean 1979. G.E. Bean, *Aegean Turkey*, Newyork, 1979.
- Bean 2001. G.E. Bean, *Eski Çağda Ege Bölgesi*, İstanbul, 2001.
- Beckman 1996. G.Beckman, *Hittite Diplomatic Text*, Ed. H.A.Hoffner, Atlanta, 1996.
- Bilgi ve diğerleri 2000. N. Bilgi-Ü. Şenel-E. Akar-A. Türe, *Manisa 2000*, İzmir, 2000.
- Biricik 1995. A.S. Biricik, "Gediz Havzası'nın Su Potansiyeli", *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı 30, İstanbul, 1995, 13-23.
- Boehlau-Schefold 1942. J. Boehlau-K. Schefold, *Larisa am Hermos III*, Berlin, 1942.
- Boysal 1967. Y. Boysal, "Karya Bölgesinde Yeni Araştırmalar/New Excavations in Caria", *Anadolu/Anatolia 11*, 1967, 1-30/31-56.
- Burney 2004. C. Burney, *Historical Dictionary of Hittites*, Toronto, 2004.
- Bryce 1974. T.R. Bryce, "Some Geographical and Political Aspects of Mursilis Arzawa Campaign", *Anatolian Studies*, Vol. 24, 1974, 103-116.
- Bryce 1985. T.R. Bryce, "A Reinterpretation Of The Millawata Letter in The Light Of The New Join piece", *Anatolian Studies*, Vol. 35, 1985, 13-23.
- Bryce 2005. T. R. Bryce, *The Kingdom of the Hittites*, Oxford, 2005.
- Çağlar 2008. İ. Çağlar, "Batı Anadolu'da Kabuk Elektriksel Yapısı ile Jeotermal Sistemler Arasındaki İlişki", *Termal ve Maden*

- Suları Konferansı Bildiriler Kitabı*, Ed. A.E.Türker-A.Yılmaz, Afyonkarahisar, 2008, 80-91.
- Çevre ve Orman Bakanlığı 2008. Çevre ve Orman Bakanlığı, *Gediz Havzası Koruma Eylem Planı Çalışması*, 2008.
- Çınardalı-Karaaslan 2008. N. Çınardalı-Karaaslan, “Recent Investigations Panaztepe Harbour Town, Panaztepe Liman Kentte Yapılan Son Çalışmalar”, *10. Kuruluş Yılı Etkinliği, Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri Üzerine Yeni Araştırmalar*, Ed. A. Erkanal-Öktü, S. Günel, U. Deniz, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2008, 57-68.
- Çınardalı-Karaaslan- Aykurt-Erbil-Kolankaya-Bostancı 2012. N. Çınardalı-Karaaslan-A. Aykurt -Y.H. Erbil-N. Kolankaya-Bostancı, “Panaztepe Kazıları Kapsamında İzmir Bölgesi Gediz Deltası Yüzey Araştırması 2010 Yılı Çalışmaları”, *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1.cilt, 2012, 319-342.
- Çukur 1992. H. Çukur, *Orta Gediz Havzasının Fiziki Coğrafyası*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Darkot-Tuncel 1978. B. Darkot-M. Tuncel, *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul, 1978.
- Darkot-Tuncel 1995. B. Darkot-M. Tuncel, *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul, 1995.
- Demir ve diğerleri 2008. T. Demir-D. Maddy-D.R. Bridgland-A. Veldkamp-C. Stemerding- T. van der Schriek, “Erken Pleistosen’de İklim Değişiklikleri ve Tektonizmanın Kontrolü Altında Gediz Nehri Drenaj Sisteminin Evrimi”, *Ulusal Jeomorfoloji Sempozyumu*, Ed. A.E. Erginal, Çanakkale, 2008, 4.
- Derin-Batmaz 2005. Z. Derin-A. Batmaz, “Bornova-Kemalpaşa (İzmir) Arkeolojik Envanteri Dergisi”, *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, sayı 2, 2005, 75-100.
- Derin 2010. Z. Derin, “İzmir’in Tarih Öncesi Dönemi ve Yeşilova Höyüğü”, *Dr. Eren Akçiçek’e Armağan*, hazırlayan: G.Gökçay, İzmir, 2010, 57-72.
- Dickerman 1889. L. Dickerman, “The Hittites”, *Journal of the American Geographical Society of New York*, Vol.21,1889, 325-358.

- Dinç 1997. R. Dinç, “Kulaksızlar Mermer İdol Atölyesi ve Çevre Araştırmaları”, *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. cilt, Ankara, 1997, 255-282.
- Dinç 1996. R. Dinç, “1994 Yılı Akhisar-Kulaksızlar Mermer İdol Atölyesi Yüzey Araştırması”, *XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. cilt, Ankara, 1996, 11-41.
- Dinç 1991. R. Dinç, “Erdelli Höyük und die Bedeutung seiner Funde für die Frühbronzezeitliche Geschichte des Manisa-Akhisar Gebietes”, *Istanbul Mitteilungen* 41, 1991, 25-38.
- Doğer 1998. E. Doğer, *İlk İskanlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen ya da Tarhaniyat Tarihi*, İzmir, 1998.
- Dönmez 1981-1982. Y. Dönmez, “Kütahya ve Çevresinin Fiziki Coğrafyası”, *Atatürk'ün Doğumu'nun 100. Yılına Armağan Kütahya*, İstanbul, 1981-1982, 1-20.
- Duyuran 1969. R. Duyuran, “Akhisar Tepe Mezarlığında Yapılan Arkeolojik Araştırmalar”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, sayı XVII-2 (1968), Ankara, 1969, 73-76.
- Duyuran 1974. R. Duyuran, “Akhisar Tepe Mezarlığında Yapılan Arkeolojik Araştırmalar: II”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, sayı XX-2 (1973), Ankara, 1974, 17-27.
- Erkanal 1987. A. Erkanal, “Panaztepe Kazısının 1985 Yılı Sonuçları”, *VIII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1.cilt, Ankara, 1987, 253-262.
- Erkanal-Erkanal 1987. A. Erkanal-H. Erkanal, “Batı Anadolu’da Yeni Bir Arkeolojik Kazı Panaztepe”, *Remzi Oğuz Arık Armağanı*, Ankara, 1987, 115-124.
- Erkanal 1988. A. Erkanal, “Panaztepe Kazıları 1986 yılı Sonuçları”, *IX. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1. cilt, Ankara, 1988, 345-350.
- Erkanal 1989. A. Erkanal, “Panaztepe Kazıları 1987 Yılı Sonuçları”, *X. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2. cilt, Ankara, 1989, 59-66.
- Erkanal 1993. A. Erkanal, “1991 Panaztepe Kazısı Sonuçları”, *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1.cilt, Ankara, 1993, 495-502.

- Erkanal 1995. A. Erkanal, “1993 Panaztepe Kazıları Sonuçları”, *XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1.cilt, Ankara, 1995, 281-285.
- Erkanal 1998. A. Erkanal, “1996 Yılı Panaztepe Kazıları Sonuçları, *XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1. cilt, Ankara, 1998, 455-466.
- Erkanal 2002. A. Erkanal, “2000 Yılı Panaztepe Kazı Sonuçları”, *23. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1. cilt, Ankara, 2002, 305-312.
- Erkanal 2004. A.Erkanal, “Anadolu-Miken İlişkileri”, *Arkeoatlas 3*, 2004, 90-93.
- Erkanal-Öktü 2002. A. Erkanal-Öktü, “İzmir Bölgesi Arkeolojik Araştırmalarında Panaztepe Kazısı'nın Yeri”, *İzmir Kent Kültürü Dergisi*, sayı 5, 2002, 188-197.
- Erkanal-Öktü-İren 2004. A. Erkanal-Öktü, K. İren, “2002 Güney Aiolis Yüzev Araştırması”, *21. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2.Cilt, 2004, 245-252.
- Erkanal-Öktü, Çınardalı-Karaaslan 2005. A.Erkanal-Öktü, N.Çınardalı-Karaaslan, “Panaztepe 2003 Yılı Kazıları”, *26. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1. cilt, Ankara, 2005, 25-36.
- Erkanal-Öktü, Çınardalı-Karaaslan 2006. A.Erkanal-Öktü, N.Çınardalı Karaaslan, “Panaztepe 2004 Yılı Kazıları”, *27. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1. cilt, Ankara, 2006, 191-204.
- Erkanal-Öktü, Çınardalı-Karaaslan 2008. A. Erkanal-Öktü, N. Çınardalı-Karaaslan“Panaztepe Kazıları 2006 yılı Çalışmaları”, *29. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2. cilt, Ankara, 2008, 19-38.
- Erkanal-Öktü 2008. A. Erkanal-Öktü, “The Late Bronza Age Cemeteries of Panaztepe, Panaztepe Geç Tunç Çağı Mezarlıkları”, *10. Kuruluş Yılı Etkinliği, Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri Üzerine Yeni Araştırmalar*, Ed. A. Erkanal-Öktü, S. Günel, U. Deniz, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2008, 69-90.
- Erkanal 2011. A. Erkanal, “Son Tunç Çağı, Anadolu-Miken İlişkileri”, *Arkeoatlas, Tarih Öncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası*, 2011, 328-331.
- Efe 1990. T. Efe, “1988 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzev Araştırmaları”, *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1990, 405-424.

- Efe 1991. T. Efe, “1989 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”, *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1991, 163-178.
- Efe 1992. T. Efe, “1990 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”, *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1992, 561-583.
- Efe 1993. T. Efe, “1991 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”, *X. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1993, 345-364.
- Efe 1994. T. Efe, “1992 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”, *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1994, 571-592.
- Efe 1995. T. Efe, “1993 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”, *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1995, 245-266.
- Efe 1996. T. Efe, “1994 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”, *XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. cilt, Ankara, 1996, 131-152.
- Efe 1997. T. Efe, “1995 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”, *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. cilt, Ankara, 1997, 215-232.
- Emre 1996. T. Emre, “Gediz Graben'nin Tektonik Evrimi”, *Türkiye Jeoloji Bülteni*, cilt 39, sayı 2, 1996, 1-18
- Emre ve diğerleri 2005. Ö. Emre-S. Özalp-A. Doğan-V. Özaksoy-C. Yıldırım-F. Göktaş, *İzmir Yakın Çevresinin Diri Fayları Deprem Potansiyelleri*, Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü, Rp: NO:10754, Jeoloji Etütleri Dairesi, 2005.
- Emre 2002. K. Emre, “Kaya Kabartmaları, Steller, Ortostatlar, Görsel Sanat: Devletin ve Dinin Anıtsal İfadesi”, *Hittitler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk / Die Hethiter und Ihr Reich Das Volk Der 1000 Götter*, Boon, 2002, 487-492.
- Erinç 1982. S. Erinç, *Jeomorfoloji*, İstanbul, 1982.

- Ertan 2006. M. Ertan, *19. Yüzyılda Gördes Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.
- Ersoy 1988. Y.E. Ersoy, "Find from Menemen/Panaztepe in the Manisa Museum", *The Annual of the British School at Athens*, Vol. 83, 1988, 55-82.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi 2011. *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: Kütahya, Manisa, İzmir, Antalya, Karaman, Adana, Halep, Şam Kudüs, Mekke, Medine*, 9. Kitap, 1. Cilt, (Kutulu 2 cilt) Haz: S.A. Kahraman, İstanbul, 2011.
- Fellows 1838. Ch. Fellows, *A Journal Written During an Excursion in Asia Minor*, Londra, 1838.
- Foss 1982. C. Foss, "A Neighbor of Sardes: The City of Tmolos and Its Successors", *Classical Antiquity*, Vol.1, No. (Oct., 1982), 178-201.
- French 1969. D. French, "Prehistoric Sites in Northwest Anatolia II. The Balıkesir and Akhisar/Manisa Areas", *Anatolian Studies*, Vol. 19, 1969, 41-98.
- Garstang 1943. J. Garstang, "Hittite Military Roads in Asia Minor", *American Journal Archaeology*, Vol. 47, 1943, 35-62.
- Garstang-Gurney 1959. J. Garstang-O.R.Gurney, *The Geography of the Hittite Empire*, London, 1959.
- Greenewalt 2010. C.H.Greenewalt, "Giriş", *Lidyalılar ve Dünyaları*, Ed. Nicholas D.Cahill, çev. G.Ergin vd., İstanbul, 2010, 7-36.
- Greenewalt ve Diğerleri 1983. C.H.Greenewalt-D.G.Sullivan-C.J.Ratte-T.N. Howe, "Sardes, 1981 and 1982", *Türk Arkeoloji Dergisi*, sayı XXVI-2, 1983, 155-215.
- Gurney 1952. O. R. Gurney, *The Hittites*, London, 1952.
- Güterbock-Alexander 1983. H.G.Güterbock-R.L.Alexander, "The Second Inscription on Mount Sipylus", *Anatolian Studies*, Vol. 33, 1983, 29-34.

- Güterbock 1983. H.G. Güterbock, “ The Hittites and the Aegean World: Part1. The Ahhiyawa Problem Reconsidered”, *American Journal of Archaeology*, Vol.87, 1983, 133-138.
- Günel 1995. N. Günel, “Gediz Havzasının İklimi”, *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı 30, İstanbul, 1995, 67-96.
- Greaves 2003. A. M.Greaves, *Miletos Bir Tarih*, Çev.H.Ç.Öztürk, İstanbul, 2003
- Greenewalt-Rautman 1998. C.H. Greenewalt-M.L. Rautman, “Sardis Campaigns of 1994-1995”, *American Journal of Archaeology*, Vol. 102, 1998, 469-505.
- Mitten-Yüğrüm 1969. D.G.Mitten-G.Yüğrüm, “Excavation at Ahlatlı Tepecik the Gygean Lake 1968”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, sayı XVII-1 (1968), 1969, 125-131.
- Mitten-Yüğrüm 1971. D.G. Mitten-G.Yüğrüm, “The Gygean Lake, 1969: Eski Balikhane, Preliminary Report”, *Harward Studies in Classical Philology*, Vol. 75, 1971, 191-195.
- Hanfmann 1948. G.M.A. Hanfmann, “Archaeology in Homeric Asia Minor”, *American Journal of Archaeology*, Vol. 52, 1948, 135-155.
- Hanfmann-Detweiler 1960. G.M.A. Hafmann-A.H.Detweiler, Report of Excavations at Sardis in 1959, *Türk Arkeoloji Dergisi*, Sayı X-1, 1960,21-38.
- Hanfmann-Detweiler 1964. G.M.A. Hafmann-A.H. Detweiler, “Report of Excavations at Sardis in 1962”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, Sayı XII-1 (1962), 1964, 26-33.
- Detweiler-Hanfmann- Mitten 1968. A.H. Detweiler -G.M.A. Hafmann-D.G. Mitten, “Excavations at Sardis in 1967”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, Sayı XVI-II (1967), 1968, 77-91.
- Hanfmann 1983. G.M.A. Hafmann, *Sardes from Prehistoric to Roman Times, Results of the Archaeological Exploration of Sardes 1958-1975*, Cambridge, Massachusetts, 1983.
- Hanfmann-Waldbaum 1968. G.M.A. Hanfmann-J.C.Waldbaum, “Two Submycenaean Vases and a Tablet From Strotonikeia in Caria”, *American Journal of Archaeology*, Vol. 72, 1968, 51-56.

- Hansen 1997. O. Hansen, "KUB XXIII.13- A Possible Contemporary Bronze Age Source For The Sack Of Troy/Hisarlık?", *British School of Athens* 92 (1997),s. 165-167.
- Hawkins 1998. J.D. Hawkins, "Tarkasnawa King of Mira: 'Tarkendemos', Boğazköy Sealings, and Karabel", *Anatolian Studies*, Vol. 48, 1998, 1-31.
- Hawkins 2009. J.D. Hawkins, "The Arzawa Letters in Recent Perspective", *British Museum Studies in Ancient Egypt and Sudan* 14, 2009, 73–83.
- Helvacıoğlu 2003. F. Helvacıoğlu, *Menemen Havzasındaki Meteoroloji İstasyonunda Ölçülen Ekstrem Yağışların Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Heinhold-Krahmer 1977. S. Heinhold Krahmer, *Arzawa. Untersuchungen zu seiner Geschichte nach den hethitischen Quellen*, Heidelberg, 1977.
- Houwink Ten Cate 1970. H.J.Houwink Ten Cate, *The Records Of The Hittite Empire (C. 1450-1380 B.C.)*, İstanbul, 1970.
- Karakuyu-Özçağlar 2005. M. Karakuyu-A.Özçağlar, "Alaşehir İlçesi'nin Tarımsal Yapısı ve Planlanmasına dair Öneriler", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, Sayı 3 (2) , 2005, 1-17.
- Karataş 2006. B.S. Karataş, *Coğrafi Bilgi Sistemi ve Uzaktan Algılama Teknikleriyle Menemen Sulama Sistemi Performansının Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Karauğuz 2002. G. Karauğuz, *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*, Konya, 2002.
- Kayan 1992. İ. Kayan, "Demirköprü Baraj Gölü Batı Kıyısında Çakallar Volkanizması ve Fosil İnsan Ayak İzleri", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Ege Coğrafya Dergisi*, sayı 6, İzmir, 1-32.
- Kayser 2011. S. Kayser, *Manisa İl Çevre Durum Raporu (2010)*, Türkiye Cumhuriyeti Manisa Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Manisa, 2011.

- Kelder 2006. J.M. Kelder, "Mycenaeans in Western Anatolia" *Talanta*, Vol. XXXVI-XXXVII, (2004-2005), 2006, 49-77.
- Kınal 1953. F. Kinal, *Geographie et L'histoire des Pays D'Arzava*, Ankara 1953.
- Knudtzon 1902. J.A. Knudtzon, *Die zwei Arzawa-briefe, die altesten urkunden in indogermanischer sprache*, Leipzig, J.C. Hinrichs, 1902.
- Kuşçu ve diğerleri 2009. M. Kuşçu-İ. Lafcioğlu-S. Çavşi-S. Güzel-G. Bozkurt, *Kütahya İl Çevre Durum Raporu*, Türkiye Cumhuriyeti Kütahya Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Kütahya, 2009.
- Küreksiz 2010. M.N. Küreksiz, *Turgutlu ve Çevresinin Geoteknik İncelemesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Manisa.
- Koca-Sözbilir-Uzel 2011. M.Y. Koca-H.Sözbilir-B.Uzel, "Sarıgöl Fay Zonu Boyunca Meydana Gelen Deformasyonların Nedenleri Üzerine Bir Araştırma", *Jeoloji Mühendisliği Dergisi*, sayı 35 (2), 2011, 151-174.
- Koçman 2004. A. Koçman, "Yanık Ülkenin Doğal Anıtları: Kula Yöresi Volkanik Oluşumları", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Ege Coğrafya Dergisi*, Sayı 13, 2004, 5-15.
- Macqueen 1968. J.G. Macqueen, *Geography and History in Western Asia Minor in Second Millenium*", *Anatolian Studies*, vol. 18, 1968, 169-185.
- Macqueen 2001. J.G. Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, çev.E.Davutoğlu, Ankara, 2001.
- Madan ve diğerleri 2011. M.Madan-M.Ağırdil-N.Özgül-Ö-Özgül-Z.Madan, *Ahmetli*, Ahmetli Kaymakamlığı Yayını, İzmir.
- Mellart 1968. J.Mellart, "Anatolian Trade with Europe and Anatolian Geography and Culture Provinces in the Late Bronze Age", *Anatolian Studies*, Vol. 18, 1968, 187-202.
- Mellaart 1993. J. Mellaart "The Present State of "Hittite Geography", *Aspect of Art and Iconography: Anatolia and Its Neighbors. Studies in Honor of N.Özgüç*, Ed. M.J. Mellink-E. Porada-T.Özgüç, Ankara, 415-422.

- Mellink 1963. M.J. Mellink, "Archaeology in Asia Minor", *American Journal of Archaeology*, Vol. 67/2, 1963, 173-190.
- Mellink 1982. M.J. Mellink, "Archaeology in Asia Minor", *American Journal of Archaeology*, Vol. 86, 1982, 557-576.
- Mellink 1984, M.J. Mellink, "Archaeology in Asia Minor", *American Journal of Archaeology*, Vol. 88, 1984, 441-459.
- Meriç 1987a. R. Meriç, "1985 Yılı İzmir ve Manisa İlleri Yüzey Araştırması", *IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1987, 301-310.
- Meriç 1986. R. Meriç, "1984 Yılı İzmir ve Manisa İlleri Yüzey Araştırmaları", *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1986, 199-208.
- Meriç 1987b. R. Meriç, "1985 Yılı Alaşehir Kazı Çalışmaları", *VII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2. cilt, Ankara, 1987, 259-271.
- Meriç 1988. R. Meriç, "1986 Yılı İzmir ve Manisa İlleri Yüzey Araştırmaları", *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. cilt, Ankara, 1988, 247- 256.
- Meriç 1989a. R. Meriç, "1987 Yılı Alaşehir Kazısı", *X. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1. cilt, Ankara, 1989, 157-170.
- Meriç 1989b. R. Meriç, "1987 İzmir-Manisa-Aydın İlleri Yüzey Araştırması", *VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1989, 385-392.
- Meriç 1990a. R. Meriç, "1988 Yılı Alaşehir Kazısı", *XI. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1. cilt, Ankara, 1990, 179-190.
- Meriç 1990b. R. Meriç, "1988 Yılı İzmir, Manisa İlleri Arkeolojik Yüzey Araştırması", *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1990, 361-366.
- Meriç 1992. R. Meriç, "1990 Yılı Alaşehir Kazısı", *XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1. cilt, Ankara, 1992, 227-235.
- Meriç 1993. R. Meriç, "1991 Yılı Alaşehir Kazısı", *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2. cilt, Ankara, 1993, 355-364.
- Mee 1978. C. Mee, "Aegean Trade and Settlement in Anatolia in the Second Millennium B.C.", *Anatolian Studies*, Vol. 28, 1978, 123-156.

- Mee 1998. C. Mee, "Anatolia and the Aegean in the Late Bronze Age", *The Aegean and the Orient in the Second Millennium B. Aegaeum*, Vol.18, Ed. E.Cline ve D.Harris-Cline, 1998, 137-146.
- Mountjoy 1998. P.A. Mountjoy, "The East Aegean-West Anatolian Interface in the Late Bronze Age: Mycenaeans and the Kingdom of Ahhiyawa", *Anatolian Studies*, Vol.48,1998, 33-67.
- Mountjoy 1999. P.A.Mountjoy, *Regional Mycenaean Decorated Pottery*, Vol.1, Berlin,1999.
- Muhly 1974. J.D. Muhly, "Hittites and Achaeans:Ahhiyawa Redomitus", *Historia* 23, 1974, 129-145.
- Niemeier 2002. W.D.Niemeier, "Hattuşa ve Ahhiyawa Arasındaki Millawanda/Milet Sorunu, Batı Anadolu'da Miken Yunanistanı'nın Politik ve Kültürel Rolü", *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk / Die Hethiter und Ihr Reich Das Volk Der 1000 Götter*, Boon, 2002, 521-523.
- Okkan-Dalkılıç 2010. U.Okkan-H.Y.Dalkılıç, "Demirköprü Barajı Aylık Buharlaştırma Yüksekliklerinin Yapay Sinir Ağları ile Tahmin Edilmesi", *Devlet Su İşleri Teknik Bülteni*, sayı108, 2010, 30-36.
- Ozner 2007. S. Ozner,"Kula Çevresindeki Volkanik Şekillerin Jeopark/Jeoturizm. Potansiyeli", *Geçmişten Geleceğe Köprü, Yanık Ülke Kula Sempozyumu (1-3 Eylül 2006-Kula)*, İzmir, 2007, 83-103.
- Ozansoy 1972. F.Ozansoy, "Türkiye Pleistosen Fosil İnsan Ayak İzleri", *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi*, sayı 72, Ankara, 1972, 204-208.
- Öner-Hocaoğlu 2007. E.Öner-B.Hocaoğlu, "Gediz Nehri Havzası'nın Hidrolojik Özellikleri" *Gediz Deltası Sulakalan Yönetim Planı*, Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, 2007,13-32.
- Özgünel 1983. C. Özgünel, "Batı Anadolu ve İçlerinde Miken Etkinlikleri" *Belleten*, sayı 47, 1983, 697-743.
- Özyiğit 1993. Ö. Özyiğit, " 1991 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2. cilt, Ankara, 1993, 1-22.

- Özyiğit 2003. Ö. Özyiğit, “ Phokaia’da Akurgal’ın Kazıları Işığında Son Dönem Çalışmaları”, *Anadolu/Anatolia* 25, 2003, 97-107.
- Özyiğit 2002. Ö. Özyiğit, “2001 Yılı Phokaia Kazı, Restorasyon ve Çevre Düzenleme Çalışmaları”, *İzmir Kent Kültürü Dergisi*, sayı 5, 2002, 181-187.
- Özyiğit 2005. Ö. Özyiğit, “ 2003 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları”, 26. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2. cilt, Ankara, 2005, 43-50.
- Peker 2010. H. Peker, “An Eastern Mediterranean Approach To Hatti-Ahhiyawa Relations”, *VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, II. cilt, 2010, 613-622.
- Peschlow 2002. A. Peschlow, “Latmosda Hititler”, *Birinci Uluslararası Aşağı Menderes Havzası, Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu*, Söke, 2002, 199-204.
- Peschlow-Bindokat 2005. A. Peschlow Bindokat, *Latmos’ta Bir Karia Kenti Herakleia*, İstanbul, 2005.
- Roosevelt 2006, C.H. Roosevelt, “Tumulus Survey and Museum Research in Lydia, Western Turkey: Determining Lydian- and Persian-Period Settlement Patterns”, *Journal of Field Archaeology*, Vol.31, 2006, 61-76.
- Roosevelt 2007. C.H. Roosevelt, “Central Lydia Archaeological Survey: 2005 Results”, 24. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. cilt, 2007, 135- 154.
- Roosevelt 2009, C.H. Roosevelt, *The Archaeology of Lydia, from Gyges to Alexander*, Newyork, 2009.
- Roosevelt 2010. C.H. Roosevelt, “Lidyalılardan Önce Lidya”, *Lidyalılar ve Dünyaları*, Ed. Nicholas D.Cahill, çev. G.Ergin vd, İstanbul, 2010, 37-73.
- Roosevelt 2011. C.H. Roosevelt, “Central Lydia Archaeological Survey, 2009 Results”, 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 3. cilt, 2011, 55-74.
- Roosevelt-Luke 2008. C.H. Roosevelt-C. Luke, “Central Lydia Archaeological Survey: 2006 Results”, 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 3. cilt, 2008, 305-326.

- Roosevelt-Luke 2009. C.H. Roosevelt-C. Luke, "Central Lydia Archaeological Survey: 2007 Results", 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. cilt, 2009, 433-450.
- Roosevelt-Luke 2010. C.H. Roosevelt-C. Luke, "Central Lydia Archaeological Survey: 2008 Results", 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, 2010, 1-24.
- Roosevelt-Luke 2012. C.H. Roosevelt-C. Luke, "Central Lydia Archaeological Survey: 2010 Results", 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. cilt, 2012, 383-400.
- Ramsay 1960, W.M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çev. M.Pektaş, İstanbul, 1960.
- Sartiaux 1921, F. Sartiaux, "Nouvelles recherches sur le site de Phocée", *Comptes-rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, No.2, 1921, 119-129.
- Sarıkaya 2004. M.A. Sarıkaya, "Gediz Ayrılma Zonu: Fay Kayacı Stratigrafisi ve Tektonik Önemi", *Yerbilimleri*, sayı 30, Hacettepe Üniversitesi Yerbilimleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Bülteni, 2004, 63-79.
- Sarıtaş 2007. F. Sarıtaş, Temettuat Defterlerine Göre Sarıgöl (İnegöl)'ün Sosyal ve Ekonomik Durumu, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Sevin 2007. V. Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Ankara, 2007.
- Starke 1997. F. Starke, "Troia im Kontext des Historisch-Politischen und Sprachlichen Umfeldes Kleinasien im 2. Jahrtausend", *Studia Troica*, Band 7, 1997, 446-487.
- Starke 2001. F. Starke, "Milattan Önce İkinci Bin Yılın Güç Dengesi İçinde Troia", *Troia-Düş ve Gerçek*, İstanbul, 2001, 34-44.
- Şahin 1998. I. Şahin, *Lydia'da Küçük Yerleşimler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Şavk 2011. Ü.Ç. Şavk, *Sorularla Evliya Çelebi İnsanlık Tarihine Yön veren 20 Kişiden Biri*, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara, 2011.

- Şimşek ve diğerleri 2009. C. Şimşek-Z. Demirkıran-L. Çetiner-O. Gündüz-G. Öcal, "Kemalpaşa Ovasının Üç Boyutlu İnteraktif Hidrojeolojik Modeli", *Dokuz Eylül Üniversitesi Fen ve Mühendislik Dergisi*, cilt 11, sayı 31, 2009, 10-21.
- Takaoğlu 2001. T. Takaoğlu, "1999 Yılı Kulaksızlar Mermer Atölyesi Araştırması," *18. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. cilt, Ankara, 2001, 157-168.
- Tamer ve diğerleri 2005. Ş. Tamer-İ. Lafcioğlu-S. Çavşi-M. Aksaz, *Kütahya İl Çevre Durum Raporu*, Türkiye Cumhuriyeti Kütahya Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Kütahya, 2005.
- Temimhan 2005. S. Temimhan, *Salihli Kurşunlu Kaplıcaları ve Civarının Jeotermal Potansiyelinin Araştırılması*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Temuçin 1991. E. Temuçin, *Manisa-Akhisar Ovalarında İklim ve Ortam İlişkileri (Uygulamalı Bir Coğrafya Araştırması)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Texier 2002. C. Texier, *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, Çev. A. Suat, Ankara, 2002.
- Tuncel 1981-1982. M. Tuncel, "Kütahya İli'nin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası", *Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya*, İstanbul, 1981-1982, 21-34.
- Türkyılmaz 2007. Ş. Türkyılmaz, Selendi (Manisa) İlçe Merkezinin Coğrafi Etüdü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2007.
- Türkiye Çevre Atlası 2004. Hazırlayan: Çevre Envanteri Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2004.
- Toker ve diğerleri 2010. R. Toker-C. İnce-Ç. Dönmez-N.K. Demircioğlu-F.K. Takmak- Y. Yıldırım-Y.Ş. Türk-M.E. Çinici, *Uşak İli Çevre Durum Raporu*, Türkiye Cumhuriyeti Uşak Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Uşak, 2010.
- Uşak 1973 İl Yıllığı

- Ünal 1991, A. Ünal, “Two Peoples on Both Sides of the Aegean Sea: did the Achaeans and the Hittites Know Each Other?”, *Bulletin of the Middle Eastern Culture Center in Japan*, Vol 4, 1991, 16-44.
- Ünal 2003, A. Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu II*, İstanbul, 2003.
- Ünlü 1996-1997, M.Ünlü, “Gediz Akarsuyu Havzasının Biyolojik Özellikleri ve Balıkçılık”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, sayı1, İstanbul, 1996-1997, 309-322.
- Yakar 2007. J. Yakar, *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi*, çev. S.H.Riegel, İstanbul, 2007.
- Yıldırım 2008, S. Yıldırım, *Manisa İl Çevre Durum Raporu*, Türkiye Cumhuriyeti Manisa Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Manisa, 2008.
- Yılmaz ve diğerleri 2008. S. Yılmaz-S. Pasvanoğlu-A. Yakabağ-S. Vural, “Urganlı Jeotermal Alanının (Turgutlu-Manisa) Jeolojisi ve Sondaj Verileri Işığında Yeniden Değerlendirilmesi” *Termal ve Maden Suları Konferansı*, Ed. E.Türker-A.Yıldız, Afyonkarahisar, 2008, 143-155.

İnternet Kaynakçası

- http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/7bc77c261dc5671_ek.pdf 13.04.2012
- http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/7bc77c261dc5671_ek.pdf 13.04.2012
- http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/9e7655fc1dc8fa7_ek.pdf 19.04.1012
- http://www.cmo.org.tr/resimler/ekler/301e4f9bc3a7361_ek.pdf?dergi=684 20.04.2012
- http://www.mta.gov.tr/v1.0/turkiye_maden/maden_potansiyel_2010/manisa_madenler.pdf 20.04.2012
- <http://www.gayzeryerbilimleri.com/downloads/III%20Ulusal%20Izotop%20Semozyumu%20Istanbul.pdf> 16.04.2012
- http://www.mta.gov.tr/mta_web/kutuphane/mtadergi/95-96_9.pdf 28.04.2012
- http://www.mta.gov.tr/v1.0/turkiye_maden/maden_potansiyel_2010/manisa_madenler.pdf 04.05.2012
- <http://www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/10898.pdf> 04.05.2012

<http://www.izmir-kemalpasa.bel.tr/dosyalar/stratejik.pdf> 28.11.(2011)

http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/898956C7-DD92-46C6-92D1-F06317523AE9/9354/24_MENEMEN.pdf 29.11.(2011)

http://www.menemen.gov.tr/menemen.php?sayfa_id=650&kategori_id=650&id=33&lng=1 29.11.(2011)

http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/898956C7-DD92-46C6-92D1-F06317523AE9/9344/14_F0%C3%87A.pdf 29.11.(2011)

http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/f71e393b3809197_ek.pdf?dergi=T%DCRK%DDYE%20JEOLAJ%DD%20B%DCLTEN%DD 08.05.2012

http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/f71e393b3809197_ek.pdf?dergi=T%DCRK%DDYE%20JEOLAJ%DD%20B%DCLTEN%DD 08.05.2012

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/14/712/9020.pdf> 26.09.2012

<http://www.biltek.tubitak.gov.tr/bilgipaket/jeolojik/index2.htm> (18.04.2013).

EK 8: Özgeçmiş Sayfası Örneği

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Miray Mimaroğlu

Doğum Yeri ve Tarihi: Manisa 22.01.1984

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri :

2012	Manisa Arkeoloji Müzesi denetiminde Yaralı Han sondaj kazısı ekip üyesi
2012	Prof. Dr. Engin Akdeniz başkanlığında Akhisar (Thyateira) kazısı ekip üyesi.
2006-2011	Prof. Dr. Zeynep Mercangöz başkanlığında Kadıkalesi/Anaia (Kuşadası) kazısı ekip üyesi.
2011	Doç Dr. Engin Akdeniz başkanlığında Akhisar (Thyateira) kazısı ekip üyesi
2010	İzmir Arkeoloji Müzesi denetiminde Türk Petrolleri, Aliğa sondaj kazısı ekip üyesi.
2010-11	İzmir Arkeoloji Müzesi denetiminde Habaş, Aliğa kurtarma kazısı projesi ekip üyesi.
2008-2009	İzmir Arkeoloji Müzesi denetiminde Ege Gübre Sanayi, Aliğa lahit restorasyon projesi ekip üyesi.
2009	Doç. Dr. Engin Akdeniz başkanlığında Manisa ili yüzey araştırması ekip üyesi.
2008	Doç. Dr. Şevket Dönmez başkanlığında Amasya, Oluz Höyük kazı ekip üyesi.
2007	Prof. Dr. Armağan Erkanal başkanlığında Panaztepe kazı ekip üyesi.
2005	Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu başkanlığında Assos kazı ekip üyesi.

İş Deneyimi

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar :

İletişim

e-posta Adresi : ozel_miray@hotmail.com

Tarih : 01.05.2013